

Національний університет
«Києво-Могилянська академія»



Докторські програми в Україні:
досвід НаУКМА

КИЇВ
2010

Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

м. 370, 2451 416
P 685

Dr.

Докторські програми в Україні:

досвід НАУКМА

КОЛЕКЦІЯ С.М. Квіта
ДАРУНОК С.М. Квіта

Наукова бібліотека
Національного університету
«Києво-Могилянська
академія»

Колективна праця «Докторські програми в Україні: досвід НаУКМА» підготовлена зусиллями авторського колективу Національного університету «Киево-Могилянська академія» у рамках науково-дослідної роботи «Розробка науково-освітніх принципів та нормативно-правових засад впровадження докторських (PhD) програм в Україні», що фінансується з коштів державного бюджету.

Висвітлено практичний і теоретичний досвід НаУКМА у розвитку третього рівня вищої освіти, що неминуче має змінити організацію і суть традиційної аспірантури. Вміщено спостереження і матеріали загального, оглядового і, певною мірою, методологічного характеру. На рівні положень, правил, умов та обов'язків учасників освітньо-наукового процесу описано розроблені й уже чинні у НаУКМА структуровані докторські програми, додано окремі навчальні плани, методичні матеріали тощо.

Для фахівців у галузі освіти і науки.

Авторські права застережено.

Передрук і розповсюдження можливі з дозволу НаУКМА.

За науковою редакцією *В. Моренця*
Упорядник *А. Пізнюк*

ЗМІСТ

Вступ.	
<i>Володимир Моренець</i>	5
РОЗДІЛ I. Докторські студії та школи:	
досвід НаУКМА і європейських університетів	9
Третій цикл вищої освіти у Європі (ключові індикатори організації та втілення).	
<i>Людмила Кострова</i>	10
Моделі докторських шкіл: НаУКМА та європейські університети.	
<i>Тетяна Огаркова</i>	40
Досвід упровадження структурованих докторських (PhD) програм у НаУКМА.	
<i>Михайло Винницький</i>	52
Захист дисертацій на здобуття наукового ступеня «доктор філософії».	
<i>Володимир Моренець</i>	70
РОЗДІЛ II. Адміністративно-організаційна й освітньо-методична діяльність положення про Докторську школу НаУКМА	
	85
Реформування аспірантури в PhD	86
Докторська школа НаУКМА (Положення)	90
Правила прийому до Докторської школи НаУКМА	98
Права та обов'язки докторанта структурованих докторських (PhD) програм НаУКМА	104
Докторантський семінар.	
<i>Володимир Моренець</i>	111

Підготовка докторських проектів. <i>Михайло Винницький</i>	117
Опис докторських (PhD) програм	122
Докторська програма «Управління в охороні здоров'я»: приклад реалізації в Україні. <i>Ірена Грига</i>	133
Положення НаУКМА про визнання дипломів «магістр» і «доктор філософії» (PhD), здобутих у закордонних університетах	144
 ДОДАТКИ.....	 151
1. Презентація «“Монтування” структурованих докторських (PhD) програм у систему аспірантури: досвід НаУКМА».....	152
2. Навчальний план докторської програми «Управління в охороні здоров'я»	158

ВСТУП

Ця книжка – результат реалізації довгострокового й перспективного освітнього проекту Національного університету «Києво-Могилянська академія» під назвою «Докторська школа». Ідея створення ДШ виникла як логічний наслідок не абстрактного, а вельми конкретного розуміння Болонських зобов'язань України, в контексті яких і НаУКМА має включитися у загальноєвропейський освітній простір (ЕНЕА). За відсутності готових вітчизняних зразків це ставило перед нами завдання розробити і втілити власну трирівневу (або в європейській традиції – трициклову) модель вищої освіти, ще конкретніше – структуровані докторські програми за типом PhD.

Не секрет, що в Україні лічені навчальні заклади усвідомили це завдання – третій цикл освіти, – а тим паче розпочали його реалізацію. Здебільшого університети провадять традиційну аспірантуру (і докторантуру), структурно не пов'язану ані з магістерськими програмами, ані з наданням аспірантам додаткових знань та умінь через освітню складову підготовки (сьогодні вважати такими традиційні «кандмінімуми», що у світі є свідченням елементарної фахової «письменності», принаймні смішно).

На нашу думку, органічний зв'язок із «підґрунтям» третього рівня (або циклу) освіти – магістерськими програмами, логічне витікання звідти поглибленого вивчення актуальних методологічних проблем, міждисциплінарні студії, набуття різноманітних навичок та умінь, що вводять початківця в академічне коло й уможливають належно презентувати себе, – все це є принциповою основою для втілення науково-освітніх програм третього освітнього рівня (третього циклу освіти), тих програм, що завершуються здобуттям вищої наукової кваліфікації – рівня і ступеня доктора філософії (PhD) у певній галузі знань.

Загалом третій цикл освіти і Докторська школа НаУКМА зокрема перебувають на етапі свого становлення. 2008 року впроваджено три структуровані докторські програми: «Масові комунікації», «Фінанси», «Управління в охороні здоров'я», наступного, 2009 року, Докторська школа приросла ще двома програмами – «Філософія літератури» і «Біологія та біорізноманіття», 2010 року розпочато програму «Історія Центрально-східної Європи», а також як пілотний проект – «Соціальна робота». Цьому передувала велика дослідницька й організаційна робота.

У 2006–2007 навчальному році Університет виконав міжнародний проект «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору (EHEA) в Україні», підтриманий Європейською комісією в рамках програми «TEMPUS/Tacis». Головна мета цього освітнього проекту полягала у вивченні університетською академічною спільнотою європейського досвіду створення і ведення освітньо-наукових програм так званого третього циклу освіти, себто тих, що ведуть до здобуття вищої наукової кваліфікації – ступеня доктора філософії у певній галузі знань (PhD). Напрацювання по цьому проекту оприлюднені книжкою «Докторські програми в Європі та Україні» (наук. ред. та упоряд. В. Моренця. – К. : Універ. вид-во «Пulsари», 2007. – 98 с.).

Наступним етапом нашої роботи з розвитку третього циклу освіти стало виконання у 2009 році на замовлення Міністерства освіти і науки України науково-дослідної теми «Розробка науково-освітніх принципів та нормативно-правових засад впровадження докторських програм в Україні». Розроблені нами матеріали були видані книжкою «Становлення третього циклу освіти в Україні: дослідницькі університети» (колектив авторів: В. Моренець, М. Винницький, А. Кострова, Ю. Матвеева, М. Белешко; наук. ред. В. П. Моренець; упоряд. А. І. Кострова, – К. : Універ. вид-во «Пulsари», 2009. – 123 с.).

Себто перший крок – вивчення європейського і світового досвіду підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації; другий крок – порівняльний аналіз цього досвіду з українськими реаліями та практичні (на рівні нормативно-правових засад) пропозиції щодо імплементації цього прогресивного досвіду в Україні. Відтак тепер нашим третім кроком стає практична реалізація цих прогресивних схем, моделей та освітньо-наукових технологій у себе, в НаУКМА. Адже перш ніж пропонувати сутнісні інновації і зміни в масштабах усієї освітньої системи України, годиться перевірити їх на собі.

Ця книжка і висвітлює трирічний практичний (і вже більш як шестирічний теоретичний) досвід НаУКМА у розвитку третього рівня (циклу), що неминуче має прийти на зміну нашій традиційній і мало-ефективній аспірантурі. Основний зміст цього видання можна розглядати, до певної міри, і як звіт із науково-дослідної теми «Становлення діючої моделі Докторської школи, що відповідає принципам третього циклу освіти Єдиного європейського освітнього простору», виконаний у НаУКМА впродовж двох років (2009–2010) і за згоди Міністерства освіти і науки України профінансований з державного бюджету. Таким чином, можна сказати, що ініціативи НаУКМА підтримано центральним органом державного управління у галузі освіти і науки. Що, безумовно, тішить і надихає.

Добре, що наші зусилля зі створення програм третього (докторського) рівня освіти сприймаються вищим органом державного управління у галузі з цікавістю. Однак самого лише «святого духу» могилянського ентузіазму й міністерського «не перешкоджання» вже явно недостатньо. Адже освітні програми докторського рівня потребують чималих витрат: на оплату праці викладачів, організацію та адміністрування навчального процесу, мобільність докторантів, зрештою, на їхнє стипендіальне забезпечення впродовж четвертого року студій тощо.

Цілком ясно, і змістовно, і фінансово наш освітньо-науковий «продукт» на порядок відрізняється від традиційної аспірантури, усі смисли й витрати якої нині зведені до трирічної стипендії, оплати двох курсів кандидатського мінімуму та годин педнавантаження за наукове керівництво. Нам можуть закинути: «Знов за рибу гроші». На що можемо відповісти: «Дешева риба – дешева юшка». А якщо серйозно, то третій цикл освіти, – коли держава справді хоче його мати, – потребує відповідного державного фінансування, відтак самого тільки «миролюбного споглядання» з боку Міністерства для реформи третього циклу освіти стає до болю мало.

Ми бачимо вихід у тому, щоб переадресувати чималий фінансовий ресурс, який сьогодні призначений для так званої докторантури (три роки оплаченої відпустки за цілковитою відсутності будь-якої освітньої програми, ба навіть науковий керівник тут є не керівником, а консультантом), саме на докторські (PhD) програми, а здобуття вищого наукового ступеня доктора наук здійснювати у європейський спосіб «габілітації» – себто визнання етапного наукового результату діючого науковця-дослідника. Якого на завершальній стадії наукових досліджень можна і треба підтримати оплаченою творчою відпусткою терміном до одного року (так званий *sabbatical*).

Композиція цієї книжки проста і зрозуміла. Перший розділ містить спостереження і матеріали загального, оглядового і у певному сенсі – методологічного характеру. Другий розділ – це розгорнутий опис розроблених і вже чинних у НаУКМА структурованих докторських програм на рівні положень, правил, умов, обов'язків учасників освітньо-наукового процесу та навіть окремих навчальних планів і процедур у додатках. Тут ми постаралися дати максимально ясну (зрозумілу і нам, і нашим колегам із питань освіти) відповідь на питання: *Як це можна зробити в Україні?* Відповідь, поки далеку від остаточної вичерпності, однак уже зіперту на твердий практичний ґрунт.

Ми розцінюємо ці напрацювання як певний зримий підсумок усіх попередніх зусиль НаУКМА з розвитку третього рівня освіти в Україні, як модель реформування традиційної аспірантури і виконання відповідних Болонських зобов'язань нашої держави. Водночас, цілком усвідомлюючи

той факт, що цей процес щойно розпочинається, ми трактуємо зроблене як основу для створення більш ґрунтовного компендіуму нормативних матеріалів, який в англomовному світі називається «Code of Practice», а українською мовою може бути переданий як «Регламент діяльності», в нашому випадку – третього рівня освіти, а ще конкретніше – Докторської школи, поки що – лише НаУКМА. Ми сподіваємося: наш досвід, в який практика реальної роботи повсякчас вносить свої корективи, знадобиться не тільки нам і примножуватиметься ширшим колом ентузіастів розвитку української освіти в її нерозривній єдності з наукою.

Насамкінець належить висловити сердечну подяку всім викладачам, науковцям і співробітникам НаУКМА, котрі без жодних на те матеріальних спонук, а тим паче адміністративних наказів підтримали ідею розвитку третього циклу освіти як альтернативу традиційній аспірантурі й стали найактивнішими реальними співтворцями цієї прогресивної моделі, що твориться на очах – день у день. Адже, фактично, ентузіастами проекту «Докторська школа НаУКМА» (на додаток до малого кола авторів цієї книжки) є велика кількість співробітників НаУКМА, могилянців, кожен із яких робить свій безцінний внесок у нову й важливу справу!

Окремо слід подякувати тим, котрі добровільно поклали на себе функції керівника (чи співкерівника) докторської програми і виконують цю роль зі щирою самопопсвятотою; це – проф., д-р екон. наук Ірина Лук'яненко, доц., канд. мед. наук Ірена Грига, доц., канд. політ. наук Євген Федченко, проф., д-р філос. наук Марина Ткачук, доц., канд. біол. наук Ірина Вишенська, доц., канд. соц. наук Світлана Оксамитна, проф., д-р іст. наук Ярослав Грицак, проф., д-р біол. наук Тамара Терновська, доц., канд. соц. наук Надія Кабаченко. Без їхніх солідарних інтелектуальних зусиль, практичних рішень, дій і пропозицій, без щоденної академічної самопопсвати всього могилянського кола, так чи так причетного до проекту, гарна теорія лишалася б у сфері умоглядних медитацій.

Ми також вдячні великому ґрону наших колег з інших поважних інституцій (Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, Українського Католицького Університету, Університету «Крок», Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Інституту ботаніки ім. Петра Холодного НАНУ, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, Президії Академії наук України, Міністерства освіти і науки України та ін.), котрі своєю особистою участю в організованих нами семінарах і конференціях активно сприяли формуванню ясного бачення проблеми та ймовірних шляхів її розв'язання.

Володимир Моренець,
проф., д-р філол. наук,
віце-президент з науково-навчальних студій НаУКМА

РОЗДІЛ I

Докторські студії та школи:
досвід НаУКМА і європейських університетів

ТРЕТІЙ ЦИКЛ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПІ (ключові індикатори організації та втілення)

Стратегічні цілі, які ставлять перед собою європейські університети у сфері розвитку докторських програм, спрямовані на формування міцних зв'язків між докторськими та магістерськими програмами; тісну співпрацю з науково-дослідними осередками, де здійснюються найсучасніші дослідження; забезпечення високої якості наукового керівництва докторськими дослідженнями; розвиток міжнародного співробітництва, зокрема через створення спільних міжнародних докторських програм.

Саме в площині докторських програм навчання та наукове дослідження становлять органічну єдність, тому для більшості елітних університетів докторська (PhD) освіта стає головним пріоритетом. Традиційно її розглядають як початок майбутньої академічної кар'єри.

Докторські програми як «третій цикл вищої освіти» були введені до Болонських декларацій на зустрічі міністрів вищої освіти європейських країн 2003 р. у Берліні. Вони відіграють роль основної ланки, що об'єднує Європейський простір вищої освіти (ЕНЕА) з Європейським дослідницьким простором (ЕРА). Докторські програми розглядаються як основне джерело підготовки молодих дослідників. Водночас вони суттєво відрізняються від першого і другого циклів вищої освіти. Головна особливість, яка водночас є характерною рисою третього циклу освіти, пов'язана з тим, що домінантним і найважливішим компонентом докторських програм стають наукові дослідження.

Після Берлінської зустрічі Асоціація Європейських університетів (ЕУА) була уповноважена в рамках програми SOCRATES розпочати європейський проект «Докторські програми для Європейського суспільства знань» 2004–2005 рр. Мета проекту полягала у зборі даних та аналізуванні практики наявних докторських програм. Із 143 поданих заявок на участь у проекті вибрано 48 університетів із 22 різних країн. Доробок проекту, представле-

ний у звіті ¹, базувався на результатах роботи 6 груп, які розглядали такі аспекти:

- структура та організація докторських програм;
- фінансування;
- наукове керівництво та забезпечення високої якості (критерії оцінки якості);
- інноваційна практика, що передбачає структуровані міждисциплінарні програми, співробітництво з промисловістю, бізнесом, розвиток докторських шкіл;
- спільні докторські програми;
- контрольна група (що аналізувала всі питання).

Більшість університетів усвідомлює, що їхній обов'язок не тільки забезпечити докторанта можливістю оволодіти всіма необхідними навичками дослідника, яке досягається через індивідуальне навчання під час виконання наукового дослідження. Дедалі ширше впроваджуються курси та модулі для опанування суміжних навичок (*transferable skills*), котрі дають можливість докторантові зробити успішну кар'єру в різних секторах діяльності.

Результати вивчення досвіду різних університетів із різних країн Європи в сфері реформування докторської освіти уможливили виявлення ключових індикаторів, які можуть бути корисними для подальшого оцінювання успішності структурованих докторських програм. Особливий інтерес становить узагальнення досвіду в таких критично важливих компонентах докторських програм, як їхня структура та організація, наукове керівництво, атестація докторантів, захист дисертації.

1. СТРУКТУРА Й ОРГАНІЗАЦІЯ ДОКТОРСЬКИХ ПРОГРАМ

Докторські програми – одна з найважливіших складових університетської освіти та науки. Традиційно їх розглядають як ворота (вхід) до майбутньої академічної кар'єри. Стрімке зростання кількості докторів (*doctoral candidates*) в останні роки, значні зміни на глобальному ринку праці поставили перед університетами завдання реформувати докторські програми з тим, щоб адаптувати їх до

¹ Doctoral Programmes for the European Knowledge Society. Report on the EUA Doctoral Programmes Project 2004–2005. – EUA Publication. – 2005. – 46 p.

нових умов. Сформульовані під час форуму в Лісабоні амбітні завдання, націлені на перетворення європейської спільноти у перетворене суспільство, що базується на знаннях, і на підвищення його конкурентоспроможності, спричиняють зміни у європейській системі вищої освіти та науково-дослідному секторі. Під час розгортання Болонського процесу з'ясувалося, що потрібно розвивати докторські програми як третій цикл вищої освіти – це стало подальшим внеском у дискусію про необхідність змін. Проте навчання на докторських програмах суттєво відрізняється від першого та другого циклів вищої освіти, оскільки його передумовою є одержання нових знань завдяки проведенню оригінального дослідження. Зрозуміло, що докторські студії в Європі переживають необхідний період перегляду й змін і що інновації та реформи є на часі на різних рівнях університетських інституцій.

Загальні інституційні положення і регламенти

Докторська освіта завжди була однією з ключових місій університетів. У рамках загальної настанови здійснювати підготовку докторів (*doctoral candidates*) через дослідницьку діяльність університети розробили різні підходи до того, як досягнути цієї мети. Організація докторських програм демонструє широке різноманіття не тільки в межах різних країн Європи, а й у межах університетів в одній країні та в межах факультетів одного університету. В деяких країнах положення про докторські програми визначені на національному рівні й університети виконують ці узаконені правила. В інших країнах університетська автономія значно більша і за організацію докторських програм повністю відповідають університети. Розмаїття досліджень та освітніх традицій, а також різні підходи до організації докторських програм, з одного боку, можна розглядати як європейську силу. Однак університети часто не мають загальної інституційної стратегії, правил і законів щодо докторських програм, тому і відповідають за їхню організацію факультети або департаменти. Це може призвести до фрагментації підготовки докторів наук і перешкоджати створенню та підтримці достатнього (належного) дослідницького середовища. Наявність на найвищому інституційному рівні загальної схеми, де чітко визначено основні положення та інструкції, що регламентують процедури вступного

відбору, наукового керівництва, екзаменів, оцінювання та захисту дисертації, може стати корисним та інноваційним підходом для університетів у Європі. Важливу роль в організації докторських програм відіграє їх адміністративний менеджмент саме на університетському (а не на факультетському) рівні, а відкритий доступ до загальних правил на університетському веб-сайті посилює прозорість усього процесу.

Досвід університетів із розроблення положень, статутів і правил

Університет, країна	Досвід університетів із розроблення положень, статутів і правил докторських шкіл
Бергенський університет, Норвегія (University of Bergen)	Установив загальноуніверситетський підхід до докторської освіти із низкою правил, які поширюються на всі факультети і діють на додаток до національних положень та правил, розроблених на факультетах та інститутах.
Латвійський університет, Латвія (University of Latvia)	Застосував централізований спосіб організації докторських програм на університетському рівні з всеохопною стратегією та правилами для докторських програм. Планується трансформувати докторську секцію навчального департаменту, яка відповідає за організацію докторських програм, у незалежний Центр докторського навчання.
Лондонський університетський коледж, Велика Британія (University College London)	Розробив Практичне положення (<i>Code of practice</i>) для наукових ступенів третього циклу освіти (<i>Graduate research degrees</i>), у якому визначені права й обов'язки докторантів, і розмістив ці правила на веб-сайті, де представлено інструкції, процедури та вдалі приклади, а також академічний посібник (керівництво) – <i>Academic manual</i> .
Чеський технічний університет у Празі, Чехія (Czech Technical University)	Створив положення (<i>Code of practice</i>) щодо навчання та складання іспитів на всіх трьох циклах вищої освіти. Положення містить окрему частину, що стосується докторського навчання і доступна на веб-сайті університету двома мовами: чеською та англійською.
Школа післядипломної освіти університету ім. Жана Моне, м. Сент-Етьєн, Франція (Graduate School of the University Jean Monnet of St. Etienne)	Розробив спеціальне програмне забезпечення SECODOC для організації та управління докторськими програмами. Метою було поліпшити централізовану організацію курсів/модулів і спростити доступ до інформації щодо змісту курсів та їхньої доступності.

Університет, країна	Досвід університетів із розроблення положень, статутів і правил докторських шкіл
Університет Кригу, Греція (University of Crete)	Організував і докторські, і магістерські програми під одним дахом післядипломних програм (<i>Graduate Programmes</i>). Такий підхід дав змогу зберегти (заощадити) адміністративні та наукові ресурси і сприяв розвитку міждисциплінарних програм. Об'єднання двох рівнів післядипломної освіти сприяло розробці докторських навчальних планів з усіма необхідними курсами та інструкціями до них.
Автономний університет Барселони, Іспанія (University Autònoma de Barcelona)	Докторська школа та служба проректора є головними інституціями, які здійснюють всі адміністративні завдання, пов'язані з докторськими програмами університету.

Дисциплінарні відмінності в організації докторських програм

Різноманітність наукових дисциплін є каменем спотикання в організації докторської освіти в Європі. Докторські програми відрізняються одна від одної і предметом вивчення, і проведенням досліджень, що пов'язано з різними методологіями, інструментаріями (засобами) та шляхами (методами) аналізу даних. Потреба в специфічних підходах часто зумовлена відмінностями між різними галузями науки, а не особливостями різних країн, культур та інституцій. Ці відмінності слід брати до уваги, організовуючи докторські програми, але не можна розглядати їх як перешкоду до впровадження інноваційних підходів, що надають докторантам можливості отримати кращу підготовку. Насамперед ідеться про широке використання міжнародного і міждисциплінарного середовища для наукових досліджень та кращої підготовки до вимог ринку праці. Дисциплінарні відмінності важливі, але їх іноді переоцінюють, щоб зберегти стару практику й традиції, уникнути реорганізації та модернізації докторських програм.

Присудження докторського ступеня

Як уже сказано, ключова місія університетів полягає у докторському навчанні та присудженні докторського ступеня. Європей-

ські університети присуджують різні типи докторських ступенів: «*research doctorates*» – науковий докторський ступінь (усі країни), «*professional doctorates*» – професійний докторський ступінь (Велика Британія), «*industrial doctorates*» – докторський ступінь у сфері індустрії (промисловості, виробництва) (наприклад, Швеція, Данія, Велика Британія та ін.). Якщо докторські ступені сфокусовані передусім на дослідницькій роботі та відповідають однаковим стандартам якості, то їхня різноманітність не є перешкодою, а лише віддзеркаленням різних науково-дослідних підходів та різного наукового середовища. Проте проведений аналіз засвідчує, що багато університетів надають перевагу більш уніфікованим підходам до типів докторських ступенів, що ними присуджуються. Це робиться, аби запобігти подальшому відокремленню наукових досліджень від освітніх традицій.

Структура докторських програм

Структуру докторського навчання можна охарактеризувати двома підходами, які зазвичай співіснують в деяких країнах Європи.

1. **Індивідуальні навчальні програми**, що базуються на неформальному/формальному робочому альянсі між науковим керівником та докторантом (модель учнівства, яка іноді зображується у менш приємній формі як відносини «господар – раб») без етапу структурованого, чи організованого, вивчення курсів.
2. **Структуровані навчальні програми** в межах науково-дослідної групи або науково-дослідної/післядипломної/докторської школи, що мають два етапи: навчання (обов'язкові та вибіркові курси, модулі) та наукове дослідження.

Проведене дослідження ставить під сумнів здатність індивідуальних докторських програм (модель учнівства) протистояти новим складним викликам у науково-дослідній підготовці для кар'єри на конкурентному ринку праці, хоча в деяких напрямках (насамперед, соціальних і гуманітарних науках у галузі мистецтва) така модель досі превалює. У багатьох європейських країнах зростає тенденція до створення структурованих докторських програм, при яких формують групи докторантів у науково-дослідних/

післядипломних/докторських школах. Однак це явище не відповідає якійсь одній організаційній моделі. Докторські програми можуть функціонувати на інституційному рівні у формі монодисциплінарних чи полідисциплінарних шкіл післядипломної освіти (*graduate school*) або тісно пов'язаних між собою департаментах, науково-дослідних групах та інших наукових структурах. У деяких країнах школи післядипломної освіти створюють під егідою міністерства освіти (наприклад, Фінляндія, Франція) чи у тісній співпраці з науково-дослідними установами та фондовими організаціями (наприклад, Інститут ім. Макса Планка в Німеччині). Вони допомагають залучати докторантів до дослідницьких команд, проектів, найкращих центрів і груп у центрах. У разі організації на інституційному рівні вони забезпечують науково-дослідне середовище загальними правилами та практичними положеннями для всіх докторантів, що також дає змогу виробити однакові вимоги до якості досліджень. Науково-дослідні/післядипломні/докторські школи пропонують структуроване навчання у сфері спеціальних дисциплін та загальне навчання для засвоєння суміжних навичок (*transferable skills*) та можуть бути відкритими для міждисциплінарних підходів і програм. Крім того, до позитивних аспектів діяльності науково-дослідних/післядипломних/докторських шкіл належить забезпечення соціального середовища для докторантів, які у цьому випадку відчувають себе частиною спільноти молодих дослідників з однаковими потребами та інтересами.

Досвід університетів зі створення структурованих докторських програм

Існує багато таких програм і їхня кількість постійно зростає, деякі з них відображено у таблиці:

Геттінгенський університет, Німеччина (University of Göttingen)	Пропонує кілька міждисциплінарних структурованих програм спільно з Інститутом ім. Макса Планка (Міжнародна науково-дослідна школа Макса Планка).
--	--

Франкфуртський університет ім. Гете на Майні, Німеччина (J. W. Goethe University in Frankfurt am Main)	Створив 11 коледжів післядипломної освіти (<i>Graduate College</i>), три Міжнародні науково-дослідні школи Макса Планка, дві міжнародні PhD програми та Франкфуртську наукову школу післядипломної освіти (<i>Frankfurt International Graduate School of Science</i>). Ще більше структурованих програм та шкіл післядипломної освіти планується створити.
Університет м. Мішкольц, Угорщина (University of Miskolc)	Створено 7 докторських шкіл, пов'язаних із факультетами університету, якими керує Університетська Докторська Рада.
Університет Юваскюля, Фінляндія (University of Jyväskylä)	Докторські програми частково виконуються в рамках національних шкіл післядипломної освіти (<i>Graduate schools</i>), які фінансуються фінським міністерством освіти. Університет координує 7 національних <i>Graduate schools</i> та бере участь у роботі 43 (станом на 2005 р.). Крім того, університет створив кілька інституційних <i>Graduate schools</i> , якими керують члени професорсько-викладацького складу.
Бергенський університет, Норвегія (University of Bergen)	Розпочав стратегічний розвиток докторських програм зі структурованим навчанням, що створюються на базі динамічних науково-дослідних груп. Науково-дослідні групи мають тематичне коло інтересів у стратегічних наукових напрямках або ж сильне науково-дослідне середовище в університеті.
Лондонський університетський коледж, Велика Британія (University College London)	Організація та управління докторськими програмами здійснюється через <i>Graduate school</i> , яка поширюється на 72 департаменти. Школа пропонує навчання суміжним навичкам, організує атестацію і забезпечує фінансування докторських досліджень та участь у конференціях.
Університет Любляни, Словенія (University of Ljubljana)	Із 93 докторських програм, організованих на факультетському рівні, 3 нині організовані та координуються на найвищому університетському рівні і відкриті для міжфакультетської, міждисциплінарної й міжнародної співпраці.
Університет ім. П'єра і Марії Кюрі в Парижі, Франція (Pierre and Maria Curie University in Paris)	Внаслідок реформи докторської освіти у Франції та Болонського процесу має 16 докторських програм. Школи організовано в межах Коледжу докторських шкіл.
Інститут політичних досліджень у Парижі, Франція (Sciences PO in Paris)	Створив докторську школу з великою кількістю докторських програм та дослідницьких центрів. У центрі уваги пропагування своєрідності та пізнаності докторської школи, в якій докторанти почуваються повністю інтегрованими в дослідницький та навчальний процес.

1.1. Навчання дослідницьким та суміжним навичкам

Більшість університетів усвідомлює той факт, що задля підготовки кваліфікованих молодих дослідників, як того вимагає глобальний ринок праці, потрібно впроваджувати широкий спектр курсів і модулів у рамках структурованих докторських програм. Різні форми навчання (лекції, семінари, колоквиуми або літні школи) націлені на те, щоб забезпечити:

- 1) наукове навчання основним дослідницьким навичкам (методологія досліджень і технічні засоби; менеджмент наукових досліджень; аналіз і синтез; розв'язання наукових проблем; написання наукових текстів та їх публікація; академічне письмо англійською мовою; поінформованість щодо наукової етики й права інтелектуальної власності тощо);
- 2) навчання суміжним (*transferable*) професійним навичкам та вмінням (навички письма і комунікації; робота у команді та у мережі (*networking*); матеріальний/HR-менеджмент та фінансовий менеджмент; лідерські навички; управління часом; кар'єрний менеджмент, що включає технологію пошуку роботи тощо).

Наукове навчання основним дослідницьким навичкам є обов'язковим, проте часто пропонується як вільний вибір з-поміж модулів чи курсів. Навчання суміжним професійним та персональним навичкам і компетенціям – частіше є необов'язковим, а лекції, курси, семінари, які відповідають потребам докторантів, вибираються ними довільно. Навчання суміжним навичкам часто організовується у формі короткотермінових блоків лекцій та семінарів або літніх шкіл.

ECTS (European credit transfer system)

Дискусійним є питання щодо використання Європейської системи трансферу та акумуляції кредитів (ECTS) у рамках докторського навчання. У цьому питанні подосі консенсусу не досягнуто. У більшості університетах ECTS розглядається як корисний інструмент контролю й оцінювання знань і вмінь у структурованій частині програми (курсах) та для міжнародних мобільних модулів, але не на етапі здійснення наукових досліджень і роботи над дисертацією як оцінювання прогресу в дослідженні.

Наукове навчання та викладання

У деяких європейських країнах викладання постає обов'язком докторантів як частина навчання комунікаційним і дидактичним навичкам (наприклад, Угорщині, Словаччині, Чеській республіці, Нідерландах та ін.). Проте важливо визначити відповідний часовий ліміт для викладацьких обов'язків і не використовувати докторантів як джерело дешевої робочої сили – такої негативної тенденції слід уникати. Подекуди докторантам дозволяють і навіть заохочують до роботи асистентами викладачів за заробітну плату, що часто використовується як джерело заробітку на фінальному етапі докторського навчання, коли грант на навчання закінчується.

Досвід університетів із залучення докторантів до викладання

Університет м. Мішкольца, Угорщина (University of Miskolc)	Для всіх докторантів обов'язковою вимогою є виконання певного ліміту викладацької роботи з метою удосконалення своїх вербальних комунікаційних навичок.
Університет Павла Йозефа Шафарика у Кошиці, Словаччина (Pavol Jozef Safarik University in Kosice)	Докторанти стаціонарної форми навчання (<i>full-time</i>) беруть участь у викладацькій роботі відповідно до державного закону (не більше 4 год. на тиждень).
Чеський технічний університет у Празі, Чехія (Czech Technical University)	Докторанти залучаються до викладацької роботи як складової їхнього плану докторського навчання (4 год. на тиждень упродовж 4 семестрів).
Лілльський університет науки і технології, Франція (University of Science and Technology in Lille)	Докторантам пропонується кілька оплачуваних посад асистентів-сумісників (<i>part-time</i>), що дає їм можливість отримати додатковий заробіток, а також перший викладацький досвід. Французька система пропонує тимчасову посаду асистента (ATER) для докторантів як роботу впродовж року на повний або ж неповний день.
Університет Тільбурга, Нідерланди (Tilburg University)	Докторантам (які мають статус співробітників університету) дозволяється викладати протягом періоду наукової роботи над дисертацією до 25 % свого часу, але лише для студентів бакалаврату та з дозволу наукового керівника.
Міланський політехнічний університет, Італія (Milan Polytechnical University)	Докторантам надається можливість викладати для студентів бакалаврату та студентів магістерських програм як форма додаткової фінансової допомоги.

Університет Вроцлава, Польща (University of Wroclaw)	Докторанти зобов'язані прочитати дидактичний випускний курс не більше, ніж 90 годин на рік відповідно до правил про докторські програми.
Університет Хасеттепе, м. Анкара, Туреччина (Hacettepe University)	Докторанти повинні прослухати два навчально-методичні курси для розвитку навичок, необхідних для розробки курсів, їх проведення та оцінювання.

Індивідуальні плани роботи докторантів

Деякі інституції ініціювали процедуру створення індивідуальних планів роботи (*Personal development plan, PDP*) для кожного докторанта. ІПР допомагають докторантам визначити та сформулювати навички та вміння, яких вони набудуть після завершення всіх курсів своєї навчальної програми. За ІПР встановлюється навчальний розклад (план) для вивчення як науково-дослідних, так і суміжних дисциплін, що необхідні кожному докторанту. Цей документ (ІПР), який постійно доопрацьовується, – результат самоаналізу і є особистою власністю кожного докторанта. До таких індивідуальних планів дедалі частіше вдаються у багатьох університетах (під різними назвами та в різних форматах).

Досвід університетів із використання індивідуальних планів роботи докторантів

Університет Ньюкасла, Велика Британія (University of Newcastle upon Tyne)	Впроваджує індивідуальні плани роботи для кожного докторанта.
Університет Вулвергемптона, Велика Британія (University of Wolverhampton)	Здійснює пілотний проект щодо впровадження індивідуальних планів докторантів у формі електронного портфоліо, у якому докторант визначає розвиток своїх навичок, пов'язаний із вивченням спеціальних курсів, виконанням певних етапів роботи. У такий спосіб докторант зможе відобразити досвід, здобутий під час навчання, необхідний для побудови кар'єри.
Чеський технічний університет у Празі, Чехія (Czech Technical University)	Кожний докторант має «Індивідуальний план навчання», підготовлений спільно з науковим керівником, який подається до Комітету докторських програм через місяць після початку навчання. Після схвалення документ стає обов'язковим для обох: і наукового керівника, і докторанта.

1.2. Наукове середовище

Дослідницькі групи, об'єднання та мережа (Network)

Наукове середовище відіграє важливу роль у професійній та індивідуальній підготовці докторантів, а також у загальному інституційному розвитку університетів. В умовах зростання конкуренції на національному, європейському та глобальному рівнях, вирішальним завданням для університетів стає досягнення критичної маси докторів та створення сильного науково-дослідного середовища для того, щоб посилити якість досліджень та міжнародну співпрацю.

Для досягнення критичної маси докторантів необхідно розвивати нові інноваційні структуровані докторські програми так, як це було описано вище. У маленьких країнах та університетах, де обмаль докторантів, можуть впроваджуватися інші моделі. Високий рівень науково-дослідної роботи забезпечується шляхом залучення активних дослідницьких груп, об'єднань та мереж. Це може бути в широкому сенсі визначено як шлях від міждисциплінарних до міжінституційних та міжнародних груп. У деяких країнах (наприклад, скандинавських) об'єднання докторантів із деяких регіонів або навіть із сусідніх країн засвідчило, що такий підхід є прийнятний для створення критичної маси та активного наукового середовища, яке стимулює наукове співробітництво на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Наукове середовище має дисциплінарні відмінності та особливості формування (розвитку) в різних інституційних, регіональних та національних контекстах. Потверджено, що легше створити загальне наукове середовище з дослідницьких груп і об'єднань в галузі природничих та технічних наук, ніж у галузі соціальних, гуманітарних наук та мистецтва, в яких дослідницька робота базується переважно на індивідуальній роботі, а тематика досліджень має регіональний або національний контекст. У сфері соціальних, гуманітарних наук та мистецтва формування наукового середовища та наукового співробітництва стимулюватиме подальший розвиток он-лайн мережі.

Докторанти як молоді дослідники мають бути залучені як партнери до виконання дослідницьких проектів у складі дослідницьких груп. Важливо розробити протоколи в межах таких груп, які б за-

безпечували опис внеску кожного з членів групи, зокрема і докторантів. Введення докторантів до складу дослідницьких груп чи об'єднань робить їх інтегрованою частиною наукової спільноти, що може посилити їхню мотивацію та покращити роботу. У цьому разі мета докторантів полягає у **навчанні через наукові дослідження, а не навчанні для наукових досліджень**. Такий підхід допомагає докторантам як у їхніх спеціальних дослідженнях, так і суміжних сферах. Вони набувають умінь:

- розв'язувати складні проблеми (завдання);
- швидко отримувати необхідні знання (інформацію) та їх/її аналізувати;
- працювати в єдиній мережі, в команді;
- спілкуватися (комунікативні здібності);
- розподіляти час (*time management*);
- керувати проектами;
- кризового менеджменту тощо –

і, таким чином, розширюють кар'єрні перспективи.

Досвід університетів з інтеграції докторантів у дослідницькі групи

Бергенський університет, Норвегія (University of Bergen)	Успішно залучає докторантів до роботи у дослідницьких групах. Заява про вступ на докторську програму та дослідницький план кандидата мають бути погоджені з відповідною науковою групою. В кожному разі права та відповідальність докторанта формально затверджуються.
Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошиці, Словаччина (Pavol Jozef Safarik University in Kosice)	Докторанти заохочуються до участі в науково-дослідних проектах у рамках внутрішньої грантової системи університету або Агенції сприяння науці і техніці (підтримка молодих дослідників), при цьому особлива увагу приділяється міждисциплінарним проектам, які об'єднують докторантів із різних факультетів і докторських програм. Університет також заохочує дослідницькі групи докторантів і студентів бакалаврату формувати робочі групи та виконувати наукові дослідження.
Чеський технічний університет у Празі, Чехія (Czech Technical University)	Університет тісно співпрацює з Карловим університетом та Чеською академією наук, об'єднуючи докторантів і дослідників із різних дисциплін/напрямів та інституцій для створення активних мультидисциплінарних дослідницьких груп.

Каролінський інститут, Швеція (Karolinska Institute)	Звичайною практикою є робота в дослідницьких групах та мережі. У медичних дослідженнях, які є пріоритетним напрямом цього інституту, міждисциплінарна співпраця різних дослідницьких груп сприяє успішності досліджень. Наприклад, <i>Cancer Network</i> слугує платформою для співпраці між різними дослідницькими групами, в які залучені докторанти.
--	---

1.3. Тривалість докторських програм

Тривалість докторського навчання

Стандартний час для отримання докторського ступеня – це 3–4 роки для стаціонарної форми навчання (*full-time*). В більшості університетів вважають, що 3–4-річний період загалом занадто короткий, і оскільки цей термін розглядався і був прийнятним для третього циклу Болонського процесу, то постає багато питань, пов'язаних із потребою дотримання стандартів якості. Для того, щоб гарантувати високу наукову достовірність, якість докторського навчання та найвищий ступінь завершеності, університети надають перевагу 4-річним докторським програмам стаціонарного навчання, за умов фінансування на цей період. У будь-якому разі важливо, щоб достатньо часу було для безпосередньої роботи над дисертацією (рекомендовано 2–2,5 року). Для мультидисциплінарних програм мінімальні часові рамки становлять 4–5 років, оскільки, як правило, вони потребують більше часу для одержання необхідних навичок та вмінь.

На тривалість навчання впливають різні фактори, насамперед це дисциплінарні відмінності. Дослідження, які базуються на лабораторних експериментах або тривалих польових роботах, вимагають певного часу, який важко (а іноді неможливо) скоротити. Часто даються взнаки особисті причини, як-от створення сім'ї. Гендерні питання також є важливим фактором, на який слід звертати увагу, оскільки докторантки-жінки часто переривають своє навчання на час народження дитини. Відтак, гнучкий підхід до часових рамок докторської програми є дуже важливим.

Фінансування і тривалість навчання

Тривалість докторських програм неминуче тісно пов'язана з фінансуванням. Через європейську систему грантових стипендій термін навчання лімітований трьома роками. Оскільки середній термін завершення докторського навчання – 4 роки, більшість докторантів мають вирішувати свою фінансову ситуацію, шукаючи роботу (часто в якості асистента викладача) саме тоді, коли повинні повністю сконцентруватися на завершенні дисертації. У Великій Британії проблему тривалості докторського навчання нещодавно формально визнала Рада інженерних та фізичних наук, яка запропонувала подовжити офіційну тривалість докторських програм до 3,5 років.

Докторське навчання на постійній та частковій основі (full-time and part-time)

Докторське навчання може здійснюватися після або під час роботи як навчання, тобто неповний день. Є країни (наприклад, Велика Британія чи нові члени ЄС), де кількість докторантів, що навчаються неповний день, становить значну частину. Навчання в докторантурі неповний день значно триваліше, ніж навчання повний день (як правило, від 5 до 6 років). Докторантам іноді дозволяють поєднувати обидві форми навчання залежно від їхніх особистих або ж фінансових обставин. Зі зміною демографічних тенденцій в Європі навчання в докторантурі може розглядатися як освіта протягом усього життя (*life-long learning*) згідно з Лісабонськими завданнями. Проте це передбачає більш гнучкий підхід як до організації, так і до тривалості докторського навчання для докторантів, які навчаються неповний день.

Для того, щоб розв'язати проблему тривалості і заохотити здібних студентів до продовження досліджень, деякі університети дозволили вступати на докторські програми одразу після закінчення року навчання на магістерських програмах. Магістерські програми в цьому випадку розглядаються як підготовчий етап до докторської програми для здібних студентів.

Інноваційний досвід розв'язання проблеми тривалості/фінансування докторського навчання

Бергенський університет, Норвегія (University of Bergen)	У цих обох університетах магістерський рівень розглядається як вихідна точка в напрямку докторських програм.
Університет Хасеттепе, Туреччина (Hacettepe University)	
Лондонський університетський коледж, Велика Британія (University College London)	Пропонується однорічна магістерська програма, спрямована передусім на дослідження, що дають можливість успішним студентам рухатися безпосередньо до докторської програми.
Кінгстонський університет, Велика Британія (Kingstone University)	Пропонує шлях 1 + 3, який передбачає один рік роботи на магістерській програмі перед трьома роками докторського навчання.
Інститут політичних досліджень в Парижі, Франція (Sciences PO in Paris)	Дослідницька магістерська програма, яка базується на наукових дослідженнях, запроваджена у 2004 р. як вихідна точка до докторської програми. До 80 % докторантів зараховуються до докторату безпосередньо з цієї магістерської програми.

1.4. Набір на докторські програми

Різноманітність практик набору докторантів

Практика набору відрізняється в межах університетів і країн. Існує кілька методів набору докторантів, переважно на конкурсній основі:

- Вступні іспити та/або інтерв'ю.
- Ступінь магістра і добрі результати навчання (без будь-яких вступних іспитів і/або інтерв'ю).
- Аплікаційна форма (заява) та публікація (стаття в журналі або доповідь на конференції).
- CV (короткий життєпис) та захист запиту на науково-дослідний проект.

Магістерський ступінь (або його еквівалент) – найбільш бажаний, але не єдиний необхідний шлях до докторського навчання. Професійна кваліфікація та досвід можуть також враховуватися під час відбору кандидатів. Зростає тенденція до створення дослід-

ницьких магістерських програм, які є вихідною точкою для докторантури, як зазначено вище.

Більшість університетських інституцій вимагають також від докторантів вільного володіння іноземною мовою, найчастіше англійською, як передумови до мобільності та міжнародної співпраці, необхідної на докторській програмі. У деяких країнах кандидати повинні скласти іспит з іноземної мови (зазвичай англійської) як частину процедури відбору.

Відбір на докторські програми

Відбір кандидатів має бути прозорим, чесним, узгодженим із чітко визначеними інституційними правилами та практичними положеннями. Відбір, як правило здійснюється дослідницькою/докторською/Радою/Комітетом, або науковим керівником чи групою наукових керівників. Кандидат або представляє свій власний дослідницький проект, або визначається з ним під час консультації з керівником/керівниками. Відбір кандидатів базується на їхніх здібностях, інтересах, ентузіазмі, доцільності та інноваційності дослідницького проекту, а також наявності відповідного фінансування. Дуже важливим є повний збіг між дослідницьким проектом кандидата і науковим досвідом керівника. У разі залучення приватних компаній (наприклад, спільне фінансування, спільне наукове керівництво або забезпечення компанією повного фінансування) важливо узгодити всі умови дослідження, права на інтелектуальну власність, можливість публікації на початку докторського навчання для того, щоб убезпечитися від впливу на академічні обговорення і представлення результатів досліджень. Докторські програми з таким спільним фінансуванням та керівництвом повинні мати чіткі гарантії проведення незалежного дослідження та публікації результатів.

Досвід університетів у процедурі відбору кандидатів

Університет ім. П'єра і Марії Кюрі в Парижі, Франція (Pierre and Maria Curie University in Paris)	Відбирає кандидатів на конкурсній основі після захисту дослідницького проекту перед докторською комісією. Цей метод довів свою ефективність для оцінки дослідницького потенціалу кандидата та забезпечує відкритість і безпристрасність відбору.
---	--

Франкфуртський університет ім. Гете на Майні, Німеччина (J. W. Goethe University in Frankfurt am Main)	Відбір здійснюється у два етапи: спочатку основний науковий керівник або група наукових керівників (у структурованій програмі) відбирає студента. Остаточне рішення – за докторським комітетом департаменту.
Лілляський університет, Велика Британія (University of Science and Technology in Lille)	Університет та його факультети друкують довідник стосовно післядипломних програм (<i>graduate program</i>) і проспект для потенційних кандидатів зі списком усіх докторських програм. Кандидати (для стаціонарного навчання) спочатку зараховуються як тимчасові кандидати для одержання докторського ступеня. Через рік ухвалюється рішення щодо продовження роботи.
Варшавський університет, Польща (Warsaw University)	Відбір здійснюється на конкурсній основі. Спеціально призначений докторський комітет оцінює здібності кандидатів та їхні попередні досягнення (публікації або участь у конференціях), презентацію проекту і письмовий чи усний іспит. Важливу роль в остаточному рішенні комітету відіграє співбесіда з кандидатом.
Рома Тре університет, м. Рим, Італія (Roma Tre University)	Для розширення участі іноземних кандидатів в докторських програмах деякі програми використовують нову техніку відбору: замість іспиту – кваліфікаційну перевірку (<i>qualification screening</i>).

Безумовно, застосування процедури відбору, що здійснюється на рівні університетських департаментів, може перешкоджати міждисциплінарній співпраці. Незважаючи на зусилля підтримати міждисциплінарну співпрацю на національному та європейському політичному рівнях, деякі університети, а особливо окремі вчені, як і раніше, опираються такому підходу до докторського навчання. Докторантів, які бажають працювати у міждисциплінарних проектах, іноді не підтримують, про що може свідчити застосування жорстких критеріїв відбору, проблеми з науковим керівником, упереджене оцінювання таких проектів. Кандидату можуть запропонувати вибрати менш ризиковану тематику досліджень в одній галузі, що буде легшим шляхом до успішного завершення докторантури. Такий підхід обмежує інновації, розвиток науки та міждисциплінарну співпрацю. Багато університетів все-таки намагаються підтримувати міждисциплінарні дослідження завдяки добре структурованій співпраці між факультетами/департаментами та створеним міждисциплінарним школам/центрам, які пропонують гнучкі навчальні плани, що дають змогу докторантам виконувати дисертаційну роботу з міждисциплінарної або мультидисциплінарної наукової тематики.

2. НАУКОВЕ КЕРІВНИЦТВО, КОНТРОЛЬ І АТЕСТАЦІЯ

2.1. Якісні вимоги до наукового керівника

Науковий керівник — це надзвичайно важлива постать для забезпечення якості експериментів і навчання докторантів. Практика наукового керівництва вмонтована в культурні й інституційні традиції (наприклад, ієрархічні моделі академічного професійного середовища). Роль наукового керівника, його звання та їх значення відрізняються від країни до країни (наприклад, наставник (ментор), вчитель (*tutor*), інструктор, порадник, координатор, супервайзер тощо) відповідно до обов'язків наукового керівника (від спорадичних контактів у міру необхідності до професійної допомоги постійно чи за графіком).

Кваліфікаційні вимоги, відповідальність та обов'язки наукового керівника

Кваліфікаційні вимоги, відповідальність та обов'язки наукового керівника мають бути чітко визначені в інституційних документах у кожному університеті, а кожен науковий керівник повинен їх знати. Це насамперед глибокі знання та значний дослідницький досвід у широкій науковій сфері, що охоплює обрану докторантом наукову тему, включення в дослідницькі групи та наукові проекти, бажано європейського або ж міжнародного рівня. У більшості європейських країн лише науковці, що мають посаду «повного» професора (*full professor*) або ж асоційованого професора (*associate professor*) можуть бути призначені науковими керівниками докторантів.

Науковий керівник має повністю володіти навичками, які допоможуть докторантові в його інтелектуальному та професійному розвитку, навчанні та професійній кар'єрі. Для гарантування того, що наукові керівники здатні виконувати всі ці завдання, оцінка супервайзера може міститися у щорічному звіті докторанта.

Задля підвищення обізнаності наукових керівників деякі університети розробляють для них рекомендаційні посібники та інструкційні матеріали. Такий підхід стає звичним в університетах Великої Британії.

Досвід університетів у гарантуванні належної відповідальності наукових керівників

Університет Селфорда (Велика Британія) розробив пакет документів для наукових керівників, який містить інформацію щодо їхньої ролі та обов'язків, рекомендації щодо організації співпраці з докторантом, а також іншу технічну допомогу.

Університет Ньюкасла на Тайні (Велика Британія), так само, як і Університет Вулвергемптона (Велика Британія), має універсальний посібник для докторантів та наукових керівників, в якому охоплено всі питання щодо їхньої ролі, обов'язків і відповідальності.

Навчання наукових керівників

Університети безумовно усвідомлюють необхідність підтримувати та підвищувати рівень своїх наукових керівників. Вони мають бути підготовлені до виконання своїх обов'язків, потребують навчання з урахуванням нових завдань, що виникають перед ними. Постійне підвищення професійної кваліфікації наукових керівників повинен забезпечити університет. Нині університети Великої Британії та Ірландії мають положення про докторські програми, які містять зобов'язання кожної інституції щодо гарантій професійного розвитку наукових керівників. Крім того, державне фінансування університетів Великої Британії залежить від навчання, яке надається супервайзерам. Такий тиск з боку фінансових органів – потужний стимул для університетів запроваджувати навчання для наукових керівників і досягати сталого високого рівня наукового керівництва докторантами.

Слід визнати, що навчання має стати обов'язковою практикою для науковців, що здійснюють керування докторантами. Звісно, ця ідея може викликати деякий опір з боку науковців, які звикли до традиційної ролі та позиції наукового керівника. Водночас усі зацікавлені сторони (наукові керівники, докторанти й університети) лише виграють, запроваджуючи й підтримуючи таке навчання. Якість навчання докторанта істотно залежить від кваліфікаційного рівня наукового керівника. Тому відповідальність кожного університету полягає в гарантуванні високого рівня наукового керівництва докторантами, що є головною місією навчального закладу.

Досвід університетів щодо навчання наукових керівників

В університеті Ньюкасла (Велика Британія) усі науковці, котрі хочуть зареєструватися як наукові керівники, мають пройти навчання. Перед тим, як стати першим науковим керівником певного докторанта, науковець мусить спочатку виступити в ролі другого наукового керівника протягом повного циклу підготовки.

Подібна система навчання наукових керівників практикується в університеті Борнмута (Велика Британія), де всі нові наукові керівники мають виконати «Навчальну програму» для наукових керівників, яку пропонує докторська школа, і отримати посібник щодо керівництва дослідженнями студентів і докторантів.

В університеті Вулвергемптона (Велика Британія) з 1998 р. діє офіційна й обов'язкова навчальна програма для нових наукових керівників. Вона триває 3 роки і розроблена для підтримки нових наукових керівників у роботі з їхнім першим докторантом. Програма передбачає 10-годинний щорічний семінар, а також призначення наставника з кола досвідчених наукових керівників. Успішне завершення трирічної програми вдосконалення разом з успішним керуванням докторантом розглядається як мінімальний кваліфікаційний рівень, що уможливорює зарахування до команди основних супервайзерів.

У Лідському університеті (Велика Британія) діють курси для наукових керівників. Усі викладачі та науковці, які мають бажання керувати докторськими дослідженнями, повинні спочатку пройти навчання і скласти іспит.

Навчання для наукових керівників також організовано в Каролінському інституті (Швеція). Наукові керівники відвідують курси, що охоплюють такі теми: комунікація, університетське навчання, формування команд, менеджмент конфліктів, проведення іспитів та оцінювання знань і результатів роботи.

Навантаження наукових керівників

Найчастіше один науковий керівник може керувати роботою 4–6 докторантів, але спостерігається тенденція не обмежувати кількість докторантів в одного наукового керівника. У багатьох уні-

верситетах керівництво докторантами є складовою робочого навантаження викладача, що передбачає виділення достатнього часу для роботи з кожним докторантом.

Досвід університетів щодо навантаження наукових керівників

В університеті Хасеттепе (Туреччина) впроваджено практику додаткових виплат за активність викладача, пов'язану з керівництвом докторантом. Тому викладач має зарезервувати певний час для роботи із кожним докторантом у рамках свого робочого графіка. Це полегшує адміністративним органам моніторити процес і контролювати час, визначений на кожного з докторантів.

Чеський технічний університет у Празі (Чехія) у внутрішніх правилах обмежив кількість докторантів до 5 осіб в одного наукового керівника.

Модель кількох наукових керівників

Багато університетів запровадили модель спільного керівництва, за якою дозволяється мати два і більше наукових керівників. Такий підхід розглядається як відкритіший та прозоріший. Він дає змогу докторантові консультуватись і шукати порад в інших науковців, а не лишень у свого основного наукового керівника.

Досвід університетів у використанні моделі кількох наукових керівників

Командне наукове керівництво впроваджено в університетах Ювяскюля (Фінляндія) та Франкфуртському (Німеччина) у межах структурованих докторських програм.

В університеті Хасеттепе (Туреччина) кожний докторант має наставника (тьютора, *tutor*), котрий здійснює керівництво протягом періоду навчання. Після успішного складання комплексного іспиту призначається науковий керівник (супервайзер), який забезпечує докторантові допомогу, пов'язану з дослідженнями та написанням дисертації.

Подібну практику надання тьютора (на першому етапі навчання) та супервайзера (на етапі дослідження) запроваджують в університеті Гранади (Іспанія).

В університеті Борнмута (Велика Британія) кожен докторант має команду наукових керівників, яка складається мінімум із двох супервайзерів, з яких перший повністю відповідає за роботу докторанта.

В університеті Афіні (Греція) кожному докторантові призначається консультативний (дорадчий – *advisory*) комітет, до якого належать три штатні викладачі або ж науковці. Один із членів комітету відіграє роль першого наукового керівника. При цьому університет заохочує факультети та департаменти до введення у консультативні комітети науковців із зовнішніх інституцій.

Університет ім. Миколаса Ромеріса (Литва) запровадив модель подвійного наукового керування.

У Лідському університеті (Велика Британія) кожному докторантові призначають команду супервайзерів з однієї або кількох докторських шкіл. Команда має щонайменше першого (основного) наукового керівника (*supervisor*) та консультанта (*advisor*). Крім того, докторант має можливість отримувати допомогу від тьютора докторської школи. Докторант має право принаймні на 12 зустрічей зі своєю командою наукових керівників.

2.2. Контроль і атестація

Процедури контролю і атестації

Університети виробили чіткі процедури контролю і атестації докторантів, але вони різні в різних інституціях залежно від змісту докторської програми та чинної академічної культури і процедур. Зазвичай контроль та розгляд робочого плану, робочого графіка докторанта здійснює кожні 6 або 12 місяців науковий керівник, а результат виконання роботи доповідається дослідницькому комітету (або ж іншому аналогічному органу) докторської школи.

Процеси контролю в деяких університетах такі:

1. Постійні зустрічі докторанта і наукового керівника з фіксацією їх результатів, які зберігаються ними обома.

2. Систематичні атестації, які складаються з критичного огляду виконаної роботи групою експертів незалежно від наукового керівника.
3. Відгук докторанта, в якому висловлюються думки щодо змісту докторської програми, навчальних курсів і наукового керівництва. Проте цю вимогу часто важко втілити в життя через характер взаємин із науковим керівником.

Система подання і розгляду скарг та апеляцій, можливість заміни наукового керівника чітко визначені в небагатьох університетах, а саме в тих, де вони становлять частину чинної офіційної процедури.

Запровадження системи, що забезпечує регулярний моніторинг та оцінювання результатів виконаної роботи, допомагає визначити проблеми і труднощі, на які слід звернути увагу. Яка б не була форма оцінювання роботи докторантів, її критерії повинні мати чіткий та прозорий характер, реалізувати незалежний та об'єктивний елементи процедури атестації.

Веб-сайти та веб-платформи для адміністрування роботи докторантів

Введені у низці університетів веб-сайти та веб-платформи засвідчили свою ефективність для фіксації та збереження інформації як про результати зустрічей наукового керівника з докторантом, так і про досягнення докторанта у цілому.

Досвід університетів у використанні веб-сайтів та веб-платформ

Європейський університет у Флоренції (Італія), здійснюючи підготовку докторантів, забезпечує неперервне оцінювання їхньої роботи, спираючись на зміст структурованої докторської програми, чітко визначені завдання та встановлені терміни їх виконання. Кожен докторант має свій персональний веб-сайт, на якому постійно оновлює інформацію про хід роботи і робить її доступною для наукового керівника та адміністрації докторської школи.

Тільбурзький університет (Нідерланди) зараховує докторантів лише на етапі роботи над дисертацію (протягом навчальної фази

вони залишаються в статусі студентів) та системно організовує річні звіти про хід виконання дослідження. Докторанти отримують тимчасовий контракт на один рік, у разі відсутності результатів і неатестації контракт не поновлюється.

Університет Ювяскюля (Фінляндія) розробив веб-платформу для студентів очної і заочної форми навчання. Платформа відіграє роль форуму для спілкування докторанта з науковим керівником, забезпечує комунікацію докторантів між собою, а також усього дослідницького середовища.

В університеті Селфорда (Велика Британія) є багато допоміжних засобів у розпорядженні докторських програм, які доступні завдяки цифровим технологіям. Докторанти можуть отримати таким чином допомогу в проведенні польових досліджень, використовуючи дослідницькі ресурси, корисні саме для них, обмежених факторами часу та відстані.

Левенський католицький університет (Бельгія) задля полегшення контролю за динамікою роботи докторанта створив централізовану інформаційну систему, що містить усі дані, які стосуються кожного докторанта та його програми (назва, науковий керівник, робочий план, докторський проект, звіти про хід виконання дослідження тощо). Усі докторські проекти публікуються он-лайн в університетській базі даних, що дає загальне уявлення про тематику досліджень університету.

Лондонський університетський коледж (Велика Британія) зробив використання університетської веб-системи адміністрування обов'язковим для докторантів. Упроваджена веб-платформа змушує докторанта та наукового керівника обговорювати хід виконання дослідження, формувати робочий графік подальшого навчання і досліджень. Система надає докторантові можливість усвідомити, яких саме загальних і специфічних знань та навичок йому бракує для успішного виконання роботи.

2.3. Вимоги до докторської дисертації та її захисту

Вимоги до докторської дисертації

Докторська дисертація – ключовий елемент PhD програми, доказ здійсненого самостійного дослідження та професійної компе-

тенції докторанта. Головна вимога до якості будь-якої дисертації полягає в тому, що робота має привнести нові уявлення або знання, бути інноваційною в своїй галузі, запропонувати новий метод дослідження чи використання вже відомого методу в новій сфері. Дисертація має презентувати оригінальне дослідження і позиціонувати його в контексті теоретичних знань та наукової літератури в конкретній галузі науки. Дисертація (або принаймні її частина) має відповідати вимогам до наукових публікацій у рецензованих фахових журналах або попередньо рецензованих наукових книгах.

У багатьох університетах захист дисертації передбачає часткову публікацію результатів докторського дослідження. Необхідна кількість публікацій у рецензованих фахових журналах варіюється від однієї до п'яти. Перед представленням дисертації до захисту здебільшого, як свідчить практика багатьох університетів, докторант має скласти іспит зі своєї дисципліни та інколи іноземної мови й/або комплексний докторський іспит. Це часто відбувається наприкінці навчального етапу PhD програми.

Багато університетів вимагають від докторанта підписати заяву про те, що його дисертація базується на власних оригінальних дослідженнях. У разі, якщо докторант є активним учасником дослідницької групи, університет має гарантувати чіткі правила співавторства задля захисту інтелектуальної власності і докторанта, й інших членів дослідницької групи.

Захист дисертації

Захист дисертації зазвичай публічний, інформацію про захист попередньо оприлюднюють (мінімум за десять днів до цієї події). Така практика побутує у більшості європейських країн за винятком Великої Британії, де захист дисертації закритий і зазвичай відбувається у формі усного іспиту за участі одного внутрішнього і одного зовнішнього екзаменаторів.

Дисертацію рецензують два або три рецензенти, які подають письмові відгуки. Комітет із захисту дисертації складається з «внутрішнього» та «зовнішнього» професорів, експертів із цієї галузі науки та рецензентів. Присутність наукового керівника в комітеті із захисту передбачена в одних університетах і небажана або заборонена в інших. Бажаним є введення до комітету принаймні одного

іноземного фахівця для гарантування відповідності якості дисертації міжнародному рівню. Така практика, незважаючи на те, що вона потребує додаткових коштів, сприяє підвищенню якісних стандартів докторантури по всій Європі.

Сама процедура захисту складається із презентації кандидата, він викладає основні положення дисертації та результати дослідження, після чого відбувається відкрита дискусія між докторантом і членами комітету з захисту. Комітет ухвалює й оголошує рішення після таємного голосування. Існує відмінність в різних університетах в оцінюванні захисту дисертації. Подекуди (наприклад, у Нідерландах) неможливо оминати публічний захист дисертації. Часто кандидат може провалити захист дисертації, але йому надається право на апеляцію, якщо він/вона не згоден із рішенням комітету з захисту.

Досвід університетів щодо процедури захисту дисертацій

В університеті Гранади для гарантування високої якості дисертації кожен докторант має отримати дозвіл (рекомендацію) до захисту від свого наукового керівника та департаменту, в якому виконувалась робота. Якщо дисертація рекомендована до захисту, то науковий керівник також відповідає за її рівень і, певною мірою, оцінюється і його діяльність.

У Краківському економічному університеті (Польща) кандидат, який провалив захист дисертації, але виконав всі інші вимоги програми, може отримати сертифікат PhD програми.

В університеті Ювяскюля (Фінляндія) перед захистом здійснюється зовнішнє оцінювання дисертації. Два зовнішні експерти оцінюють дисертацію щодо можливості її публікації і дають дозвіл для публічного іспиту. Після отримання формального дозволу від професури докторант доопрацьовує дисертацію для публікації. Після публічного захисту в присутності двох опонентів остаточний звіт з оцінкою передається на факультет. Докторант має право подати на апеляцію протягом 14 днів після захисту.

Захист дисертації в університеті Борнмута (та багатьох інших університетах Великої Британії) закритий. Комітет із захисту очолює незалежний голова, а до складу цього органу входять внутріш-

ній і зовнішній екзаменатори та науковий керівник. Голова комітету відповідає за дотримання під час захисту всіх університетських правил і процедур.

В університеті Хасеттепе (Турція) кандидат захищає дисертацію перед екзаменаційною комісією з 5 осіб, принаймні один із її членів має бути з іншого університету.

Зальцбурзькі принципи

2–5 лютого 2005 р. в Зальцбургу відбувся Болонський семінар із Докторських програм. Після обговорення звіту з виконання проекту «Докторські програми для Європейського суспільства знань» (що його ми і постаралися зреферувати у попередніх абзацах) було сформульовано 10 базових принципів, що стали відомими як Зальцбурзькі. У них дано характеристику та критерії європейських структурованих докторських програм, що відповідають третьому циклу вищої освіти. Згодом, у травні 2005 р., Бергенська конференція міністрів вищої освіти європейських країн жорстко наголосила на втіленні в життя рекомендацій, викладених у 10-ти Зальцбурзьких принципах, і на важливості процесу, який би сприяв повнішому узгодженню докторських систем у Європі.

*Зальцбурзькі принципи*¹

1. Ключовою складовою навчання на докторських програмах є **поширення знань через проведення оригінальних досліджень**. Одночасно визнається, що докторські студії мають більше відповідати потребам ринку робочої сили, який є значно ширшим за академічну сферу.
2. Включення докторських програм до університетської стратегії і політики: університети як інституції мають взяти на себе відповідальність за те, що докторські програми та дослідницька робота, яку вони організовують, проводяться для того, щоб відповісти на нові виклики і розширити можливості для професійної кар'єри.

¹ Докторські програми в Європі та Україні. Матеріали міжнародної конференції «Впровадження принципів третього циклу освіти Європейського простору в Україні». – К. : Університетське вид-во «Пульсари», 2007. – 98 с.

3. Важливість різноманітності (відмінності): багате розмаїття докторських програм у Європі – включно зі спільними (об'єднаними) докторськими програмами – є силою, що має бути підкріплена якісним практичним втіленням.
4. Докторанти (аспіранти) як наукові дослідники-початківці мають розглядатись як професіонали (із забезпеченням відповідних прав), що роблять важливий (ключовий внесок) у процес створення нових знань.
5. Вирішальна роль наукового керівництва та оцінювання роботи: стосовно кожного (індивідуального) докторанта організація наукового керівництва та оцінювання результатів роботи мають базуватися на прозорій угоді про взаємну відповідальність між докторантом, керівником та інституцією (і, де потрібно, завбачення в угоді інших партнерів).
6. Досягнення критичної маси: докторські програми мають шукати шляхів для досягнення критичної маси і залучати різні типи інноваційних практик, запроваджених в університетах Європи, пам'ятаючи, що різні рішення мають відповідати різним контекстам, зокрема, реаліям великих та маленьких країн Європи. У багатьох університетах це зумовлює перехід від *graduate school* до міжнародної, внутрішньої національної та регіональної співпраці між університетами.
7. Термін: докторські програми мають виконуватися протягом визначеного часу, а саме 3 або 4 років очного навчання.
8. Просування інноваційних структур із метою задоволення потреб розвитку міждисциплінарних студій та міждисциплінарних умінь.
9. Посилення мобільності: докторські програми мають шукати шляхи для того, щоби пропонувати географічну (так само як міждисциплінарну та внутрішньносекційну) мобільність та міжнародну співпрацю у рамках інтегрованої кооперації між університетами та іншими партнерами.
10. Забезпечення необхідного фінансування: розвиток якісних докторських програм та успішний випуск дипломованих фахівців потребує відповідного і стабільного фінансування.

Розмаїтими реформаторськими процесами та ініціативами вже охоплені провідні університети Європи. Результати цих процесів вражають і засвідчують бажання європейської наукової спільноти

досягти погодження і гуртуватися довкола визначених спільних цілей у галузі науково-дослідної роботи і підготовки науковців. Там, де існує такий консенсус, головне – це усвідомлена потреба підвищення інноваційності, якості науково-дослідної роботи та докторської підготовки; узгодження наукових ступенів, сфокусованість на можливостях, що їх дають міждисциплінарність, багатofункціональні навички та уміння, висока мобільність дослідників у Європі.

*Людмила Кострова,
канд. хім. наук, доцент,
начальник науково-дослідної частини НаУКМА*

МОДЕЛІ ДОКТОРСЬКИХ ШКІЛ: НаУКМА ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ УНІВЕРСИТЕТИ

Потреба реформування післядипломної освіти в Європі та Україні набула актуальності протягом першого десятиліття ХХІ ст. Головним рушієм цієї реформи був Болонський процес, що його розпочато у 1999 р., і який мав на меті створення єдиного Європейського простору вищої освіти (*European Higher Education Area*) та Європейського дослідницького простору (*European Research Area*). У царині післядипломної, докторської освіти саме в межах реформи було виголошено десять Зальцбурзьких принципів (2005), що визначають зміст докторської освіти й порушують важливе питання статусу молодого дослідника. Сьогодні близько 60 % класичної докторської освіти в Європі зазнали серйозних реформ і призвели до виникнення докторських шкіл. Водночас в Україні, яка приєдналася до Болонського процесу у 2005 р. на Бергенській конференції, серйозних реформ традиційної аспірантури так і не відбулося. Наразі в країні існує лише одна Докторська школа, створена у 2008 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська академія». Створена за моделлю західних, європейських та американських докторських шкіл, вона, однак, суттєво від них відрізняється і контекстом свого існування, і своїми проблемами.

Передумови і причини виникнення докторських шкіл у Європі та Україні

Головна причина відмінності докторської (PhD) освіти в Європі та Україні – розбіжність історичного, а також загального соціального контексту їхнього виникнення. У Європі поява докторських шкіл була пов'язана, насамперед, із впровадженням Болонського процесу. Цим процесом передбачено не лише створення

єдиного Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА), що переважно стосується бакалаврського та магістерського рівнів, а й єдиного Європейського дослідницького простору (ERA), а саме – післядипломної освіти. Існування спільного простору досліджень, за задумом засновників реформи, сприяє уніфікації критеріїв відбору докторантів, тривалості навчання на докторських програмах, зв'язку навчальної та дослідницької складових. Метою цієї гармонізації є передусім полегшення мобільності поміж різними країнами–учасницями реформи. Зняття віртуальних кордонів між історично різними освітніми системами вимагає введення чіткої і зрозумілої для всіх учасників процесу системи дипломів, прозорості присудження наукових ступенів, еквівалентності кваліфікацій тощо.

Європейський досвід: від Гумбольдта до Болоньї

Вихідною точкою Болонської реформи в Європі була класична модель європейського університету Вільгельма фон Гумбольдта. Цю модель було використано під час заснування університету в Берліні у 1810 році і поширено згодом на інші європейські заклади. Вона базувалася на двох основних свободах – свободі викладати (*Lehrfreiheit*) і свободі навчатися (*Lernfreiheit*), ця модель великою мірою орієнтована на фундаментальні дослідження. Ідеальною метою цієї освітньої філософії був приріст знання, яке виступало як найвища мета і тому розглядалося як самоціль.

Проте впродовж останньої третини ХХ ст. ця класична модель виявила певні соціальні й економічні проблеми. Безпрецедентна масовизація вищої освіти у багатьох країнах Європи призвела до інфляції освітніх практик і хронічного недофінансування. Не менш важливим викликом виявився той факт, що велика кількість громадян із освітою бакалавра та магістра не змінили ситуацію з рівнем безробіття у країнах–членах ЄС. Знання, що мислилося як свобода, виявилось неефективним для розв'язання «критичної маси» соціальних і економічних проблем.

Тому не випадково, що Болонський процес, розпочатий в Європі 1999 р., суголосний Лісабонській стратегії ЄС (2000–2010; нині її замінено на програму «Європа 2020»), метою якої було створити

в ЄС «найбільш конкурентоспроможну і динамічну економіку, засновану на знанні». Саме згідно з Лісабонською стратегією, знання мислиться не лише як свобода, а й як рушій економіки. Стратегія акцентувала потребу налагодження ефективних зв'язків між дослідженнями, інноваціями та бізнесом, розв'язання проблем працевлаштування тощо. За цією новою філософією освіти, фундаментальні дослідження мають якось сполучатися з виробництвом і ринком, професори мають думати про підвищення рентабельності досліджень та про працевлаштування випускників. Відповідно, Гумбольдтова модель університету поступається місцем університетові, де знання набувають інструментального характеру, а освіта стає не елітарним явищем, а дедалі більше орієнтується на потреби ринку праці та технологічного розвитку.

Таким чином, виразні елементи ринково-орієнтованої, прагматичної реакції на гумбольдтівську філософію знання і спричинилися до усвідомлення необхідності реформи. Це стосується і третього, післядипломного циклу освіти, де класична індивідуальна модель підготовки докторантів часто призводила до «економіки марнування»: замала кількість докторантів завершували роботу вчасно, у гуманітарних і соціальних науках до 50 % докторантів ніколи не виходили на захист, а середній вік тих, хто завершував дисертацію, був достатньо високим.

Тому на Берлінській конференції у 2003 р., міністри країн-учасниць Болонського процесу зішлися на тому, що: 1) треба посилити міждисциплінарність докторських програм; 2) слід заохочувати спільне присудження університетами різних країн вчених ступенів (*joint degrees*); 3) оволодіння багатofункціональними навичками (*transferrable skills*) має увійти до програми докторської освіти, аби докторанти були підготовлені для працевлаштування поза академічним світом.

Берлінські настанови разом із Зальцбурзькими принципами (2005) природно сприяли переходу від класичної індивідуальної моделі підготовки докторантів до створення докторських програм та докторських шкіл, спроможних організувати ефективне наукове оточення для докторанта та уніфікувати умови підготовки дисертацій заради посилення мобільності докторантів поміж країнами європейської спільноти. Натомість, український досвід суттєво відрізняється від європейського з історичних і соціально-культурних причин.

Український досвід: від радянської моделі до Болоньї

В Україні вихідною точкою Болонської реформи була пострадянська модель університету, а попередником докторської (PhD) освіти і подосі залишається переважно пострадянська аспірантура. На відміну від європейських країн, які поступово відходили від ідеї гумбольдтівського університету в ефективнішому та прагматичнішому напрямках, орієнтованих на ринок і чутливість до соціальних проблем університету, українська академічна спільнота і нині вирізняється жорстким державним регулюванням освітнього сектора, бюрократичними перепонами на шляху університетської автономії й ізоляцією української науки від європейської.

У 2005 р. на хвилі реалізації постреволюційного «європейського» вибору Україна приєдналася до Болонського процесу. Це означало, що країна взяла на себе зобов'язання здійснити реформи в освітній сфері до 2010 р., аби приєднатися до Європейського простору вищої освіти. Однак, на жаль, реформу в Україні не так впроваджували, скільки імітували, причому на найвищому державному рівні.

Зокрема, у супереч офіційним деклараціям влади про важливість Болонського процесу, в Україні відбувається системна дискримінація дипломованих іноземних фахівців та українських громадян із закордонними дипломами. Визнання дипломів у країнах-учасницях Болонського процесу є одним із фундаментальних аспектів реформи. Натомість в Україні продовжують вимагати від випускників європейських ВНЗ, які мають бажання працювати в державних структурах або продовжувати навчання в Україні, складних і принизливих бюрократичних процедур «визнання», або «нострифікації» диплома.

Подібну ситуацію спостерігаємо і з визнанням наукових ступенів. З 2005 по 2010 рік не відбулося суттєвих змін у питанні про автоматичне визнання закордонних наукових ступенів, отриманих принаймні у тих країнах, що входять до Болонського процесу. Відповідно, вчені із науковим ступенем із закордонних університетів і досі змушені проходити державну «переатестацію» у ВАК (Вищій атестаційній комісії), вкрай забюрократизованій структурі, яка є державним монополістом у справі наукових ступенів.

Ще одним симптомом систематичного перешкоджання руху знань є навчання переважної кількості іноземних студентів в

Україні на так званій «комерційно-компенсаційній» основі. Згідно з чинною Постановою Кабінету Міністрів України (№ 136 від 26 лютого 1993 р.), академічний рік навчання для іноземців коштує 1500 дол. США на рік, а аспірантура або стажування – 2500 дол. США на рік. Дотримання цього правила суворо контролює Контрольно-ревізійне управління МОН. Для порівняння, у державних університетах Франції навчання для іноземців безкоштовне або здійснюється за символічну суму до 300 євро на рік, і головним чином на рівних умовах із іншими студентами.

Не менш важливо і те, що автономія університету, ще один наріжний камінь Болонської реформи, в українських реаліях досі не зреалізована. Деякі позитивні зрушення у цьому напрямку було зроблено тоді, коли наприкінці липня 2009 р. рішенням Кабінету Міністрів України статус автономних дослідницьких університетів отримали шість провідних українських ВНЗ¹. У проекті «Положення про дослідницький університет» планувалося, що ці університети отримають «розширені» права порівняно зі «звичайними» ВНЗ². Але у Постанові Кабінету Міністрів України (№ 163 від 17 лютого 2010 р.) від цих «розширених» свобод залишилися самі крихти³. Натомість «критерії», за якими ВНЗ отримує статус «дослідницького», знову виявилися занадто формалізованими: приміром, такий ВНЗ мусить мати, незалежно від чисельності викладачів і студентів, 300 захищених дисертацій (за останні 5 років), 150 докторів наук та 500 кандидатів наук у штаті університету, а також 500 аспірантів і докторантів. Як можна вимірювати якість в абсолютних, а не відносних кількісних показниках? І як на статус дослідницьких університетів можуть претендувати нові невеликі, але високоякісні та модерні ВНЗ? «Автономія згори» знову виявляється радше імітацією автономії.

¹ Серед яких Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Харківська юридична академія ім. Ярослава Мудрого, Національний університет «Львівська політехніка» та Національний університет «Острозька академія».

² Ішлося, наприклад, про право визнавати закордонні дипломи (зокрема, диплом магістра і PhD), право підвищувати заробітні плати своїм працівникам та зменшувати нормативи співвідношення чисельності студентів, аспірантів та докторантів у розрахунку на одного викладача до 5:1.

³ Право автономно визнавати закордонні дипломи було замінено на право визнавати ці дипломи «за погодженням з ВАК і МОН» (тобто, фактично, права на автономне визнання дипломів університети позбавили), а право зменшувати співвідношення чисельності студентів, аспірантів та докторантів у розрахунку на одного викладача до 5:1 було замінено на право зменшувати це співвідношення «у встановленому законом порядку».

Насамкінець, запровадження Європейської системи трансферу та акумуляції кредитів (ECTS) ¹ в Україні також засвідчило прагнення адаптувати реформу під українську реальність. Так, в європейських країнах 1 кредит дорівнює в середньому від 25 до 30 навчальних годин, навчальний рік становить 60 кредитів, відповідно, середнє навчальне навантаження європейського студента становить від 1500 до 1800 годин на рік. В Україні з 2004 р. в деяких ВНЗ запроваджено «експериментальні» кредити у 36 годин (наказ МОН № 812 від 20 жовтня 2004 р.), а внаслідок нещодавніх змін у методичних вимогах ці «українські» 36-годинні кредити були просто перейменовані на кредити ECTS, зберігаючи при цьому вимогу – 60 кредитів на рік. З цього випливає, що український студент має навантаження до 2160 годин на рік, що на 20–45 % більше, аніж навантаження його європейського колеги.

Проблема навіть ширша: традиційно українського студента завантажують великою кількістю курсів та іспитів, але не вчать самостійно мислити, працювати та робити дослідження. Потім, на рівні вітчизняної аспірантури, молодий випускник залишається сам-насам із власним дослідженням та формальними вимогами ВАК, яка регламентує деталі – від оформлення роботи до її структури та обсягу, а також її «шифр спеціальності» – але часто залишається безпорадною перед завданням забезпечити справжню якість дослідження. Мотивація молодого дослідника в цій ситуації – не здійснити оригінальне дослідження, а дотриматися усіх формальних вимог ВАК.

Більше того, після захисту, якщо молодий кандидат наук починає працювати в університеті, наступним його кар'єрним кроком є отримання ступеня доцента, а для цього МОН вимагає написати підручник чи посібник ² (а не самостійне дослідження у вигляді монографії чи серії статей). У цьому замкненому колі передачі «готових знань» і полягає репродуктивна, а не продуктивна модель української освіти.

¹ Завдяки цій системі студент може поїхати до іноземного університету на семестр чи рік. Повернувшись додому, він може «зарахувати» собі кредити за прослухані дисципліни в іноземному університеті. Іншими словами, провчившись рік за кордоном, студент цей рік не втрачає: він не мусить прослуховувати ідентичні курси ще й у рідному університеті.

² Принаймні так було до липня 2010 р. Див. Постанову Кабінету Міністрів України № 507 від 23 червня 2010 р., оголошену МОН України 9 липня 2010 р. (наказ № 690).

Отже, традиційна система аспірантури в Україні засвідчила свою неефективність, першою спробою зробити реальний крок назустріч реформуванню післядипломної освіти була модель Докторської школи НаУКМА.

Порівняння моделі Докторської школи НаУКМА з європейськими зразками

Висвітлення історичних і соціальних передумов упровадження Болонського процесу та реформи післядипломної освіти дає можливість краще зрозуміти ту фундаментальну відмінність у надзавданні, яке мають виконати докторські школи в Європі та Україні. Як було зазначено, причини та історичні передумови, що спонукали європейські та українські університети до реформи післядипломної освіти і заснування докторських шкіл, суттєво відрізнялися. Відповідно суттєво іншими були і надзавдання реформи. У Європі реформа третього циклу освіти, як і Болонська реформа загалом, відповідала на економічні та соціальні виклики суспільства, що потребувало більшої конкурентоспроможності та намагалося перетворити гумбольдтівську модель університету на більш прагматичну модель підготовки фахівців, чутливу до соціальних (працевлаштування випускників) та економічних реалій. В Україні, натомість, надзавданням створення Докторської школи НаУКМА було, насамперед, поліпшення якості післядипломної підготовки, введення молодих науковців у міжнародний науковий контекст і спроба подолати ізоляцію вітчизняного освітнього та наукового сектора.

Серед відмінностей у надзавданнях реформи в Європі та в Україні варто виокремити також несхожості в основних причинах переходу від класичної докторантури/аспірантури до моделі Докторської школи. У Європі є кілька основних причин реформування класичної докторантури у докторські школи. По-перше, йшлося про відповідь на потребу підвищення рівня успішного захисту дисертацій. Якщо в природничих науках показник успішного захисту в європейських університетах сягав майже 100 %, то в суспільних та гуманітарних науках близько 50 % молодих науковців, які розпочинали роботу над дисертацією, ніколи не виходили на захист. Однією

з причин цієї відмінності між показниками успішного захисту в природничих та гуманітарно-суспільних науках була відсутність залученості молодого дослідника до колективної роботи в дослідницькій групі у гуманітарних науках, наявної, натомість, саме в природничих науках. Відповідно, організація ефективного, але не занадто обтяжливого наукового оточення для докторанта була важливим чинником створення докторської школи, що сприяв підвищенню рівня успішного захисту, а також підготовці молодого дослідника до подальшої кар'єри через низку тренінгів та курсів із багатофункціональних навичок (*transferrable skills*). Насамкінець, завдяки створенню докторських шкіл і докторських програм європейські університети прагнули досягти уніфікації національних та міжнаціональних умов підготовки дисертацій, аби сприяти мобільності докторантів поміж країнами європейської спільноти.

Тож основними фактичними змінами у підготовці докторантів після запровадження докторських шкіл у середині 2000-х років стали: введення навчального елемента в програму підготовки майбутніх докторів, та, подекуди, скорочення часу на написання та обсягу докторської (PhD) дисертації.

Українська ситуація напередодні виникнення Докторської школи НаУКМА суттєво відрізнялася. Традиційна підготовка фахівців у межах традиційної аспірантури засвідчила свою неефективність. Згідно з даними Міністерства освіти України, лише 7 % аспірантів захищають дисертацію упродовж відведених на це 3 років аспірантури, і лише 25 % колись виходять на захист. Окрім цих кількісних показників, знижувалась також і якість дисертацій через описану вище надмірну регуляцію. На відміну від більшості європейських освітніх систем, де захист дисертацій та присудження наукових звань є прерогативою автономних університетів і реальних дослідницьких спільнот, захист дисертацій в Україні головним чином підпорядковується правилам, встановленим надуніверситетською державною інституцією – ВАК. Віддаленість цієї інституції від реального дослідницького та освітнього процесу прямо пропорційна кількості формалізованих і часто невинуватених вимог для захисту дисертацій. Прикметно, що за загалом надмірної формалізації та бюрократизації системи отримання наукових звань та ступенів, ця система містить значну кількість неформальних моментів, що відкриває можливості для зловживань та корупції з боку представників наукової бюрократії.

Відповідно, спроби реформувати аспірантуру на рівні університету були абсолютно безперспективними, адже в Україні третій цикл освіти цілком підпорядкований загальнонаціональній державній структурі ВАК, яка не залишає жодної можливості ухвалення рішень на рівні університету. Тобто єдина, хоча і ризикована, можливість зрушити з місця реформу післядипломної освіти полягала у створенні альтернативної моделі на рівні окремого університету, успішній реалізації цієї моделі і надалі наполегливому просуванні її на загальнодержавному рівні.

Національний університет «Киево-Могилянська академія» став першим українським університетом, який приєднався до проекту реформування докторської освіти в Європейському освітньому просторі у межах Болонського процесу. Можливість детально вивчити європейський досвід з'явилася завдяки проекту «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору в Україні», підтриманому Європейською комісією в рамках програми TEMPUS/Tacis, що тривав із листопада 2006 до листопада 2007 р. Головною метою проекту було саме вивчення досвіду створення та ведення науково-освітніх програм, які дають змогу здобути найвищу західну наукову кваліфікацію – доктора наук у певній галузі знань (PhD), для подальшого його впровадження в НаУКМА. Важливою складовою проекту стали робочі візити науково-педагогічних груп НаУКМА до європейських університетів¹. Спілкування з керівниками й адміністраторами різних докторських програм, викладачами й докторантами дало можливість з'ясувати, що таке докторські студії та чим вони відрізняються від української традиційної аспірантської підготовки. Вагомим результатом проекту став збірник матеріалів «Докторські програми в Європі та Україні»², де розкрито досвід європейських університетів в організації сучасних докторських (PhD) програм та доробок науковців, що відображає вітчизняну специфіку цієї проблеми.

Уже у 2008 р. було створено Докторську школу, яка взяла за модель європейські та американські зразки і вже третій рік поспіль готує наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації за

¹ Зокрема, до університету П'єра та Марі Кюрі (Франція), Автономного університету Барселони (Іспанія), університетів Бергена (Норвегія), Ніцци (участь у Болонському семінарі «Докторські програми в Європі»), Брюсселя (участь у брифінгу стосовно впровадження трьох циклів освіти в університетах, організованому Європейською асоціацією університетів) тощо.

² Докторські програми в Європі та Україні: матеріали міжнародної конференції. – К. : Університетське видавництво «Пульсар», 2007.

напрямом третього циклу вищої освіти єдиного Європейського простору (ЕНЕА).

Серед ключових елементів моделі Докторської школи НаУКМА слід зазначити такі ¹:

1. Наукові ступені PhD присуджуються університетами без участі вищої загальнодержавної інстанції (наприклад, ВАК).
2. Підготовка наукових кадрів за структурованим європейським зразком передбачає самостійне написання оригінального наукового дослідження, а також прослуховування докторантом низки навчальних курсів, розроблених і впроваджених Докторською школою НаУКМА.
3. Кожний докторант отримує оцінку не лише за якість захищеної ним дисертації, а й за наявність публікацій у міжнародних фахових журналах (*peer-reviewed journals*), що, очевидно, передбачає участь докторанта у міжнародних конференціях та активне спілкування з міжнародною науковою спільнотою.
4. Докторські дослідження дедалі частіше провадяться на стику різних традиційних дисциплін, тому докторант має не одного (як це прийнято в українській аспірантурі), а кількох наукових керівників, до того ж фахова спрямованість самого дослідження (його «шифр спеціальності») здебільшого не вкладається в офіційну класифікацію, тобто в перелік спеціальностей ВАК.
5. Європейський докторант (як це прописано в Зальцбурзьких принципах) – не є учень-студент, а молодий науковець і колега старших викладачів, котрий навчається завдяки власним дослідженням і поширює їх результати в академічному середовищі, залучається до викладання на нижчих рівнях освітньої підготовки. Це кардинально змінює академічний статус докторанта і передбачає його прилучення до науково-педагогічного штату через університетський підрозділ.
6. Процедура захисту дисертацій на здобуття ступеня «доктора філософії» (PhD) у певній галузі знань не передбачає існування постійно діючих спеціалізованих вчених рад, а, навпаки, під кожен конкретну дисертацію формується комісія (одно-разова спеціалізована рада) із провідних спеціалістів світо-

¹ Див.: «Реформування аспірантури в НаУКМА» – Режим доступу: http://gradschool.ukma.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=67

вого рівня, які можуть докладно оцінити фахову новизну даної дисертаційної роботи.

Ці принципи нині успішно втілюються у новостворених докторських (PhD) програмах НаУКМА, які тривають чотири роки¹. Українська модель Докторської школи є альтернативною моделлю традиційної української аспірантури, і спирається вона на європейські зразки.

Водночас необхідно вказати суттєві відмінності між моделлю Докторської школи НаУКМА та її європейськими зразками й еквівалентами. В українському випадку запровадження такої цілком нової моделі, вочевидь, потребує набагато більше зусиль, ніж у реформуванні класичного європейського докторату у європейську докторську школу. Пункт (1), який полягає в тому, що наукові ступені присуджуються університетами, та пункт (6) були традиційною практикою європейських університетів і реалізовані в Європі задовго до впровадження Болонських настанов. Специфіка українського контексту в тому, що наша країна ще не пройшла етапу гумбольдтівського університету і не знає, що таке автономія університету. За винятком кількох ВНЗ, серед яких і Києво-Могилянська академія, загалом сучасна українська система освіти продовжує копіювати радянську модель, де все залежить від планів, що визначаються «нагорі» – в уряді, міністерстві, – а відтак відстає від європейської принаймні на півтора століття.

Також суттєво відрізняється соціальний захист докторанта. У європейських країнах докторант має соціальний статус та відповідні, хоча і скромні, можливості для фінансування дослідження. В Україні, натомість, через брак законодавчо закріплених актів, які б визнавали модель Докторської школи НаУКМА, український докторант не має жодного соціального визнання. Це фактично призводить до того, що майже всі докторанти НаУКМА мусять бути водночас державними аспірантами, і виконувати, на додаток до навантаження Докторської школи, також і аспірантську програму. Це дає змогу їм не лише отримувати щомісячні державні стипендії, а й здобути наприкінці програми диплом державного зразка, який уможливить продовження академічної кар'єри. Проте це означає також і подвійне навантаження, своєрідний «подвійний стандарт» післядипломної освіти.

¹ Повний цикл навчання першого набору докторантів ще не завершено, відповідно пункти (1) та (6) ще не реалізовані на практиці.

Ще однією суттєвою відмінністю є те, що міжнаціональні рішення, прийняті в межах Болонського процесу, фінансово підтримуються урядами європейських країн. Так, класична європейська докторська школа отримує, як правило, контрактне фінансування від держави, і в межах цього бюджету фінансово незалежна не лише від держави, а навіть від університету, на базі якого вона створена. Натомість в Україні Докторська школа НаУКМА, яка виконує офіційні зобов'язання України в Болонському процесі, наразі не визнана державою і не отримує державного фінансування. Відповідно виникає нагальна потреба у пошуку грантів, приватних спонсорів, а також європейських інституційних проектів, за рахунок яких можна було б фінансувати стипендії й мобільність докторантів, заробітні плати викладачам та адміністраторам програми.

Незважаючи на ці відмінності, докторські школи в Європі та в Україні мають кілька спільних проблем. Приміром, в Європі існує прямий пропорційний зв'язок між фінансовим забезпеченням докторанта та успішним захистом його дисертації. У Франції 20 % докторантів, що мають стипендії, не виходять на захист, а 50 % тих, що не мають стипендій, ніколи не захищаються, і створення Докторської школи нічого не змінює. Європейські докторські школи також мають певні складнощі з впровадженням і визнанням дисертацій під подвійним керівництвом, які становлять у певних університетах до 25–30 % від загальної кількості дисертацій. Нарешті, у мобільності відчутна асиметрія між столицею і провінцією, між престижними ВНЗ і маленькими університетами.

Підсумовуючи, зазначимо, що модель Докторської школи НаУКМА спирається на найвищі стандарти та практики європейських докторських шкіл, і достатньо успішно інтегрує своїх докторантів до міжнародної науки через міжнародні публікації, міжнародні конференції та подвійне керівництво дисертаційними дослідженнями. Натомість, на національному українському рівні Докторська школа досі існує у законодавчому та фінансовому вакуумі, який не дає можливості ані стабільно фінансувати школу державним коштом, ані видавати дипломи державного зразка, сприяючи, таким чином, працевлаштуванню майбутніх випускників програми у вітчизняному академічному секторі.

*Тетяна Огаркова,
PhD у галузі літератури*

ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ СТРУКТУРОВАНИХ ДОКТОРСЬКИХ (PhD) ПРОГРАМ У НАУКМА

Із приєднанням до Болонського процесу Україна взяла на себе зобов'язання впровадити у вітчизняну систему вищої освіти структури та навчально-наукові програми, які б відповідали вимогам і стандартам ЄС, а конкретно – Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) та Європейського дослідницького простору (ЕРА). Базовим принципом цих загальноєвропейських систем є *автономія* університетів – інституцій, де наука та освіта поєднуються на рівні так званого другого (магістерські програми) і третього (за європейською термінологією «докторські» чи PhD програми) циклів вищої освіти. У європейській (і світовій практиці) таке єднання здійснюється в університетських структурах типу «Школи вищих студій» (*Graduate schools* в англomовному світі, *Ecole des hautes etudes* у Франції), покликаних відігравати унікальну роль продуцента й водночас упоширювача знань у *дослідницьких* вищих навчальних закладах (університетах), які хоч і фінансуються повною мірою державою, а проте зберігають фінансову, наукову, освітню автономію – символічно potwierdжену ексклюзивним правом університетів (без втручання держави) видавати і визнавати найвищі наукові ступені та звання.

Сьогодні в Україні університети такої автономії не мають. Тому, станом на 2010 рік, слід констатувати факт невиконання українською державою базових критеріїв Болонського процесу, з якими ця сама держава свого часу добровільно погодилася. Але виконання зобов'язань за міжнародними договорами не зводиться лише до (хоча й дуже бажаної) децентралізації управління ВНЗ через збільшення прав і свобод університетів. Якщо Болонські реформи мають реально втілитися в Україні, слід переглянути саму систему організації вітчизняної науки й освіти. Адже на відміну від західної моделі в Україні наука залишається відірваною від навчального процесу: потужні науково-дослідні осередки в інститутах НАНУ та галузе-

вих академіях наук за функцією і покликанням діють «паралельно» до зарегульованого МОН освітнього механізму (ВНЗ). Відповідно, викладання в українській університетській аудиторії – це ретрансляція уже упоширених знань, а не їх створення та апробація в осередках науково-освітнього характеру.

Подолання цієї «різностатевості» потребує структурної і сутнісної реформи вітчизняного університету, а саме: об'єднання останнього з науково-дослідним потенціалом НАНУ через утворення «Школи вищих студій», яка б відповідала західній моделі. Здійснюючи одночасно наукову і освітню функції, така структура не нівелювала б потужного надбання традиційних академічних інститутів і, з іншого боку, залучала б вузівських викладачів не лише до відтворення знань, а й до їх первинного створення. У цьому напрямі робоча група Докторської школи НаУКМА вже висунула деякі пропозиції (див. презентацію в додатку), які наразі знайшли своє попереднє втілення в угодах, підписаних НаУКМА із п'ятьма інститутами НАНУ про майбутнє створення «університету нового типу».

Відмінність парадигм

Спроби гармонізувати вітчизняну систему вищої освіти з європейською (а саме це передбачає участь України в Болонському процесі) не тільки утруднюються загальною відмінністю парадигм та концепцій функціонального призначення вищої школи, втіленою в інституційних формах (наявність окремих від навчальних закладів науково-дослідних інститутів в Україні, повноцінна бюджетна підтримка дослідницьких університетів в ЄС), а й накладаються на проблему несумісності двох систем підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації. І тут слід наголосити: справа не лише в науковій дво- чи одноступеневості (кандидат і доктор наук в Україні, доктор філософії в ЄС). Сучасна європейська парадигма «третього» (найвищого, дослідницького) циклу освіти передбачає зовсім інше ставлення до суб'єкта підготовки (молодого науковця), ніж те, яке нам залишилося у спадок від СРСР.

Ця відмінність у ставленнях дістає свого відображення в інституційних формах. Для ілюстрації наводимо дві цитати: автор першої Дмитро Зербіно (академік АМН України, член-кореспондент НАН України) дуже влучно ідентифікує центральну особу вітчизня-

ної вищої школи; другою цитатою (витяг із «переліку визначень» Європейського простору вищої освіти) представлено бачення ролі цієї ж «центральної особи» (фактично наукового керівника) в європейській – студентоцентричній – парадигмі:

«У будь-якому з інститутів НАНУ чи інших академій за появи неординарної особистості – наукового лідера та, природно, за бодай мінімально сприятливих умов може сформуватися наукова школа... Перша умова її виникнення – наявність значної особистості, істинного вченого-екстраверта» («Наукова школа як феномен», «Дзеркало тижня», № 15 (490), 17–23 квітня 2004).

«Науковий керівник (*supervisor*): штатний науково-педагогічний працівник Університету, який упродовж терміну навчання й виконання дослідницького проекту стежить за прогресом студента-докторанта, надає йому консультації та рекомендації і може бути залучений до оцінки дисертації. Він/вона зазвичай входить в дослідницьку групу, де працює студент» (*European Higher Education Area glossary of terms*).

Ці різні за стилем і змістом цитати наведені для того, щоб проілюструвати тонку, але важливу відмінність бачення ролі молодого науковця (аспіранта, докторанта) в науковому процесі. Зверніть увагу: у вітчизняному варіанті центральною фігурою «наукової школи» виступає професор (член-кореспондент, дійсний член Академії наук), який готує «своїх» аспірантів у співпраці зі «своїми» кандидатами наук у ієрархічному середовищі, організованому навколо харизматичного лідера. Натомість опис функції та ролі наукового керівника в єдиному європейському освітньому просторі передбачає значно менш ієрархічне ставлення до молодого науковця: це особа, що працює в *дослідницькій групі* (не обов'язково в «науковій школі», яку очолює видатна особистість) і якій час від часу потрібні консультації та рекомендації. В європейському варіанті основним організаційним осередком для аспіранта («докторанта» в ЄС) є не «наукова школа», а «дослідницька група», відповідно докторант виконує структуровану програму, а не просто вказівки харизматичного лідера, тому його прогрес може бути об'єктивно відстежений керівником.

Наведені несхожості у підходах до ролі й статусу здобувачів наукових ступенів у ЄС та Україні можна б вважати радше виявом культурних відмінностей (чи то історичної спадщини), а не осно-

вою для виявлення сутнісних розбіжностей у системах підготовки молодих науковців. Але різниці, які на перший погляд можуть видатися неістотними, на практиці виливаються у вагомій інституційній розрізненні: філософія «наукової школи», до якої входить аспірант як учень-новачок, передбачає відсутність структури проходження наукової підготовки, адже кожен керівник визначатиме курс цієї підготовки самостійно. За такого підходу слід лише забезпечити наявність в аспіранта певного «мінімуму» знань (наприклад, з іноземної мови, філософії, спеціальності), а основний контроль його успішності базується винятково на дисертаційній роботі – звіті про «виконання дисертації».

Натомість парадигма «дослідницької групи», до якої наш дослідник-початківець входить як молодший науковий співробітник, для забезпечення його успішної підготовки передбачає певну структуру: регулярне обговорення проміжних результатів дослідження, нової літератури (зокрема з іще молодшими колегами – студентами магістерських програм), аудиторні заняття (набуття/вироблення навичок, які лише опосередковано стосуються теми дисертації молодого вченого, але тісно пов'язані з його майбутньою кар'єрою, наприклад, наукове письмо, наукове спілкування, презентаційні навички, проектний менеджмент тощо). Наявність «критичної маси», необхідної для утворення повноцінного науково-освітнього осередку (фахової дослідницької групи), можна і треба оцінювати, а якість змістовного наповнення програми слід періодично перевіряти.

Таким чином, якщо парадигма, на якій базується система вітчизняної аспірантури, не передбачає акредитації аспірантської підготовки (бо немає предмета перевірки, адже практично весь зміст трьох аспірантських років базується на індивідуальних домовленостях аспіранта з керівником), то європейська парадигма структурованих докторських програм, що виконуються певною дослідницькою (фаховою) групою, передбачає регулярну акредитацію на національному рівні (що зовсім не суперечить автономії університету), а також певну міжнародну порівнюваність пропонованого змісту програм через входження видатних науковців до фахових груп кількох університетів, взаємовизнання цих програм університетами, що закріплюється угодами про надання подвійних дипломів доктора філософії (від двох університетів одночасно) успішним випускникам спільних докторських програм.

Модель індивідуальної підготовки через аспірантуру явно застаріла й так само явно за своєю ефективністю поступається європейській моделі третього циклу вищої освіти. Статистика potwierджує наші судження: згідно з інформацією МОН України у вітчизняних класичних університетах лише 30 % аспірантів успішно завершує процес своєї підготовки, взагалі коли-небудь подаючи дисертацію до захисту (а вчасно це вдається зробити близько 7 %). Для порівняння: кількість успішного проходження процесу підготовки в країнах ЄС, де діють структуровані програми підготовки молодих науковців (регулярні аудиторні заняття, обговорення проміжних результатів досліджень у колі колег), становить 60–80 %. При цьому основну частину неуспішних пошукачів у ЄС відраховують на ранніх стадіях підготовки, коли стає зрозуміло, що докторант не докладає належних зусиль й успішне завершення дослідницького проекту малоймовірно, що економить ресурси. На відміну від часто формальної атестації вітчизняних аспірантів наприкінці першого і другого років навчання, чітка науково-навчальна структура європейської моделі дає змогу своєчасно здійснювати обґрунтований відсів.

Завершивши дисертацію (що за обсягом, як правило, на 30–40 % більша, аніж кандидатська й становить близько 250 с.), європейський докторант виходить на захист перед спеціально скликаною для нього радою науковців, які здатні фахово оцінити його роботу не тільки з погляду дотримання формальних вимог, а й по суті. Така процедура вельми відрізняється від тієї, що передбачена системою постійно діючих спеціалізованих учених рад, санкціонованих ВАК (а не автономним, самоврядним університетом). Слід чесно визнати, що хоч процедура затвердження рішень спеціалізованих вчених рад ВАК (органом, що був підпорядкований Кабінету Міністрів України, а з осені 2010 – МОН) мала би бути запобіжником проти зловживань, однак вітчизняна система підготовки науковців продовжує дискредитуватися «замовними захистами» (особливо в галузі суспільних і гуманітарних наук).

Докторська школа НаУКМА

Вважаючи потребу в зміні вітчизняної системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації очевидною і нагальною, Вчена рада НаУКМА у травні 2008 р. схвалила проект

створення першої в Україні «Докторської школи» – стрижня нової інституційної форми, яка з часом має перерости в «Школу вищих студій» європейського зразка. Першим завданням Докторської школи визнано створення і впровадження у вітчизняну практику структурованих програм підготовки молодих науковців, що завершуються здобуттям ступеня доктора філософії у певній галузі (PhD) і наданням відповідного диплома самим Університетом (а не ВАК України).

Упровадження таких програм за відсутності законодавчої бази потребувало не лише розробки змістовної частини докторських програм (науково-освітніх вимог, курсів, навчальних планів тощо), а й нормативно-правового та адміністративно-організаційного забезпечення. За зразок ми взяли принципи реформи третього циклу в країнах ЄС і поставили собі достатньо високу мету: *створити у вітчизняних умовах діючу модель Докторської школи в НаУКМА, докторські (PhD) програми якої відповідатимуть принципам третього циклу освіти єдиного Європейського освітнього простору і будуть прикладом для здійснення обіцяних державою реформ у всій вітчизняній системі підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації.*

Для досягнення цієї мети ініціатори Докторської школи НаУКМА взялися за систематизацію набутого досвіду впровадження структурованих докторських (PhD) програм в ЄС і водночас за розробку реальної моделі їх функціонування у вітчизняних умовах. Наприкінці 2008 р. ініціативна група викладачів НаУКМА виконала проєкт на замовлення МОН у межах державної цільової науково-технічної та соціальної програми на 2008–2012 рр. «Наука в університетах» за назвою «Розробка нормативно-правової бази утворення та функціонування в Україні нових організаційно-структурних форм науково-навчальної діяльності університетів (академій)». Було розроблено 13 нормативно-правових актів, які у разі їх впровадження дали б поштовх до створення нової моделі дослідницького університету в Україні – зокрема через сутнісне перетворення аспірантури на третій цикл освіти європейського зразка. Написані проєкти різних законодавчих актів 2008 р. отримав замовник – МОН, а згодом представники НаУКМА не раз передавали потрібні документи тогочасному керівництву МОН разом із відповідною аргументацією (див. додаткові матеріали).

Водночас ми розуміли, що, крім документальних пропозицій для МОН щодо можливих юридичних механізмів упровадження

реформ у вітчизняній системі підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, реальні системні реформи насамперед вимагають повноцінного функціонального прикладу їх упровадження. Відтак у вересні 2008 р. НаУКМА здійснив перший прийом докторантів на перші три експериментальні структуровані докторські (PhD) програми західного зразка.

Ініціатори проекту створення та реального впровадження в Україні структурованих докторських програм і Докторської школи в цілому визначили для себе такі першочергові завдання:

- 1) розробити загальні принципи докторської освіти і вимоги до учасників процесу;
- 2) конкретизувати вимоги до докторантів (додаткові або відмінні від тих, які існують для аспірантів) та спосіб їх «вмонтування» в теперішню систему аспірантури;
- 3) розробити структуру навчального року, типові навчальні плани, нові курси докторського рівня, нові форми проміжної атестації упродовж терміну докторської програми;
- 4) розробити і впровадити систему управління окремими докторськими програмами та Докторською школою в цілому (в т. ч. систему контролю якості та вимоги стосовно «критичної маси» до новостворюваних докторських програм);
- 5) розробити нормативно-правові документи, що регламентуватимуть вступ на докторські програми, статус докторанта, навчальний процес, процедуру захисту, склад і функції дисертаційних комісій, видання дипломів тощо.

Головним результатом проекту має стати реально діюча модель Докторської школи, що пропонує абітурієнтам структуровані докторські (PhD) програми визнаної в ЄС якості і яка може стати прикладом подібних реформ для інших класичних університетів України.

Загальні принципи докторської (PhD) освіти в НаУКМА

Якщо традиційна для України аспірантура базується, в основному, на індивідуальній підготовці аспіранта та його тісній співпраці з єдиним науковим керівником, то структуровані докторські програми європейського зразка передбачають включення докторантів у дослідницькі групи викладачів-науковців із суміжними дослідниць-

кими інтересами. Ці «фахові групи» проводять регулярні зустрічі й становлять для докторанта базовий осередок постійного спілкування, обміну думками, проміжними дослідницькими результатами. Керівник фахової групи координує діяльність членів групи, виступає від їхнього імені в управлінських органах Докторської школи, узгоджує індивідуальні плани наукової та навчальної роботи докторантів цієї програми з їхніми науковими керівниками.

Окрім керівника фахової групи, котрий здійснює контрольні та координаційні функції у відповідному дослідницькому осередку (4–10 науковців зі ступенем), у кожного докторанта є «перший» науковий керівник (член фахової групи), що стежить, як підопічний йому молодий науковець виконує формальні вимоги програми і надає йому сутнісні консультації з теми його дослідження. На додаток після успішного завершення першого року навчання кожному докторантові призначається «другий» науковий керівник, функція якого – доповнити першого (наприклад: надаючи додаткові методологічні поради докторанту, відкриваючи йому доступ до додаткових джерел чи обладнання, допомагаючи при написанні перших наукових публікацій для закордонних фахових журналів). По можливості Докторська школа НаУКМА в якості других наукових керівників докторантів намагається залучати науковців з-поза НаУКМА (бажано іноземних фахівців).

Докторські програми «структуровані», обов'язковою вимогою їх виконання є відвідування докторантами спеціальних курсів, пов'язаних із науковою діяльністю (зокрема методологією та методами досліджень, філософією пізнання), що організовуються для докторантів усіх докторських (PhD) програм Докторською школою, а також участь докторантів у спеціалізованих семінарах і курсах, організованих конкретною фаховою групою. На відміну від аспірантури, де аудиторне навантаження мінімальне (два так звані кандмінімуми), на докторських програмах (особливо під час першого і другого років навчання) аудиторні заняття є регулярними й обов'язковими.

Важлива складова підготовки молодого науковця на структурованій докторській програмі – це засвоєння ним навичок, суміжних з дослідницькими (так званий *transferable skills*, наприклад комунікаційні здібності, зокрема викладання, навички презентації), та розвиток індивідуальних здібностей. Особливо пріоритетним слід вважати вміння написати науковий текст англійською мовою, адже

саме через публікації у міжнародних фахових журналах сьогоднішні молоді науковці можуть повноцінно про себе заявити в міжнародній спільноті. Виходячи з цих міркувань, зусиллями Докторської школи НаУКМА в 2009–2010 рр. розроблено спеціальний і обов'язковий для усіх докторантів цикл курсів наукового письма англійською мовою (в т. ч. курс для докторантів другого року навчання за назвою «How to Write a Research Paper»), а обов'язковою умовою допущення докторанта до захисту дисертації визначено наявність мінімум однієї публікації у закордонному рецензованому фаховому журналі.

Основним критерієм успішного завершення структурованої докторської програми, окрім засвоєння визначених програмою курсів, є самостійно проведене якісне дослідження і підготовлена до захисту дисертація, що має бути захищена перед спеціально скликаною для цієї дисертації радою (переважно – 5 фахівців із теми дослідження дисертанта). Результати проведених і представлених у дисертації досліджень мають становити сутнісний внесок у суму знань певної галузі. Орієнтовний обсяг дисертації, представленої до захисту на здобуття ступеня «доктора філософії» у певній галузі знань, – 200–250 сторінок.

Вимоги до докторантів

Станом на 2010 р., за відсутності формальних рішень МОН і Кабінету Міністрів України та відповідних їм змін у законодавчих актах, що регулюють підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, діюча модель структурованих докторських (PhD) програм у НаУКМА по суті вмонтована в традиційну аспірантуру. Докторанти НаУКМА в переважній більшості є одночасно «державними аспірантами», які отримують стипендію від держави, але на додаток до вимог аспірантури (складання іспиту для кандидатського мінімуму і написання дисертації) погоджуються також на виконання особливих вимог докторської програми.

Отже, впродовж перших 3 років навчання докторанти НаУКМА виконують вимоги традиційної аспірантури: складають кандидатські іспити з філософії та англійської мови, пишуть статті у фахові («ВАКівські») журнали, виступають на конференціях, проходять щорічну атестацію, отримують державну стипендію. Одночасно

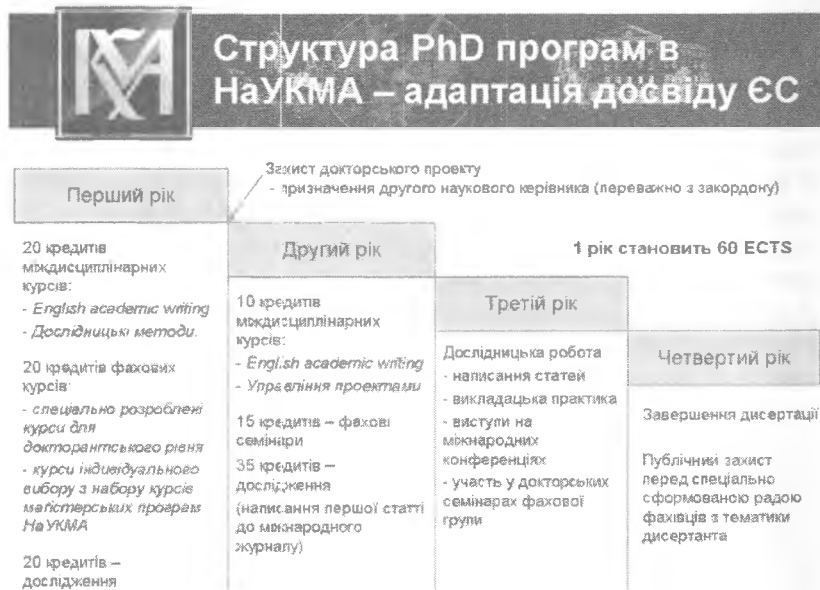
докторанти НаУКМА виконують PhD програму, що впродовж першого і другого року навчання передбачає обов'язкове відвідування визначеного фаховою групою докторанта набору спецкурсів, а також низки міждисциплінарних методологічних курсів (наприклад, методологія досліджень, *academic writing*, управління проектами тощо), розроблених Докторською школою НаУКМА для докторантів усіх галузей науки.

У кредитному обчисленні орієнтовне навантаження докторанта таке: впродовж першого року навчання близько 40 кредитів ЄКТС (ECTS) відводиться на аудиторні курси, а 20 кредитів – на дослідження (останні не обліковуються через проведені експерименти/написані сторінки, але відводяться у планах для забезпечення докторантові достатньої кількості годин для самостійної роботи над початковими стадіями майбутнього дисертаційного дослідження). Впродовж другого року навчання аудиторне навантаження докторанта суттєво зменшується і, відповідно, зростає кількість часу, призначеного для самостійних досліджень. Конкретно, в типовому навчальному плані докторанта другого року навчання передбачено 25 кредитів ЄКТС на аудиторні курси (зокрема другу частину курсу англійського академічного письма «How to Write a Research Paper», комунікаційний практикум, докторантський семінар) і 35 кредитів на дослідження.

Упродовж другого і третього років навчання докторанти регулярно презентують і обговорюють проміжні результати своїх досліджень на докторантських семінарах – по можливості, з участю міжнародних фахівців та інших гостей. Такі обговорення спрямовані не лише на покращення самого дослідження докторанта, а й на вироблення у нього певних презентаційних навичок, адже обов'язковою умовою допущення до захисту дисертації на здобуття ступеня «доктора філософії» (PhD) НаУКМА є виступи на міжнародних конференціях і, що важливіше, публікація мінімум однієї (бажано 2–3) статті у міжнародному рецензованому журналі (*peer reviewed journal*).

На думку організаторів Докторської школи НаУКМА, саме стимулювання публікації докторантами статей у міжнародних рецензованих журналах – на додаток до тих трьох статей у фахових журналах із переліку ВАК, що їх вимагає традиційна аспірантура, – є пріоритетним завданням фахових груп кожної докторської програми і Докторської школи в цілому. На жаль, міра інтегрова-

ності українських науковців у світову наукову спільноту з кожним роком понижується, тоді як саме цей показник вирішальний у визначенні престижності університету в сучасному світі. Тому, аби докторант міг упоратися з нелегким завданням з підготовки, подання та публікації статті у закордонному англomовному журналі, впродовж другого року навчання кожен із них обов'язково вивчає курс «How to Write a Research Paper», спеціально розроблений для Докторської школи НаУКМА.



Слід також зазначити, що обов'язковою умовою допущення до захисту докторської (PhD) дисертації в НаУКМА є проходження докторантом викладацької практики, що складається мінімум із 20 годин викладання на бакалаврському рівні в НаУКМА. Цю практику докторанти проходять зазвичай упродовж третього року навчання.

З огляду на те, що навчальні плани докторантів НаУКМА значно насиченіші, ніж аспірантські (особливо на першому і другому роках навчання), у багатьох випадках (хоч далеко не в усіх) слід передбачати не трирічне, а чотирирічне навчання (що відповідає стандарту, який тепер природно утверджується в країнах – учасниках Болон-

ського процесу у зв'язку з повноцінним впровадженням структурованих докторських програм). Відповідно, за умов обмеженого трьома роками фінансування з боку держави, ми передбачили, що докторантам четвертого року навчання може бути запропонована посада наукового співробітника одного з наукових проектів (науково-дослідних тем), що виконуються членами фахової групи. Таке залучення докторантів до виконання бюджетних тем повністю відповідає ідеї навчання через дослідження і структурує наукову роботу фахової групи.

На кінець третього (четвертого) року кожен докторант готує дисертацію на базі незалежно проведених досліджень, яка за своїм змістом має наукову новизну і є внеском у суму знань певної галузі.

Докторський проект

Як уже зазначалося, традиційна вітчизняна аспірантура щороку засвідчує надзвичайно низьку ефективність: аспіранти часто просто «пересиджують» ці три роки в статусі одержувача стипендії і лише менше третини їх будь-коли після завершення аспірантури справді виходить на захист. Відповідно, однією із цілей запровадження структурованих докторських програм є суттєве підвищення коефіцієнта успішних захистів серед тих, хто завершує програму. А для досягнення цієї цілі слід також встановити чіткішу (а в деяких випадках – жорсткішу) систему атестації здобувачів наукового ступеня.

На докторських програмах НаУКМА основний «відсів» докторантів відбувається наприкінці першого року навчання. За цей рік на додаток до виконання вимог традиційної аспірантури (складання іспитів з англійської мови і деколи також із філософії, – тут слід зазначити, що з дозволу МОН ці «мінімуми» могилянські студенти мають змогу скласти ще впродовж своїх магістерських студій), а також усіх міждисциплінарних і фахових курсів, передбачених програмою, кожен докторант НаУКМА самостійно готує розгорнутий «Докторський проект» (*Doctoral proposal*). Ця письмова робота обсягом 40–50 сторінок містить детальне обґрунтування і план майбутньої праці, а також критичний аналіз наукової літератури з теми дослідження. Докторанти НаУКМА здають свої докторські

проекти в липні (десятий місяць першого року навчання), і ці роботи оцінює фахова група Докторської школи на публічному захисті у вересні. Лише після успішного захисту докторського проекту докторант вважається повноцінним членом фахової групи – статус, який передбачає призначення йому другого наукового керівника, переважно із закордонного університету.

Докторські проекти є основною формою підсумкової атестації докторантів першого року навчання на PhD програмах НаУКМА. Наша мета: не формалізм, а швидше сутнісна оцінка зробленої роботи і фахова порада щодо подальшого розвитку наукового потенціалу молодого колеги. Якісний докторський проект має містити такі складові:

1. Критичний огляд літератури, яка стосується теми докторанта.
2. Обґрунтована методологічна база подальшого дослідження.
3. Реалістичний календарний план дослідження.

Докторські проекти оцінюють за такими критеріями:

1. Глибина аналізу обраної докторантом теми чи проблеми, що впливає з критичного огляду наукової літератури.
2. Обізнаність докторанта з різними парадигмами, епістемологічними та методологічними підходами до вивчення обраної теми, аргументація обраного докторантом дослідницького підходу.
3. Потенціал сутнісного внеску в суму знань обраної докторантом галузі в разі виконання запропонованого дослідження.
4. Рівень обґрунтованості обраної докторантом методології дослідження.
5. Реалістичність представленого календарного плану дослідження.

Досвід двох років проведення захистів докторських проектів у НаУКМА засвідчує, що захищаються далеко не всі. Із першого набору в кількості 16 докторантів (стільки загалом було прийнято на перші 3 програми) за результатами вересневих захистів одного докторанта відраховано, ще двом надано можливість доопрацювати свої роботи і вийти на повторний захист у грудні. Подібні результати й захистів 22 докторських проектів у 2010 р. (5 діючих докторських програм): двох докторантів відраховано, чотирьом надано посутні рекомендації щодо покращення їхніх проектів і поставлено вимогу повторного захисту в грудні.

Слід розуміти, що лише після захисту своїх докторських проєктів докторанти стають партнерами та повноцінними співучасниками своїх фахових груп у виконанні їх наукових проєктів. Досвід показує, що цей статус, з одного боку, морально зобов'язує докторантів дотримуватися прийнятого рівня якості у своїй науковій роботі (адже своїми презентаціями та публікаціями вони представляють університет у цілому і докторську програму/школу зокрема), а, з іншого боку, практично інтегрує кожного в наукову спільноту, що також посилює мотивацію та покращує їхню роботу.

Управління Докторською школою

Організаційна основа докторських програм НаУКМА – це так звані фахові групи викладачів (не обов'язково з одного шифру спеціальності), що мають спільні тематичні зацікавлення. Фахова група визначає дослідницьке поле потенційних докторантів і оголошує його у формі тематики наукових досліджень учасників групи. В ідеалі фахова група повинна виконувати спільну науково-дослідну тему (фінансовану з бюджету чи з інших джерел), адже на четвертому році навчання успішному докторантові має бути запропонована ставка наукового співробітника, що ще глибше інтегруватиме його у фахову групу на засадах наукової рівноправності та взаємовідповідальності. Звісно, з об'єктивних причин об'єднати всіх членів фахової групи у виконанні єдиної науково-дослідної теми (особливо бюджетної) можна далеко не завжди. Проте спільність наукової тематики так чи так має відобразитися або спільним методологічним підходом (у разі міждисциплінарних досліджень), або чітко визначеним спільним об'єктом досліджень (у разі застосування різних методологій).

Основною умовою створення діючої докторської програми є наявність *наукової критичної маси*, а її відсутність або недостатність – основною перешкодою успішного функціонування програми. Суть ідеї третього циклу освіти (докторського рівня) європейського зразка – органічне поєднання освіти і науки. В ідеалі, тут ідеться про 5–6 досвідчених викладачів, які одночасно є визнаними дослідниками, котрі працюють якщо вже не в одному, то бодай у суміжних тематичних полях. Основним завданням фахової групи на початку процесу має бути оформлення спільного поля дослід-

ницьких інтересів, що на перший погляд можна вважати легкою справою, однак лише доти, доки за неї реально не взятися. Це поле потенційних досліджень стає основою для наукової складової докторської програми і в ідеалі оголошується потенційним вступникам як пропозиція. Далі фахова група формує навчальну складову своєї програми, беручи за основу типовий навчальний план (у т. ч. розподіл кредитів між фаховим і міждисциплінарним блоками впродовж першого і другого років навчання).

Керівники фахових груп формують «Виконавчий комітет Докторської школи» – колегіальний орган, який відповідає за якість усіх докторських програм НаУКМА. Кожна фахова група готує і виносить на обговорення та затвердження Виконкомом навчальну програму, яка складається з переліку *фахових курсів* (зокрема й обов'язкових курсів, спеціально розроблених для докторантів, а також вибіркових курсів з наявного магістерського переліку НаУКМА), а також *міждисциплінарного блоку*, запропонованого Докторською школою усім докторантам. Кожен навчальний елемент будь-якої програми має бути затверджений Виконкомом, що сприяє витворенню атмосфери спільної відповідальності за якість PhD програм, але що також може викликати бурхливі дискусії під час засідань Виконкому.

Слід розуміти, що принцип університетської автономії передбачає не лише право видавати дипломи і присуджувати ступені без втручання у цей процес будь-якого надуніверситетського державного органу, а й остаточну відповідальність автономного університету за якість підготовки свого випускника. На Заході ВНЗ конкурують між собою на ринку праці за те, чий диплом буде визнано таким, що засвідчує найвищу якість підготовки. До речі, автономне право присуджувати дипломи, ступені та звання, яке споконвіку належить університетам на Заході, також передбачає право приймати рішення про визнання (чи невизнання) дипломів інших університетів при прийнятті науковця чи викладача на роботу, без потреби отримання на це дозволу від якогось свого МОН чи ВАК (див. наприкінці збірки проект «Положення НаУКМА про визнання дипломів “магістр” і “доктор філософії” (PhD), здобутих у закордонних університетах»). В кожному разі наявність в університеті колективного над- або міжпрограмного органу, що його функцією є забезпечувати загальну якість підготовки, є необхідною. Саме таким органом є Виконавчий комітет Докторської школи НаУКМА.

Майбутнє Докторської школи НаУКМА

На Докторську школу НаУКМА покладено високе завдання: стати прикладом для проведення реформи вітчизняної системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації шляхом упровадження структурованих докторських (PhD) програм європейського зразка в Україні. Така реформа передбачає не лише зміну в процедурах і вимогах самої підготовки молодих науковців, а й вимагає перегляду самої моделі організації вищої школи. Як було згадано на початку, в ідеалі, Докторська школа має стати первинним організаційним підрозділом науково-навчальної структури під назвою «Школа вищих студій», у якій передбачено інтенсивну і природну інтеграцію наукової та освітньої діяльності через три складові: магістерські програми, структуровані докторські (PhD) програми та науково-дослідні проекти, виконувані зусиллями НаУКМА у співпраці з інститутами НАНУ, результати яких формуватимуть наукову базу освітніх програм і відразу поширюватимуться у навчальній аудиторії. Для того, щоб стати реальним прикладом для посутньої реформи системи вищої освіти в Україні та впровадження у вітчизняну практику моделі дослідницького університету європейського зразка, «Школа вищих студій» має стати потужним центром єднання фундаментальної і прикладної науки з високоякісними освітніми магістерськими і докторськими програмами, а також має поширювати власний досвід реформ серед широкої громадськості.

У майбутньому, після апробації створеної моделі структурованих докторських програм Докторської школи НаУКМА, після перших захистів за участі міжнародних науковців (і видання успішним докторантам подвійних дипломів «доктора філософії» від НаУКМА та одного із закордонних університетів – партнерів Докторської школи) передбачається створення автономної структури на базі Докторської школи за назвою «Школа вищих студій» НаУКМА. Наразі ми налагоджуємо посилену співпрацю із шістьма інститутами НАНУ для реалізації 12–14 магістерських програм, 8 структурованих докторських (PhD) програм, 12 науково-дослідних проектів, що виконуються спільними зусиллями дослідників НаУКМА і штатних науковців інститутів НАНУ.

На другому етапі «Школа вищих студій» має пройти апробацію як перед вітчизняною науково-освітньою громадськістю, так і в міжнародному науковому середовищі. Підготовка випускника магістерських і структурованих докторських (PhD) програм «Школи вищих студій» НаУКМА має бути визнаною суттєво якіснішою, аніж у результаті опанування наявних вітчизняних програм, а продукт наукових досліджень, здійснених співробітниками цієї структури, має поширюватися у світовому науковому середовищі шляхом публікацій, конференцій, стажувань тощо.

Зважаючи на певний «легкий аферизм», пов'язаний з упровадженням нових науково-навчальних програм і структур, які на сьогодні навіть не визнані українською державою (НаУКМА офіційно навіть не надано права на експериментальне їх упровадження – це робиться на ентузіазмі керівництва НаУКМА та організаторів фахових груп Докторської школи), може виникнути запитання: а навіщо молодій людині, яка обирає для себе наукову кар'єру, виконувати додаткові вимоги докторської (PhD) програми НаУКМА? Адже можна просто пройти традиційну аспірантську підготовку і легітимно захиститися у спеціалізованій вченій раді, отримавши при цьому диплом кандидата наук від ВАК, в англomовному перекладі якого так чи так буде вказано, що це еквівалент «PhD»...

Мотивація докторантів НаУКМА може бути різною, але попереднє опитування засвідчує, що здебільшого їхня добровільна згода на додаткові вимоги віддзеркалює їхнє розуміння суті недоліків традиційної вітчизняної аспірантури. Спілкуючись зі своїми колегами, що проходять аспірантуру в інститутах НАНУ, докторанти НаУКМА не в останню чергу керуються прагненням уникнути феномена «самотності і відірваності», що є похідним моделі підготовки аспіранта, заснованої на співпраці одного керівника з підопічним студентом. Докторанти докторських програм НаУКМА одразу включені в діючий осередок науковців спільними інтересами, де регулярно обговорюються результати досліджень, новинки літератури тощо. Структура науково-навчального щодення, задана регулярністю аудиторних занять та обговорень, дисциплінує індивідуальну дослідницьку роботу і розширює можливості для її поглиблення через різноманітність джерел інформації та спілкування.

Можливість співпраці з іноземними колегами (в т. ч. відрядження, спільні публікації тощо) також є потужним мотивуючим фактором для докторантів НаУКМА. Зрештою, має значення і можливість отримати диплом провідного університету (на додаток до того, що його видає держава) за західним зразком, в окремих випадках – подвійний диплом: НаУКМА та його західного університету-партнера. Але над усіма цими цілком ясними прагматичними мотиваціями є ще щось, про що ми й намагалися сказати вище між рядками конкретного викладу: бажання відчувати потрібність власних зусиль, відчуття, яке народжується тільки в спільноті.

*Михайло Винницький,
директор Докторської школи НаУКМА,
PhD у галузі соціології*

ЗАХИСТ ДИСЕРТАЦІЙ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ «ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ»

Винесена у заголовок проблема – одна з типових, що неминуче виникає в усіх дискусіях навколо реформування української аспірантури/докторантури за західним зразком. Пропонуємо відразу обміркувати питання щодо «доктора наук» – вищого наукового ступеня у його вітчизняному розумінні, з тим, щоб далі ми могли зосередитися на модернізації власне аспірантури як справді присутній і складній проблемі. Бо це підпитання в Україні, здається, уже впритул наблизилося до свого безболісного успішного вирішення цілком у дусі європейських і світових стандартів.

Кажучи про «доктора наук», у «вітчизняному розумінні», ми в якусь мить були ладні вжити й окреслення «пострадянському», однак історично це не так: не радянська влада, вибудовуючи систему контролю за усіма сферами життя громадян, його впровадила. Історично цей вищий науковий ступінь утвердився в академічній європейській традиції як форма визнання безумовних наукових заслуг ученого (фактично – «доктора філософії») у сфері його досліджень і означувався терміном «габілітація» – від *habilitas* – лат. здатність, умілість, придатність.

Процедурно габілітація не вимагала, а в Європі й тепер не вимагає від пошукача якихось інших, відмінних від суто дослідницьких, зусиль, себто не передбачає написання ним окремої праці спеціального «дисертаційного жанру». На суд ученої громади виноситься гідний найвищої оцінки науковий доробок ученого (у вигляді останньої/останніх наукових праць, публікацій і розробок, обґрунтованих ним теорій тощо), що й слугує підставою для присудження, приміром, у Польщі (а також Німеччині, Чехії, Франції) доктору філософії вищого ступеня «габілітованого доктора».

Великий смисл такої моделі полягає у тому, що науковець не відволікається від власних студій і дослідів на «пошуки ступеня», не витрачає свій час і чийсь кошти на створення спеціального продук-

ту – «дисертації», а, займаючись власними дослідженнями, в якийсь момент «якісного прориву» наважується винести здобуті ним результати або суму напрацьованого на академічний подіум. Він сам вирішує, коли це варто робити, і єдине, чим йому в цьому може допомогти держава або університет (залежно від джерел фінансування, у Франції, скажімо, це переважно бюджетні кошти) – надає творчу відпустку строком до одного року для завершення і впорядкування досліджень. Принагідно зауважимо, що творча відпустка раз на п'ять років (так званий *subbatical*) в Європі, США і Канаді належить університетському вченому «за посадою».

В Україні ж сьогодні діє модель трирічної «докторантури», підсумком якої стає обов'язковий дисертаційний текст на 400 с., який і захищається. Держава витрачає на це величезні кошти, дисертація, як усі знають, не конче пишеться самим дисертантом, отож, в остаточному підсумку оцінюється і визнається не результативність наукової діяльності конкретної особи (що апріорі передбачене процедурою габілітації), а одне формалізоване завдання – дисертація. Тому ми й маємо «професорів» у різних галузях знань, зокрема, гуманітарних і соціально-економічних, котрі ніколи не провадили системних наукових досліджень.

Як ми зазначили, у цьому питанні Україна впритул наблизилася до успішного вирішення: йдеться про проект Закону України «Про атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», розроблений ВАК та узгоджений з НАНУ. Цей проект опублікований у Бюлетені ВАК України 2008, № 8, с. 3–9. У статті 7 («Наукові ступені») цього проекту, зокрема, сказано: «На здобуття наукового ступеня доктора наук може претендувати особа з науковим ступенем доктора філософії, яка в період після захисту дисертації доктора філософії ініціювала та/або брала участь у наукових дослідженнях, в результаті яких отримала наукові результати, визнані науковою громадськістю, що розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач наукового ступеня є суб'єктом авторського права» (с. 5).

Недосвідчений читач може спитати, а де ж тут, власне, йдеться про захист? А в тому й річ, що стосовно доктора наук проект не містить тих сакраментальних слів, які бачимо у попередньому абзаці цієї ж статті стосовно «доктора філософії», а саме: «Науковий ступінь доктора філософії присуджується особі, яка... у визначений термін завершила програму докторської підготовки, опри-

люднила результати наукового дослідження та захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії» (с. 5). Себто, коли йдеться про доктора наук, то, згідно з проектом, «захист дисертації» не є обов'язковою умовою присудження цього ступеня.

Відтак вступає у силу описана нами вище європейська модель «габілітації», у проекті закону достоту не прописана, а проте єдина з усіх можливих у разі відмови від однозначно зафіксованого у документі «захисту дисертації». І це, на наш погляд, великий плюс (з тим немалим уточненням, що ми говоримо про *проект* закону). Будемо сподіватися, що невдовзі «захист дисертації» як єдиний шлях до ступеня доктора наук відійде у минуле, і вчені або й спеціалізовані вчені ради оцінюватимуть претендентів на цей ступінь за результатами їхньої тривалої і плідної наукової діяльності.

У кожному разі ця нова, закладена у проекті закону опція знімає одне з найбільючіших питань інтеграції української системи наукових ступенів і звань в єдиний європейський освітній і науковий простір. А саме: співвідношення ступеня доктора філософії зі ступенем кандидата і доктора наук. Услід багатьом сущим у Європі національним системам, ми маємо повну можливість зберегти таку бажану для більшості докторів наук двоступеневість у вигляді «доктора філософії» та «габілітованого доктора», в українській версії – доктора наук з відповідною зміною процедури присвоєння цього останнього. Малозатратною, слід наголосити, зміною, бо трирічна докторантська відпустка (а наша докторантура є не чим іншим, як оцими трьома, оплаченими державою роками «вольниці») поступиться місцем більш природній однорічній творчій відпустці, що надаватиметься готовому до вивершення своїх наукових трудів ученому. А доктор філософії в усіх формах свого соціального забезпечення і захисту (право обіймати певні посади, право на наукове звання тощо) буде щонайменше зрівняний із чинним кандидатом наук.

Тепер ми спробуємо з'ясувати, як за чинного законодавства можна захистити дисертацію на здобуття звання доктора філософії у певній галузі і видати пошукачеві відповідний диплом європейського зразка. Тут відразу потрібно зробити принаймні два принципових застереження. По-перше, на Заході присвоєння ступеня доктора філософії і вручення відповідного диплома є визнанням успішного *навчання* через дослідження, завершення *усього циклу*

докторських студій (як правило, чотирирічного), а не самого лишень дослідження, представленого у вигляді тексту дисертації. Тобто можна мати готовий текст дисертації з позитивними на нього відгуками, але захищати його можна тільки за умови позитивних оцінок з усіх навчальних форм підготовки докторантів (курсів, семінарів, практик, презентацій тощо).

По-друге, ступінь присуджується (і диплом доктора видається) конкретним університетом (за рішенням його Вченої ради, що, своєю чергою, спирається на судження докторської комісії), а не надінституційним утворенням типу ВАК. Останній принцип тягне за собою якісне розрізнення дипломів на ринку праці, їх різну «ціну», що ґрунтується на реноме університету, покликаного дбати про свій авторитет і в такій сфері, як підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації. Сьогодні в Україні якість останніх гарантується ВАК, тоді як університети дбають тільки про кількісні показники, якими вони і звітують МОН України: чим більше, тим краще! Неважко збагнути, до яких наслідків це призводить.

Чим посутньо відрізняється європейська та вітчизняна, ще радянської генези, процедура захисту дисертації? Головною і фактично *єдиною точкою розрізнення* є характер ради/комісії/комітету, якій дисертант представляє свої результати і яка шляхом відкритого і доглибного предметного полілогу з'ясовує всі аспекти представленого дослідження і виносить щодо нього своє консолідоване судження. Проте ця єдина точка розрізнення є засадничою в усіх справах визнання за пошукачем вищої наукової кваліфікації.

На Заході по завершенні дослідження вчена рада університету (або вчена рада докторської школи – це залежить від масштабів інституції та її внутрішніх регламентацій: приміром, у Колумбійському університеті така функція покладена на *Action Commette of the Graduate School*) за поданням відповідної докторської програми затверджує склад докторської комісії для кожного докторанта у кількості п'яти фахівців з конкретної проблематики. Звісно, обираються тільки фахівці вищої наукової кваліфікації, з дипломом доктора філософії (PhD). Двоє з них, як правило, є штатними працівниками того департаменту (факультету) університету, до якого за напрямом належить ця докторська програма і де в основному виконано це дослідження; один – представник іншого департаменту (факультету); а двоє – це науковці, запрошені до комісії з-поза меж університету і часто – й з-поза меж цієї країни.

Вирішальним фактором запрошення саме цього фахівця до комісії є potwierджена його власними науковими результатами (працями, статтями, доповідями на конференціях) активна участь у дослідженні обраної дисертантом проблематики. Себто кожний із запрошених фахівців не просто дотичний до сфери чи галузі знань «за шифром спеціальності» (що якраз і не обов'язково у випадку залучення науковця з іншого факультету цього ж університету), а сам із позицій власного фаху досліджує певне явище чи питання.

Якщо при цьому взяти до уваги, що кожний з п'яти членів комісії ретельно вивчає всю дисертацію (і на це відводиться належний час, – до півроку!), а не знаний нам усім автореферат (*summary* – відповідник нашого автореферату – докладається дисертантом до пакета матеріалів, але не може слугувати підставою оцінки дослідження: це радше форма сповіщення академічної громади про факт наявності такої праці, яка активно використовується в усіх засобах електронного обігу інформації), то стане вповні зрозумілим, що «в добру наукову путь» претендента благословляє щонайменше п'ятеро знавців цього питання, а не двоє офіційних опонентів, як сьогодні в Україні. Кажемо «щонайменше», бо двоє офіційних наукових консультантів (керівників) дисертанта, як правило, до докторської комісії не входять, але, ясна річ, дисертацію також знають від першої титли до останньої.

Інформація про захист перед цією комісією «з п'яти» оприлюднюється заздалегідь на сайті університету. Захист відбувається у режимі відкритого засідання. Нюансом цієї відкритості є те, що після презентації результатів дослідження, на яку дисертантові відводиться лімітований час (близько 45 хв), розпочинається не лімітований у часі етап запитання–відповідь, де право ставити запитання належить власне членам комісії. Відхилення від цієї типової процедури також належать до компетенції самої комісії.

Після проведеної «дискусії», себто полілогічного з'ясування усіх імовірних аспектів дослідження, члени комісії усамітнюються і на своєму закритому засіданні доходять *консенсусу* щодо трьох можливих рішень: 1) дисертація схвалюється і визнається гідною присудження її автору ступеня доктора філософії у цій галузі; 2) дисертація в основному схвалюється, але дисертант зобов'язаний внести до неї виправлення і доповнення, висловлені членами комісії (з подальшим винесенням на повторний захист або ж без повторного

захисту, але з письмовим потвердженням здійснених виправлень мінімум двома членами комісії); 3) дисертація відхиляється як така без можливості її повторного захисту.

Прийняте консенсусом рішення за підписами усіх членів докторської комісії передається на вчену раду університету (або випускової школи, як у Колумбійському університеті), яка на цій підставі присуджує науковий ступінь і видає пошукачеві докторський диплом. Так у цілому виглядає захист на Заході.

В Україні діє інша модель: обговорена на кафедрі (або у відділі НАНУ) дисертація подається на спеціалізовану вчену раду (цієї інституції або будь-якої іншої у межах країни), що має відповідний дисертаційному дослідженню шифр спеціальності. Сама спеціалізована вчена рада формується за певним шифром/ами спеціальності. В чинному на сьогодні «Положенні про спеціалізовані вчені ради» читаємо: *«1.9. Строк дії створеної ради не перевищує трьох років»*¹. Практично ради у своєму постійному складі затверджуються нині ВАК на 2 або на 3 роки.

«Склад кандидатської ради, – читаємо у п. 2.6 цього Положення, – становить не менше п'яти фахівців з кожної спеціальності за профілем ради, серед них – не менше чотирьох докторів наук, з них 2/3 – доктори наук з даної спеціальності, які активно проводять наукову роботу і мають публікації у відповідній галузі науки, решта – фахівці, які мають наукові статті, монографії з даної спеціальності, опубліковані за останні п'ять років»(с. 17). Відмінність докторської ради, на якій, ясна річ, можуть захищатися і кандидатські дисертації відповідного шифру, полягає у тому, що до неї входить *«не менше шести докторів наук із кожної спеціальності за профілем ради, з них 2/3 – доктори наук із даної спеціальності...»* (с. 17).

Здавалося б, маємо рівновартісний, порівняно із європейськими докторськими комісіями, склад поціновувачів, а у випадку докторської ради, де має бути 6 докторів наук з відповідної спеціальності, можемо говорити навіть про більш поважне представництво у вітчизняних радах фахівців, які оцінюють дослідження. Але це тільки на перший погляд. Бо, по-перше, належність до якоїсь спеціальності за шифром ще не є свідченням фаховості вченого саме в цій

¹ Тут і далі цитуємо за: «Довідник офіційного опонента : Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань експертизи дисертаційних досліджень / за ред. Р. В. Бойка; упор. Ю. І. Цеков. – К. : Вид-во «Толока», 2008. – 64 с.

проблематиці. Приміром, маючи шифр 10.01.04 – література зарубіжних країн, член спеціалізованої вченої ради уповноважений оцінювати дослідження з будь-якої зарубіжної літератури, навіть якщо він вивчав французьку, а на розгляд виноситься, припустімо, американська. Шифр визначає дуже широку спеціальність, у середині якої самі науковці прокладають власні демаркаційні лінії, розрізняючи, скажімо, літературознавця-медієвіста від дослідника сучасної національної літератури тощо.

По-друге, саме дисертаційне дослідження, його повний текст безумовно читає троє осіб: науковий керівник (він може бути або не бути членом ради і брати/не брати участі у голосуванні) і двоє офіційних опонентів (які не є членами спецради). Решта членів ради ознайомлюється з роботою через автореферат, хоча, теоретично, робота в повному обсязі доступна для прочитання кожному членові спеціалізованої ради мінімум за місяць до засідання. *За бажання*, кожний член спеціалізованої ради може її прочитати і тим прилучитися до трьох своїх колег, котрі як експерти спецради ще на попередньому етапі «постановки на захист» прочитали (або мали прочитати) дисертацію і ухвалили вердикт про можливість її винесення на захист (див. розділ «Попередній розгляд дисертації у спеціалізованій ученій раді», с. 17–20). Тобто, крім офіційних опонентів і наукового керівника, з роботою у повному обсязі ознайомлені максимум троє (практично – двоє) членів спецради, що виступили у ролі експертів на етапі попереднього розгляду.

Однак для правдивого зіставлення двох типів оцінювання важливіше інше, оте «по-третє», яке насправді є вирішальним і впливає з природи комісій/спецрад. А саме: українська спецрада є *постійним органом*, склад якого затверджується ВАК на 2–3 роки і розглядає *всі роботи* з даної спеціальності. Західні докторські комісії є *одноразовими* утвореннями і формуються із врахуванням найновіших досягнень у вивченні саме цього питання, носіями яких є запрошені до комісії учені. Ці ради створюються «під» кожного докторанта задля максимально фахової, предметної і *новочасної* оцінки саме цієї роботи; затверджуючи склад, вчена рада університету враховує характер (часто – міждисциплінарний) кожного окремого дисертаційного дослідження, конкретний предмет та об'єкт дослідження, проблематику саме цього дослідження і практичну вглибленість запрошеного до комісії науковця у вивчення цього питання «*hoc at nunc*» – тут і тепер. Із цього чималого ряду

ми би винесли на перший план *новочасність* поглядів на предмет, що їх носіями виступають активні дослідники цього предмета – члени докторської комісії. Саме цим забезпечується інтелектуальна динаміка у площині студій конкретного предмета.

Відтак усі п'ятеро членів докторської комісії за визначенням є активними дослідниками саме цього питання, а тому усі вони виступають у ролі поціновувачів-опонентів. Зрозуміло, що в такій конфігурації характер дискусії та обговорення результатів дослідження буде посутньо іншим (значно доскіпливішим, глибшим), ніж тоді, коли 11–25 членів спецради (*«рада формується в складі 11–25 членів з рівномірним представництвом фахівців з кожної спеціальності»*, п. 2.8, с. 17 цитованого «Положення про спеціалізовані вчені ради») спостерігають за «двобоем» підзахисного зі своїми двома офіційними опонентами.

Зізнаймося відразу, що наша особиста багатолітня практика членства у двох спеціалізованих радах різних інституцій, шість років роботи в експертній раді ВАК і дві каденції на посаді голови експертної ради ВАК зі своєї галузі, а також головування на спеціалізованій вчній раді НаУКМА з літературознавства (за шифром 10.01.01 – українська література) переконують нас у тому, що за неминучих ганджів кожної з моделей (жодна з них не є ідеальною і має свої недоліки, зумовлені «людським фактором»!) одноразові докторські комісії є більш дієвим, більш прогресивним способом оцінювання дисертацій, більш надійним «фільтром» строкатого дисертаційного потоку, ніж постійні ради ВАК. Ну хоч би в силу персоналізованості остаточного вердикту, під яким ставлять свої підписи конкретні вчені й тим potwierджують або захитують власне наукове реноме.

Проте облишмо на цьому зіставлення двох моделей і полеміку навколо того, яка з них ліпша, а натомість спробуймо відповісти на головне для нас практичне питання: чи можна в якийсь спосіб їх сумістити, чи можна сьогодні, за чинного законодавства, захистити в Україні дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії у певній галузі, видати пошукачеві диплом «доктора філософії», присуджений вченою радою НаУКМА, і водночас забезпечити дисертантові усі ті права і соціальний захист, які належать кандидатам наук? А коли можна, то як? Адже навіть саме поняття «доктор філософії» поки не введене в Україні і зафіксоване лише у згаданому ВАКівському проекті та новій, також поки не прийнятій Верховною Радою, редакції закону України про вищу освіту?

Свідомі усіх неминучих труднощів, ми стверджуємо – **можна**. Так, потрібні певні додаткові зусилля, безумовно потрібна добра воля всіх учасників цього процесу, але це можливо й за чинного законодавства.

Перший простий, очевидний для усіх і *найменш привабливий шлях* – це «подвійний захист» або майже тотожна йому переатестація/нострифікація диплома «доктора філософії», здобутого за кордоном. «Подвійний захист» означає, що університет, здійснюючи підготовку кадрів вищої наукової кваліфікації за європейським зразком, себто запроваджуючи у себе структуровані докторські програми (на базі чинної аспірантури, що дає трирічну стипендію для докторантів і певну, хоч і вельми недостатню кількість науково-педагогічних ставок), під час повного чотирирічного циклу формує одноразові докторські комісії (як це передбачено західними нормами) і проводить через них усіх успішних випускників своїх докторських програм, себто здійснює процедуру захисту.

Підсумком такої процедури в разі успіху є те, що вчена рада університету на підставі документально оформленого консенсусного рішення докторської комісії видає пошукачеві диплом «доктора філософії» у певній галузі. Так, це – цеглина в розбудову автономії університету, але не офіційний правовий захист дисертанта, бо всі ми свідомі того, що такий диплом матиме моральну вагу і навіть може визнаватися за кордоном, але в Україні офіційної сили поки не матиме. Тому наш дисертант в якості пошуковця повинен подати свою дисертацію і на відповідну спеціалізовану вчену раду та ще раз пройти всю процедуру захисту (з написанням і виданням автореферату, призначенням офіційних опонентів тощо), здобуваючи врешті диплом кандидата наук державного зразка.

Ці акти практично незалежні один від одного, вони можуть збігатися або не збігатися в часі: прикладів проходження молодим науковцем цих двох кіл уже й на сьогодні більш як достатньо. Так, чи не всі українські випускники Європейського колегіуму польських та українських університетів, котрі захистили свої докторські праці і здобули ступінь «доктора філософії» у Любліні, перед тим/паралельно/з якимось часовим лагом захистилися й на відповідних радах в Україні. Так само випускники НаУКМА, котрі скінчили докторські студії у Франції, захищали свої дисертації і в Україні, причому незрідка «український захист» передував «французькому». Принагідно зазначимо, що є очевидний резон виходити на «україн-

ський захист» після здобуття іноземного диплома «доктора філософії» хоч би тому, що в такому разі наш пошукач постає перед вітчизняною спеціалізованою радою, озброєний позитивними відгуками знаних іноземних науковців, що безперечно посилює його позиції. Це – очевидний, безумовно законний і водночас безсумнівний обтяжливий шлях.

Фактично тотожний йому шлях – це проходження процедури захисту за кордоном, в університеті, з яким НаУКМА співпрацює, виконуючи відповідну структуровану докторську програму на основі укладеної угоди, якою передбачено таку можливість. Приміром, НаУКМА має такі угоди з університетом м. Маастрихт (Нідерланди), з Автономним університетом м. Барселони тощо. Чудово! Проте нідерландський, французький (німецький, польський...) дипломи, чинні в усьому європейському освітньому і науковому просторі, так само лишаться прикрасою робочого місця молодого науковця, допоки він не пройде процедури переатестації, що фактично означає «повний шлях» через спеціалізовану вчену раду. Так, він не змушений писати нової дисертації, але, починаючи від автореферату і далі, – все тотожне.

У вже не раз цитованому документі, – чинному «Порядку присудження наукових ступенів...», – ось що про це зазначено: *«Встановити, що передумовою прийняття до розгляду документів, котрі подаються до ВАК України з питань переатестації вченого, якому присуджено науковий ступінь в іншій країні, є їх відповідність "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань" та нормативно-правовим актам ВАК України, чинним на час захисту дисертації за кордоном»* (с. 56). Якщо врахувати, що цей, встановлений ВАК, порядок є незмінним упродовж щонайменше півстоліття, то всі живі власники закордонних дипломів «доктора філософії», котрі бажають законного визнання в Україні, «мають те, що мають».

Другий, «прямий» і необтяжливий для дисертанта шлях ми бачимо у тому, щоби сумістити дві моделі та дві процедури в одній, що гарантуватиме дисертантові офіційне визнання і повний соціальний захист, а водночас задовольнить європейські вимоги і вповні відповідатиме сучасним принципам університетської автономії. І така можливість, хай це як дивно, законодавчо забезпечена чинним «Порядком присудження наукових ступенів...». У пункті 1.7 цього «фундаментального» для наших пошуків документа зазначе-

но: *«Робота ради має відкритий характер. Про її засідання інформується наукова громадськість. Будь-які обмеження щодо присутності зацікавлених осіб на захисті не допускаються»* (с. 16).

Що це означає? Це означає, що члени одноразової докторської комісії, сформованої вченою радою університету «під» конкретне докторське дослідження (оця мобільна «п'ятірка» вчених, що на момент самого захисту вже вивчила всю дисертацію і склала про неї фахове судження), незалежно від того, чи є ці вчені членами цієї спеціалізованої вченої ради, чи ні, мають повне право взяти участь у засіданні, більше того, їм не можна в такому праві відмовити, бо *«будь-які обмеження щодо присутності зацікавлених осіб на захисті не допускаються!»* Як усім відомо, сам захист є актом публічним, а робота ради *«має відкритий характер»*.

На с. 21 нашого основоположного документа знаходимо принципове щодо цього уточнення: *«Засідання ради для захисту дисертації відбувається... за такою процедурою:... прилюдне обговорення дисертації, у якому мають право взяти участь усі присутні на засіданні»*. Так, далі наголошується на ролі та обов'язках власне членів ради, докторів наук, котрі повинні під час обговорення *«встановити рівень теоретичної підготовки здобувача, його особистий внесок у розв'язання наукової проблеми чи у вирішення конкретного наукового завдання»* тощо. Прекрасно, але це цілком узгоджується із тим, що і всі інші «присутні на засіданні», беручи участь у публічному обговоренні дисертації, можуть висловити стосовно усіх цих вирішальних пунктів свою думку, – можуть! Більше того, їхня участь в обговоренні тільки це, власне, й передбачає (авжеж не розповідь про те, приміром, яке тяжке дитинство «випало на долю нашого дисертанта...»).

Звісно, присутні на засіданні члени докторської комісії не братимуть участі в таємному голосуванні, але це їм і не потрібно: адже ніщо не заважає їм після захисту зійтися разом і на основі своїх же оприлюднених виступів скласти власний протокол, представити його вченій раді свого університету і тим санкціонувати вручення дисертантові диплома доктора філософії від цього університету і з ім'ям цього університету. Так само спеціалізована вчена рада – цей фактично «робочий орган ВАК» – проводить таємне голосування власним складом, оформлює свій протокол (де зафіксована вся процедура, в тому числі й виступи «п'ятірки») і далі документує захист у повній відповідності до вимог ВАК. У підсумку завершеного

акту та всіх його офіційних документальних оформлень дисертантові присуджується науковий ступінь (сьогодні – кандидата наук) і видається диплом державного зразка з усім належним йому паке-том прав і соціальних гарантій.

Що для цього потрібно докторській комісії? Якщо дотримуватися букви закону, то можна сказати – а нічого: прийти на засідання і взяти участь в обговоренні! Якщо виходити з практики і керуватися мотивами етики, то – свідомо співпраця голови спеціалізованої ради та самої ради з Докторською школою та фаховою групою цієї докторської програми були би більш як доречні. Адже було б добре, скажімо, якби спеціалізована рада заздалегідь знала про присутність на своєму засіданні і про участь в обговоренні фахівців з певного питання, – «п'ятірки»; якби рада свідомо погодилася на те, що саме засідання триватиме трохи довше, ніж зазвичай, бо сценарний епізод «обговорення» вочевидь займе більше часу. Ще ліпше, якщо за попередньої згоди голови спеціалізованої ради фахівці – члени докторської комісії – будуть запрошені до участі в засіданні, звісно, не як члени спецради з правом голосу, а як знавці певного питання, думка яких щось та важить в академічному колі.

Вище ми змодельовали «крайню ситуацію», коли спеціалізована вчена рада і докторська комісія – це два цілком різні переліки імен, два цілком різні склади науковців. Але ж на практиці це навряд чи й можливо, бо розпочати і здійснювати структуровану докторську програму може тільки достатньо потужна фахова група, себто науковці, знані у своїй галузі. Вони здебільшого вже є членами університетської (або якоїсь іншої) спеціалізованої ради за своєю спеціальністю! Тому у багатьох випадках один-два члени докторської комісії будуть водночас і членами спеціалізованих рад свого університету або інших інституцій, а це тільки спрощує описаний вище шлях.

Звісно, такі «збіги» будуть не скрізь і не завжди: так чи так кілька членів докторської комісії з захисту докторанта не будуть членами профільної спеціалізованої ради (і безумовно в усіх випадках, коли йтиметься про науковців з-поза меж України). В такому разі вони можуть «прийти без запрошення» (просто бути своєчасно інформованими докторською програмою про час і місце захисту з відповідним гарантуванням окремого «комісійного дійства» – голосування і взагалі дотримання усіх особливостей «консенсусного рішення», передбаченого правилами присудження ступеня PhD, за

межами засідання спеціалізованої ради), бо це, як ми показали, гарантоване їм чинним законодавством України. А проте значно ліпше, коли вони прийдуть на захист як бажані гості, коли все відбуватиметься в атмосфері порозуміння та наукової солідарності з єдиною метою: об'єктивно оцінити здобуток молодого вченого.

Технічною трудностю може бути мова, адже *«захист дисертації відбувається державною мовою»* (с. 21), але навряд чи її варто перебільшувати, бо все це легко вирішується передовсім у спосіб синхронного перекладу, або ж докладанням до протоколу засідання спеціалізованої ради заздалегідь підготовлених перекладів «неофіційних відгуків» – публічних виступів – запрошених на засідання членів докторської комісії. Так само Докторська школа має взяти на себе всі витрати, пов'язані з приїздом та участю в засіданні спецради членів докторської комісії, щоби апріорі зняти увесь цей клопіт зі спецради, яка і справді не має до всього цього жодного інституційного стосунку. Але ж Докторська школа так чи так повинна бути готова до витрат, пов'язаних із захистом готових дисертацій.

Пропонована нами модель, гадаємо, добра не лише тим, що дисертант позбавляється мороки «подвійного захисту» за повного виконання як західних, так і вітчизняних умов проведення самого захисту. Вона добра і тим, що не суперечить можливості цілком і повністю виконати всі вимоги попереднього етапу підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації як за структурованими докторськими програмами типу PhD, так і за багато скромнішими (порівняно з ними) вимогами аспірантської підготовки.

Справді, з чим пошукач, окрім обговореної на кафедрі/відділі дисертації, повинен прийти на спеціалізовану вчену раду? З трьома складеними іспитами «кандидатського мінімуму»: два з них докторанти НаУКМА мають змогу і справді здебільшого складають ще в роки своїх магістерських студій (англійська мова і філософія), а третій – зі спеціальності – так чи так входить до навчального плану їхньої підготовки і його відповідне оформлення жодної проблеми ні для кого не становитиме. Три обов'язкові публікації у фахових виданнях із переліку ВАК? Так це радше «технічний» клопіт структурованої докторської програми – подбати про своєчасну наявність цих трьох публікацій на додаток до передбачених Докторською школою обов'язкових публікацій у рецензованих наукових виданнях (англійською мовою). Тобто все, що є змістом підготовки

аспіранта, так чи так є елементом по суті багато ґрунтовнішої підготовки і «доктора філософії». Бо інакше пощо «город городити»?

Насамкінець ще одне міркування, яке, здавалось би, прямо не стосується питання, — як нам у 2012 році і надалі «захистити» наших докторантів і видати диплом доктора філософії НаУКМА? Однак це міркування має ширший і глибший методологічний сенс, що його варто мати усім на увазі.

Припустімо (на мить!), що всі благі наміри вітчизняних очільників підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації здійснилися, що нова редакція закону про вищу освіту прийнята Верховною Радою, а підготовлений ВАК документ «Про атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації» зі статусу проекту закону вже набув статусу чинного закону України. Прекрасно! Хай і не такий рішучий крок, якого ми в НаУКМА чекали щонайменше сім останніх років, але — вже щось! Кандидат наук відходить у минуле, всі живі і суцї кандидати наук так чи так (виданням нових дипломів чи збереженням усіх прав) стають «докторами філософії у галузі», а вся машина підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації на чолі з ВАК України від моменту прийняття цих законів починає продукувати не кандидатів наук, а докторів філософії без будь-якої присутньої зміни як змісту, так і самої філософії такої підготовки (бо хіба ж не так?!).

Ось тут обстоювана нами парадигма підготовки науковців за структурованими докторськими програмами і захист докторських дисертацій в описаний вище спосіб суміщення двох моделей набуває особливої значущості! Бо пропонуване нами — є практичним кроком до реальної університетської автономії і саме по собі свідчитиме, де зміна назви наукового ступеня базована на зміні змісту і суті підготовки, а де така новація є просто перейменуванням і продовженням практики «колективної безвідповідальності», яку ніколи не визнає цивілізований світ. Йдеться про те, що за сподіваних нових умов ми не будемо змушені нічого міняти, навіть якщо ВАК України збереже систему постійних спеціалізованих рад (а така перспектива більш як очевидна, більше того, сьогодні — безальтернативна).

Ну і нехай! Диплом доктора філософії НаУКМА, отриманий і виданий у підсумку виконання усіх прийнятих у цивілізованому світі процедур, визнаватиметься дедалі ширшою академічною спільнотою (починаючи, ясна річ, від наших університетів-партнерів),

мірою утвердження наукового авторитету Університету через його «випусковий продукт». І паралельно здобутий на цьому шляху державний диплом «доктора філософії» жодною мірою цьому не зашкодить, не гальмуватиме еволюційний процес міжнародного визнання диплома доктора філософії НаУКМА: а він тільки й може бути еволюційним, бо всякий інший шлях як домовленість держав/систем/режимів/урядів можливий тільки в тоталітарному вимірі, а не в демократичному суспільстві, де існує університетська автономія і де університет сам вирішує, які дипломи йому варто визнавати, а яким – «спасибі на слові!».

Тоді як чинна система постійних спеціалізованих рад (а це є альфа і омега теперішнього контролю за якістю) опиниться в ситуації, коли буде змушена вкотре доводити міжнародній науковій спільноті адекватність свого «випускового продукту» – так званого «доктора філософії», склепаного за давнім радянським зразком. Припускаємо – незрідка цілком пристойно склепаного, а однак такого, що його нашому європейському колезі визнати «в цілому» буде важко.

Володимир Моренець,

проф., д-р філол. наук,

віце-президент з науково-навчальних студій

РОЗДІЛ II

Адміністративно-організаційна й освітньо-методична
діяльність Докторської школи НаУКМА

РЕФОРМУВАННЯ АСПІРАНТУРИ В PhD

НаУКМА став першим українським університетом, який приєднався до проекту реформування докторської освіти в Європейському освітньому просторі, що триває в межах Болонського процесу. Важливий крок у цьому процесі – здобуття у 2006 р. гранту TEMPUS/Tacis на реалізацію проекту «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору в Україні».

Нині у НаУКМА розробляється детальна модель реформи системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації за зразком третього циклу вищої освіти єдиного Європейського простору (ЕНЕА), описаного у так званих Зальцбурзьких принципах.

Серед ключових елементів цієї моделі слід відзначити такі:

- По-перше, згідно з другим Зальцбурзьким принципом, наукові ступені присуджуються лишень університетами без участі будь-якої вищої загальнодержавної інстанції (наприклад, ВАК).
- По-друге, підготовка наукових кадрів за структурованим європейським зразком докторських (PhD) програм, окрім здійснення самостійного оригінального наукового дослідження, передбачає також прослуховування докторантом низки навчальних курсів, яких сьогодні немає в Україні.
- По-третє, згідно з гармонізованою європейською системою третього циклу освіти, оцінка кожного докторанта виводиться не лише з якості захищеної ним дисертації, а також (і, можливо, насамперед) із наявності/відсутності у нього публікацій у міжнародних фахових журналах (*peer-reviewed journals*), що, очевидно, передбачає участь докторанта у міжнародних конференціях та активне спілкування з міжнародною науковою спільнотою.
- По-четверте, за сучасною європейською практикою докторські дослідження все частіше провадяться на стикові різних традиційних дисциплін, і тому їх керівництво здійснює не один науковий керівник (як це прийнято в українській аспірантурі), а кілька науковців, до того ж фахова спрямованість

самого дослідження (його «шифр спеціальності») здебільшого не вкладається в офіційну класифікацію, тобто в перелік спеціальностей ВАК.

- По-п'яте, європейський докторант (як це прописано в Зальцбурзьких принципах) є не учнем-студентом, а молодим науковцем і колегою старших викладачів, котрий навчається шляхом проведення власних досліджень і поширює їх результати в академічному середовищі, залучається до викладання на нижчих рівнях підготовки. Це рішуче змінює академічний статус докторанта і передбачає його прилучення до науково-педагогічного штату через той чи той університетський підрозділ.
- По-шосте, процедура захисту дисертацій на здобуття ступеня «доктора філософії» (PhD) у певній галузі знань не передбачає існування постійно діючих спеціалізованих вчених рад, а, навпаки, під кожен конкретну дисертацію вимагає формування комісії (одноразової спеціалізованої ради) із провідних спеціалістів світового рівня, які можуть докладно оцінити фахову новизну цієї дисертаційної роботи.

Ці принципи втілюються в новостворених **докторських (PhD) програмах НаУКМА**. Однак очевидним є те, що поза НаУКМА Україна наразі не готова до фронтального впровадження структурованих докторських програм підготовки «докторів філософії» (PhD) описаного вище європейського типу. На перешкоді – як брак належного досвіду, так і чинні законодавчі норми, сила яких підкріплена природною інерцією традиційних поглядів керівників ВАК, НАНУ, МОН та деяких видатних викладачів і науковців. Саме для того, щоб запропонувати реальну альтернативу теперішній системі підготовки наукових та науково-освітніх кадрів вищої кваліфікації, зусиллями Докторської школи НаУКМА розробляються проекти нормативно-правових актів, які можуть лягти в основу загальнонаціональної реформи цієї системи.

Частина роботи, пов'язаної з розробкою моделі функціонування докторських (PhD) програм у вітчизняних умовах, здійснювалася в рамках замовлення Міністерства освіти і науки України на виконання науково-технічної теми під назвою «Розробка нормативно-правової бази утворення та функціонування в Україні нових організаційно-структурних форм науково-навчальної діяльності університетів (академій)». Серед проектів нормативно-правових актів розроблено проект Постанови про внесення змін до Постанов

Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 423 та від 31 грудня 2004 р. № 1791, яким пропонується низка змін до чинного «**Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника**» і «**Порядку присвоєння вчених звань доцента і професора**». Щодо першого підготовлено порівняльну таблицю чинної редакції та запропонованих змін.

Після успішного виконання науково-технічної теми «Розробка нормативно-правової бази утворення та функціонування в Україні нових організаційно-структурних форм науково-навчальної діяльності університетів (академій)» колектив авторів з НаУКМА був запрошений до розроблення «Положення про дослідницький університет України». На жаль, проект цього Положення, випрацюваний робочою групою спільно з Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут», Українською академією аграрних наук та іншими ВНЗ, яким присвоєно статус «дослідницький», не дістав відображення в остаточній версії Положення, опублікованій у лютому 2009 р. Звертаємо увагу, що у тексті «Положення про дослідницький університет», підготовленого робочою групою ВНЗ, містилися пункти, які, по суті, забезпечували університетську автономію, наприклад право на незалежне від ВАК визнання дипломів і ступенів, здобутих в іноземних університетах. Утім, це право, у числі інших, не було прийняте у версії Кабінету Міністрів України. Своєю чергою, Вчена рада НаУКМА, діючи на підставі проекту «Положення про дослідницький університет», схвалила текст «**Положення НаУКМА про визнання дипломів “магістр” і “доктор філософії” (PhD), здобутих у закордонних університетах**». Цей документ може бути введений в дію наказом Президента НаУКМА, як тільки це не буде суперечити національному законодавству.

Крім того, процес виконання зазначеної вище науково-технічної теми містив підготовку **проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 № 2984-III**», де розширено правові підстави існування PhD в Україні і сформульовано правовий статус ВНЗ п'ятого (V) рівня акредитації.

Особливості навчання

Якщо вимоги до традиційної аспірантури обмежуються виконанням індивідуального плану (зокрема, виступи на конференціях, публікація статей у вітчизняних фахових журналах), складанням

низки кандидатських іспитів і написанням дисертації з захистом надалі у постійно діючій спеціалізованій вченій раді (склад якої затверджує ВАК України), структуровані докторські (PhD) програми НаУКМА передбачають реалізацію докторантом ще низки додаткових умов, а саме:

- 1) прослуховування та успішне складання іспитів із низки фахових та міждисциплінарних навчальних курсів відповідно до визначеної навчальним планом конкретної докторської програми (зокрема кандидатських іспитів з англійської мови, філософії та спеціальності);
- 2) виконання оригінального наукового дослідження, результати якого визнані в науковій спільноті як такі, що роблять істотний внесок у суму знань із певної галузі науки;
- 3) подання для публікації у визнаний міжнародний фаховий журнал (*peer-reviewed journal*) відповідної галузі мінімум однієї (а бажано 2–3) статті;
- 4) виступ на мінімум одній (а бажано 2–3) міжнародній конференції;
- 5) регулярні виступи із доповідями на наукових семінарах, організованих Докторською школою НаУКМА;
- 6) проведення лекцій або семінарських занять на програмі підготовки бакалаврів однієї із кафедр НаУКМА;
- 7) публічний захист дисертації перед дисертаційною комісією, яка складається із п'ятерох провідних спеціалістів, зібраних спеціально для оцінки цієї праці;
- 8) виконання інших спеціальних вимог до докторанта (зокрема прослуховування й успішне складання іспитів із дисциплін, вибраних із числа магістерських курсів НаУКМА або спеціально розроблених та організованих для докторантів), визначених конкретною Докторською програмою НаУКМА і затверджених Виконавчим комітетом та директором Докторської школи.

Ці вимоги докторанти НаУКМА виконують переважно як додаток до вимог традиційної аспірантури.

У 2008 р. приблизно третина вступників до аспірантури НаУКМА розпочала навчання на структурованих докторських (PhD) програмах. Із 2009 р. приблизно половина нових вступників до аспірантури НаУКМА здійснюють навчання за додатковими вимогами структурованих докторських (PhD) програм.

ДОКТОРСЬКА ШКОЛА НаУКМА (ПОЛОЖЕННЯ)

I. Загальні положення

- 1.1. Докторська школа НаУКМА (далі – ДШ) – структурний науково-навчальний підрозділ, що забезпечує розробку стандартів, встановлює і змінює загальні правила, організовує прийом, підготовку, проміжний контроль/лі та випуск докторантів, захист дисертацій, видачу дипломів, а також координує використання ресурсів ДШ та здійснює загальне адміністрування усіма докторськими (PhD та D.B.A.) програмами НаУКМА.
- 1.2. Докторські програми НаУКМА (далі – ДП) – структуровані програми підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації за зразком третього циклу єдиного Європейського освітнього простору (*European Higher Education Area*), описаного у так званих Зальцбурзьких принципах.
- 1.3. ДП НаУКМА передбачають: прослуховування докторантом низки навчальних курсів; виконання самостійного оригінального наукового дослідження під керівництвом кількох наукових керівників-консультантів; публікацію результатів (або частини результатів) досліджень у міжнародних реферованих фахових журналах та вітчизняних фахових виданнях; презентацію результатів (або частини результатів) досліджень на міжнародних та вітчизняних конференціях, форумах, симпозіумах; викладання курсів і/або ведення семінарських занять бакалаврського рівня; написання на базі власного дослідження письмової дисертації та її публічний захист перед спеціалізованою дисертаційною комісією, яка складається із провідних спеціалістів світового рівня, зібраних для оцінки конкретного дисертаційного дослідження.

II. Зміст докторських програм НаУКМА

- 2.1. ДШ НаУКМА покликана забезпечувати підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації світової якості з наданням докторантам, які успішно виконали всі вимоги конкретної ДП, ступеня доктора філософії (PhD) у певній галузі знань, а у випадку ДП з менеджменту – ступеня доктора бізнес-адміністрування (D.B.A.) з наданням відповідного диплома НаУКМА.
- 2.2. ДШ НаУКМА приділяє особливу увагу міждисциплінарним дослідженням (не зважаючи на коди спеціальностей, затверджені ВАК України), а тому насамперед підтримує тих докторантів (абітурієнтів), чиї наукові інтереси і, відповідно, дослідницькі теми перебувають на стику традиційних дисциплін.
- 2.3. Слухач ДП, докторант НаУКМА повинен не лише всебічно освоїти власний дослідницький предмет, а й ґрунтовно вивчити існуючу літературу з обраної ним галузі знань, зрозуміти наявні парадигми та епістемологічні підходи до наукового аналізу, засвоїти відповідну методологію і методи досліджень, а також набути навичок, необхідних для: а) самостійного здійснення у майбутньому інших дослідницьких проєктів; б) публічної презентації результатів на міжнародному рівні; в) публікації результатів дослідження в авторитетних міжнародних виданнях.
- 2.4. Обсяг річної активності докторанта в кредитному обрахунку коливається у межах 25 кредитів ECTS балів різних форм науково-освітньої діяльності (курси, семінари, практикуми, самостійні дослідження, публікації, викладання тощо). Заочна форма навчання у ДШ НаУКМА не передбачається.
- 2.5. За змістом спеціалізовані курси ДП можуть складатися як із наявних у магістерських та аспірантських планах НаУКМА (чи університетів–партнерів ДШ) навчальних предметів, так і цілком нових, спеціально розроблених для ДШ. Зміст кожної ДП повинен мати поважний вибіркового компонента (не менше 50 %), де «полем вибору» є і спеціальні докторські курси суміжних докторських програм, і всі магістерські курси НаУКМА.
- 2.6. Графік і спосіб виконання програми конкретного докторанта визначає керівництво ДШ (Виконавчий комітет – більшістю

голосів), затверджує – директор ДШ. Графік і спосіб виконання програми може набути чинності тільки в результаті обов'язкового позитивного рішення Виконавчого комітету і директора ДШ.

2.7. Зміст типової ДП складається із трьох основних компонентів: міждисциплінарні курси, організовані ДШ; спеціалізовані тематичні курси, запропоновані ДП (семінари, колоквиуми, викладацька практика); індивідуальна дослідницька робота. Типова програма першого року навчання у ДШ (перших 1,5 року для програми Д.В.А.) складається із міждисциплінарних курсів, організованих ДШ; спеціалізованих курсів і семінарів, визначених ДП (загальне навантаження у межах 17 кредитів ECTS за два роки); самостійної дослідницької роботи, яка завершується написанням і захистом ґрунтовного **«докторського проекту»**. Типова програма другого року навчання в ДШ (наступні 1,5 року для програми Д.В.А.) складається із: міждисциплінарних семінарів і практикумів, організованих ДШ (навантаження у межах 9 кредитів ECTS); фахових наукових семінарів, що стосуються актуальних тем відповідної ДП (навантаження у межах 26 кредитів ECTS); самостійної дослідницької роботи над дисертацією та статтями для фахових журналів. У рамках типової програми третього і четвертого року навчання (четвертого і п'ятого року для програми Д.В.А.), крім самостійної дослідницької роботи (підготовки дисертації), докторант НаУКМА веде практичні заняття (або й викладає власні курси) на бакалаврських чи магістерських програмах НаУКМА, виступає на міжнародних конференціях, готує статті до друку в міжнародних фахових журналах, бере участь у фахових наукових семінарах, організованих ДШ, кафедрами, науково-дослідними центрами НаУКМА.

2.8. Успішне завершення ДП НаУКМА обов'язково передбачає виконання таких умов:

- прослуховування та успішне складання іспитів з низки дисциплінарних та міждисциплінарних навчальних курсів згідно з визначеним навчальним планом конкретної ДП;
- здійснення оригінального наукового дослідження під керівництвом кількох (мінімум двох) наукових керівників-консультантів, один із яких може бути із закордонного університету;

- подання для публікації у визнаний міжнародний фаховий журнал (*peer-reviewed journal*) відповідної галузі мінімум однієї (а бажано 2–3) статті;
- виступ як мінімум на одній (а бажано 2–3) міжнародній конференції;
- регулярні виступи із доповідями на докторантських семінарах, організованих ДШ НаУКМА;
- проведення лекцій або семінарських занять на програмі підготовки бакалаврів однієї із кафедр НаУКМА (мінімум 20 академічних годин);
- публічний захист дисертації перед спеціалізованою дисертаційною комісією, яка складається із п'ятих провідних спеціалістів світового рівня, зібраних для оцінки цієї роботи;
- виконання інших спеціальних вимог до докторанта (зокрема прослуховування й успішне складання іспитів із дисциплін, вибраних із числа магістерських курсів НаУКМА або спеціально розроблених та організованих для докторантів), визначених конкретно ДП НаУКМА і затверджених Виконавчим комітетом та Директором ДШ.

2.9. Для оцінювання кожної конкретної дисертації ДШ на основі рекомендацій наукових керівників-консультантів формує спеціалізовану Дисертаційну комісію у складі п'яти осіб, з яких **трьох** не є співробітниками НаУКМА (із них бажано, щоб принаймні один був із закордону). Кожний із членів комісії повинен мати ступінь кандидата наук, доктора наук або PhD (D.B.A.). Склад спеціалізованої Дисертаційної комісії затверджує керівництво ДШ (Виконавчий комітет – більшістю голосів, за умови згоди керівника ДП, докторанта і Директора ДШ).

2.10. Науковий ступінь доктора філософії (PhD) в обраній галузі знань та ступінь доктора бізнес-адміністрування (D.B.A.) присуджується Вченою радою НаУКМА на основі консенсусного рішення конкретної Дисертаційної комісії, оформленого у вигляді розгорнутого протоколу захисту, підписаного всіма членами комісії. Диплом, який засвідчує науковий ступінь доктора (PhD або D.B.A.) у певній галузі знань вважається дійсним, якщо він підписаний Президентом НаУКМА, директором ДШ і засвідчений печаткою НаУКМА.

III. Докторанти НаУКМА

- 3.1. Абітурієнти ДШ НаУКМА повинні мати необхідну базову освіту (не менше 155 залікових балів сукупно бакалаврської й магістерської освіти) і пройти типові вступні випробування, а саме:
- у визначені терміни подати заповнену і спеціально розроблену для ДШ аплікаційну форму;
 - у визначені терміни подати «Дослідницьку пропозицію» (проспект свого майбутнього докторського дослідження), в обов'язковому порядку схвалену одним зі співробітників ДШ – знаним фахівцем у цій ділянці, який погоджується стати одним із наукових керівників-консультантів абітурієнта.
- 3.2. Керівництво ДШ може (як виняток) вирішити зарахувати абітурієнта відразу на другий рік докторських студій, якщо подана ним «Дослідницька пропозиція» передбачає продовження досліджень, успішно розпочатих у межах іншої навчальної програми (наприклад, магістерської), і якщо абітурієнт уже прослухав курси, еквівалентні тим, що пропонуються ДШ на першому році навчання.
- 3.3. Докторанти ДШ НаУКМА можуть бути одночасно «державними аспірантами», якщо вони пройшли відповідні вступні випробування і були зараховані до аспірантури НаУКМА. В такому (бажаному) випадку докторанти ДШ виконують усі вимоги аспірантури НаУКМА (в т. ч. складають державні іспити з філософії та іноземної мови) і можуть отримувати державну стипендію аспіранта.
- 3.4. Докторанти НаУКМА впродовж двох років навчання (одного – трьох, залежить від ДП) зобов'язані разом із викладачами НаУКМА вести практичні заняття або й викладати власні курси на бакалавраті. Для одержання додаткової платні, починаючи з другого року навчання, докторанти можуть бути зараховані на працю (з навантаженням, що не перевищує 0,5 ставки) в науково-дослідні центри, лабораторії, школи або на кафедри НаУКМА на посади наукових співробітників чи викладачів без ступеня. Починаючи з четвертого року навчання, докторанти можуть бути зараховані на працю в НаУКМА на повну ставку.

- 3.5. За згоди керівника ДП, затвердженої Директором ДШ, докторанти НаУКМА можуть працювати на оплачуваній роботі поза НаУКМА, але не більше, ніж 20 годин на тиждень. Докторанти програми Д.В.А. повинні бути практикуючими менеджерами підприємств і тому не звільняються від оплачуваної роботи, але терміни їх навчання у ДШ відповідно довші.

IV. Структура Докторської школи

- 4.1. ДШ утворює множина створених і створюваних докторських програм НаУКМА, які ініціюються, розробляються і виконуються фаховими групами факультетів, кафедр, шкіл, науково-дослідних центрів і лабораторій НаУКМА.
- 4.2. Фахова група складається із мінімум трьох визнаних спеціалістів, які є штатними викладачами НаУКМА або сумісниками (бажано із закордону), наукові дослідження і розробки яких належать до єдиного наукового напрямку або спрямовані на вирішення комплексу взаємопов'язаних наукових проблем.
- 4.3. Фахівець НаУКМА, що входить до фахової групи конкретної ДП, набуває статусу науково-педагогічного співробітника ДШ (за внутрішнім сумісництвом). Фахівець, що не є штатним працівником НаУКМА, але готовий увійти до фахової групи конкретної ДП, може стати членом фахової групи й набути статусу науково-педагогічного співробітника ДШ (за сумісництвом) після того, як НаУКМА (за ініціативи відповідного підрозділу: кафедри, школи, науково-дослідного центру або лабораторії) укладе з ним контракт про співпрацю на засадах часткової зайнятості.
- 4.4. Кожну створену (або створювану) докторську програму очолює її **керівник**, якого делегує на цю посаду фахова група. Керівник ДП дбає про створення в НаУКМА оптимальних умов для виконання докторантами своєї науково-педагогічної програми і стежить за її виконанням.
- 4.5. Очолює ДШ її директор, що керується у своїх діях рішеннями Виконавчого комітету, Статутом НаУКМА, Законом про вищу освіту, правами, ексклюзивно наданими НаУКМА Міністерством освіти і науки та Кабінетом Міністрів України, а також цим Положенням.

- 4.6. Штатними працівниками ДШ НаУКМА є її директор та допоміжний персонал (за рішенням адміністрації НаУКМА).
- 4.7. Як структурний підрозділ ДШ підпорядковується віцепрезиденту з науково-навчальних студій. ДШ створюється на основі Відділу докторантури та аспірантури, який входить до неї і підпорядковується директорові ДШ. ДШ не підміняє собою чинну систему державної підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації (аспірантуру й докторантуру) до прийняття іншого рішення Вченою радою НаУКМА.
- 4.8. Керівним органом ДШ є **Виконавчий комітет** ДШ, що складається із директора ДШ та керівників існуючих (або створюваних) докторських програм НаУКМА, котрі делегуються до складу Виконавчого комітету фаховими групами. Віцепрезидент з науково-навчальних студій і Начальник науково-дослідної частини НаУКМА за посадою входять до складу Виконавчого комітету ДШ. Виконавчий комітет щорічно переглядає і затверджує вартість кожної ДП і бюджет ДШ в цілому, приймає рішення щодо прийому абітурієнтів, відрахування докторантів з ДШ, затверджує спільні стандарти ДШ і конкретний зміст кожної ДП зокрема.
- 4.9. Зміст конкретної ДП НаУКМА розробляється і виконується відповідною фаховою групою (включно з обов'язковими методологічними курсами, практикумами, спецкурсами, семінарами тощо). Рішення про впровадження нової докторської програми чи зміни змісту діючої ДП приймається поелементно і консенсусом, а саме: кожну навчальну форму (курс, практикум, семінар тощо) має спочатку схвалити фахова група (включно з керівником ДП) і два незалежні експерти, після чого вона виноситься на обговорення Виконавчого комітету ДШ. Навчальна форма вважається прийнятою, коли вона відповідає стандартам ДШ і за неї проголосував Виконавчий комітет (більшістю голосів) і директор ДШ.
- 4.10. Множину докторських програм за певною галуззю знань (докторські програми одного наукового напрямку і/або галузі знань: гуманітарні, природничі, соціально-економічні науки, інформатика) адміністративно може очолити **координатор докторських програм**, який призначається Виконавчим комітетом ДШ за погодженням з адміністрацією НаУКМА. Координатор докторських програм співпрацює з директором ДШ і здійснює

щоденний фаховий контроль за виконанням вимог і регламентів, встановлених Виконавчим комітетом, а також забезпечує гармонізацію науково-навчальних заходів у межах певної галузі знань (конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо) і дбає про залучення до цих заходів усіх зацікавлених докторантів.

- 4.11. Керівники докторських програм є «підзвітними» своєму координаторові винятково у межах його компетенції (спільні для напрямку процеси, заходи, науково-навчальні акції, терміни, певні типи матеріалів, контрольні заходи тощо) і звітують тільки перед Виконавчим комітетом і директором ДШ.

*Схвалено Вченою радою НаУКМА
29 травня 2008 р.*

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ДО ДОКТОРСЬКОЇ ШКОЛИ НАУКМА

Для вступу на структуровані докторські (PhD) програми НАУКМА, окрім встановленого цими умовами стандартного пакета документів для аспірантури, абітурієнти подають до приймальної комісії докторської школи окрему заяву-анкету (аплікаційну форму) і копію дослідницької пропозиції разом із бібліографічним списком джерел та основної методологічної літератури.

Вступники на структуровані докторські (PhD) програми також подають рекомендаційний лист фахівця, котрий ознайомлений з дослідницькими зацікавленнями вступника і може оцінити його/її наукові спроможності та наміри.

Вимоги до рекомендаційного листа:

- а) лист має бути у заклеєному конверті й адресуватися керівникові Докторської школи НАУКМА п. М. І. Винницькому;
- б) у листі рекомендавець має зазначити свої прізвище, ім'я та по батькові, посаду (науковий ступінь, вчене звання), адресу, телефон і прізвище абітурієнта, якому дає рекомендацію. Бажає, щоб лист був написаний на бланку наукової чи навчальної установи, де працює фахівець;
- в) рекомендавець обов'язково має вказати період, упродовж якого він знає абітурієнта;
- г) у довільній формі автор рекомендації повинен зазначити, чому, на його думку, абітурієнт може бути рекомендований для навчання на відповідній докторській (PhD) програмі НАУКМА.

Опис формату навчання на докторських програмах НАУКМА

На додаток до виконання вимог традиційної аспірантури (складання іспитів із філософії, іноземної мови, спеціальності) докто-

рант структурованої докторської (PhD) програми НаУКМА впродовж першого і другого років виконує програму з навчальної підготовки: прослуховує і готується до аудиторних занять (лекцій, семінарів, колоквиумів тощо), фахових і міжпрограмних методологічних курсів (зокрема кількісних/якісних методів, *academic writing*, управління проектами тощо). У кредитному вимірі орієнтовне навантаження докторанта навчальною роботою становить 32–35 ECTS на першому році, 17–20 ECTS на другому році навчання. Наприкінці першого року навчання кожен докторант готує розгорнутий докторський проект (*doctoral proposal*: обґрунтування і план майбутнього дослідження – разом із розгорнутим критичним аналізом літератури), який оцінює фахова група Докторської школи на публічному захисті у вересні місяці. Після успішного захисту докторського проекту докторанту призначається *другий* науковий керівник, як правило, – із закордонного університету.

Упродовж другого і третього років підготовки докторанти систематично презентують та обговорюють проміжні результати своїх досліджень на докторських семінарах за участі міжнародних фахівців відповідної галузі.

Обов'язковими умовами допуску до захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) у певній галузі є наявність публікацій, передбачених умовами ВАК України для здобуття ступеня кандидата наук, а також виступи на міжнародних конференціях, оприлюднення щонайменше однієї статті в англомовному рецензованому журналі.

Ще одна обов'язкова умова допуску докторанта до захисту дисертації – проходження викладацької практики (мінімум 20 год. викладання на бакалавраті НаУКМА).

Наприкінці третього (четвертого) року кожен докторант готує дисертацію на базі незалежно проведених досліджень, яка за своїм змістом має наукову новизну і є внеском у суму знань певної галузі.

Термін навчання – 4 роки. Форма навчання – денна з відривом від виробництва.

Порядок подання документів для вступу на структуровані докторські (PhD) програми

Перелік документів, що подаються для вступу на структуровані докторські програми:

1. Заява-анкета – анкета заповнюється безпосередньо на сайті Докторської школи (див.: «Аплікаційна форма» на веб-сторінці Докторської школи НаУКМА: <http://gradschool.ukma.kiev.ua>).
2. Копія диплома про закінчення вищого навчального закладу з зазначенням одержаної кваліфікації спеціаліста або магістра та копія додатка до диплома (особи, які здобули відповідну освіту за кордоном, подають копію нострифікованого диплома або довідки МОН України про прийняття документів на нострифікацію).
3. Дослідницька пропозиція з обраної спеціальності (відповідну інформацію про викладачів НаУКМА по кафедрах і факультетах можна знайти на офіційному сайті НаУКМА www.ukma.kiev.ua).
4. Особовий листок з обліку кадрів (*примітка: будь ласка, роздрукуйте дві сторінки на одній*).
5. Медична довідка (форма 086/У).
6. 4 фотокартки розміром 3×4.

Документи подаються в картонній папці з двома пластиковими файлами.

Вступник особисто подає паспорт і диплом про вищу освіту.

Бланки особових листків доступні також у відділі докторантури та аспірантури НаУКМА (вул. Г. Сковороди, 14, корпус 8, кімн. 2).

За наявності надаються такі документи:

8. Рекомендація кафедри (факультету, наукового центру) до аспірантури.
9. Посвідчення про складання окремих кандидатських іспитів.
10. Список опублікованих наукових праць і винаходів.

При зарахуванні подаються:

12. Трудова книжка.
13. Довідка про розмір середньомісячної заробітної плати з останнього основного місця роботи.
14. Ідентифікаційний код.

Вступні іспити зі *спеціальності, української мови та англійської мови* вступники складають упродовж вересня. Зарахування з **1 жовтня 2010 р.**

УВАГА! Для докторської програми «Соціальна робота і соціальна політика» діють додаткові умови вступу:

- Кандидатами можуть бути особи зі ступенем магістра (чи еквівалентною кваліфікацією) із соціальної роботи чи суміжних спеціальностей (державне управління, соціальні науки, охорона здоров'я, освіта).
- Кандидати проходять співбесіду щодо дослідницької пропозиції (майбутнього проекту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук). Кандидати із суміжних спеціальностей повинні скласти іспит зі спеціальності «Соціальна робота та соціальна політика» (письмовий тест).

Спеціальності, за якими здійснюється набір

У 2010 році НаУКМА пропонує такі структуровані докторські програми: «Фінанси», «Управління в охороні здоров'я», «Масові комунікації», «Філософія літератури», «Біологія та біорізноманіт-тя», «Соціальна робота» та «Історія».

Термін навчання – 4 роки. Форма навчання денна.

Кожна із докторських програм НаУКМА створена на базі традиційної аспірантури, тому дослідження в рамках докторської програми мають загалом відповідати одній або кільком спеціальностям, визначених ВАК України для дисертаційних робіт в аспірантурі:

Докторська програма «Управління в охороні здоров'я»:

- 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології (соціологія здоров'я).

Докторська програма «Фінанси»:

- 08.00.11 – математичні методи та інформаційні технології в економіці.

Докторська програма «Масові комунікації»:

- 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології;
- 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій;
- 27.00.04 – теорія та історія журналістики;
- 27.00.06 – прикладні соціально-комунікаційні технології.

Докторська програма «Філософія літератури»:

- 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури;
- 09.00.05 – історія філософії;
- 09.00.08 – естетика;
- 10.01.01 – українська література;
- 10.01.03 – література слов'янських народів;
- 10.01.04 – література зарубіжних країн;
- 10.01.05 – порівняльне літературознавство;
- 10.01.06 – теорія літератури.

Докторська програма «Біологія та біорізноманіття»:

- 03.00.15 – генетика;
- 03.00.16 – екологія.

Докторська програма «Історія»:

(разом з Українським Католицьким Університетом)

- 07.00.01 – історія України.

Докторська програма «Соціальна робота»:

- 22.00.03 – соціальні структури і соціальні зв'язки.

Дослідницька пропозиція

Дослідницька пропозиція – це авторський текст довільної форми обсягом щонайбільше 4 с. (текст набраний Times New Roman, 12 кеглем через півтора інтервали), у якому викладено бажану тематику індивідуального дисертаційного дослідження вступника до аспірантури НаУКМА, обґрунтування актуальності обраної ним проблеми та методологію її осмислення.

Кожний вступник до аспірантури НаУКМА, подаючись на навчання, тим самим заявляє, що обирає для себе науково-дослідне майбутнє і має на те підстави у вигляді оригінальних і реалістичних науково-дослідних ідей. Ось цей свій вибір абітурієнт має potwier-

дити власною переконливою дослідницькою пропозицією, яка здебільшого має відповідати спеціалізації програми ДШ НаУКМА у певній галузі. Дослідницька пропозиція оцінюватиметься фахівцями НаУКМА за критеріями наукової новизни, обґрунтованості, посутності, реальності тощо.

Дослідницька пропозиція не є рефератом захищеної магістерської студії, а свідченням наявності перспективних науково-дослідних ідей, базованих на обізнаності з предметом власного наукового зацікавлення та ступенем його вивченості. Подана абітурієнтом дослідницька пропозиція не конче саме в такому формулюванні стане предметом дисертаційного дослідження вступника в разі зарахування до аспірантури НаУКМА. Цим документом вступник має продемонструвати своє уміння мислити евристично, раціонально і творчо. Водночас дослідницька пропозиція дає змогу визначити, чи наукові інтенції вступника можуть бути належним чином підтримані й реалізовані в НаУКМА. Дослідницька пропозиція вступника в обов'язковому порядку візується представником професорсько-викладацького складу НаУКМА – фахівцем у цій галузі, котрий таким чином погоджується з імовірністю стати науковим керівником цього вступника в разі зарахування до аспірантури НаУКМА.

Для вступу на структуровані докторські (PhD) програми НаУКМА до дослідницької пропозиції абітурієнт обов'язково додає бібліографічний список (не більше однієї сторінки) вірогідних джерел та основної літератури методологічного характеру, яка стосується запропонованої абітурієнтом тематики досліджень.

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ДОКТОРАНТА СТРУКТУРОВАНИХ ДОКТОРСЬКИХ (PhD) ПРОГРАМ НаУКМА

Преамбула

Цей документ визначає основні права та обов'язки докторанта НаУКМА, а також модель взаємин між ним і співробітниками/викладачами Докторської школи, членами фахової групи НаУКМА, яка курує його докторську програму, керівниками його дослідження тощо.

Докторант – молодий дослідник, що успішно склав іспити до Докторської школи НаУКМА, був зарахований до неї за ухвалою Виконавчого комітету Докторської школи і виконує відповідну докторську програму НаУКМА.

З моменту вступу до Докторської школи докторант має права та обов'язки, дотримання яких дасть йому можливість успішно завершити навчання/дослідження і отримати відповідний диплом НаУКМА.

Права докторанта

Докторант є молодим дослідником, тобто молодшим колегою фахівців відповідної Докторської програми/спеціалізації.

З моменту вступу до Докторської школи НаУКМА докторант має право на:

- отримання якісних освітніх послуг згідно з визначеною і затвердженою програмою Докторської школи і конкретною Докторською програмою, що складається із міждисциплінарних курсів, а також зі спеціалізованих тематичних курсів;
- власний розсуд і відповідно до власних науково-дослідних інтересів та потреб обирати курси із вибіркового блоку;

- всебічну професійну підтримку фахівців Докторської школи НаУКМА стосовно видання своїх наукових статей у вітчизняних та міжнародних фахових журналах (*peer-reviewed journals*);
- отримання інформації про міжнародні конференції, круглі столи, семінари, симпозіуми, тощо із його галузі;
- сумлінну і регулярну наукову підтримку свого індивідуального наукового дослідження у формі наукового керівництва дисертацією як основним керівником, так і науковим консультантом/ами.

Починаючи з другого року навчання (а у виняткових випадках – з першого року), докторант має право на інформацію щодо можливості додаткового заробітку в межах НаУКМА (наприклад, викладаючи на бакалавраті НаУКМА, здійснюючи дослідницьку роботу в наукових центрах і дослідницьких лабораторіях чи кафедрах НаУКМА тощо). Докторант має право розраховувати на сприяння Докторської школи у питанні працевлаштування в НаУКМА на засаді повної або часткової зайнятості.

Докторант має право на отримання інформації про наявність міжнародних і вітчизняних грантів, необхідних для здійснення його дослідження.

Докторант має право працювати поза межами НаУКМА під час навчання на засаді часткової зайнятості, але не більше 20 годин на тиждень.

Докторант має право на поселення в гуртожитку НаУКМА за умови наявності місць.

Обов'язки докторанта

Докторант є молодим дослідником і в своїй науковій діяльності повинен керуватися етичними принципами відповідної наукової галузі.

Докторант зобов'язаний відвідувати усі заняття з дисциплін міждисциплінарного блоку та усіх спеціалізованих тематичних дисциплін у визначеному обсязі згідно з затвердженим розкладом занять.

Наприкінці першого року навчання докторант зобов'язаний подати на розгляд фахівців відповідної докторської програми і захистити перед спеціально створеною для цього комісією докторський

проект (*Doctoral Proposal*), у якому викладено критичний огляд наявної літератури з тематики дослідження, докладно представлено методологію подальшого дослідження обраної докторантом наукової проблематики.

Протягом навчання на докторській програмі докторант зобов'язаний виступити як мінімум на одній міжнародній конференції (бажано на 2–3). Крім того, докторант зобов'язаний подати для публікації у міжнародний фаховий журнал (*peer-reviewed journal*) відповідної галузі знань щонайменше одну статтю (бажано 2–3). Якщо навчання докторанта фінансово підтримується сторонньою організацією, докторант зобов'язаний зазначати у своїх публікаціях (статтях чи друкованих версіях виступів на конференціях), що розробці таких матеріалів сприяла відповідна організація.

Докторант зобов'язаний брати активну участь у житті Докторської школи та у заходах, організованих фахівцями його докторської програми, зокрема, брати участь у докторантських семінарах і дотримуватися графіка індивідуальної та колективної наукової роботи, визначеного конкретною докторською програмою.

Протягом навчання на докторській програмі (починаючи з другого року навчання) докторант зобов'язаний здобути педагогічний досвід, читаючи лекції або ведучи семінарські заняття на програмі підготовки бакалаврів однієї з кафедр НаУКМА в обсязі щонайменше 20 академічних годин на рік.

Докторант зобов'язаний виконувати всі інші спеціальні вимоги, визначені конкретною докторською програмою, затверджені Виконавчим комітетом та директором Докторської школи.

Докторант, який є водночас «державним аспірантом» і який отримує державну стипендію, зобов'язаний виконувати також усі вимоги аспірантури (складати кандидатський мінімум, публікувати статті в акредитованих ВАК часописах, виконувати свій індивідуальний план навчання згідно з затвердженням розкладом тощо).

Наукове керівництво

Найважливіший результат діяльності докторанта втілюється у виконанні самостійного дослідження у формі дисертації та її захисті перед спеціалізованою Дисертаційною комісією, що формується винятково для захисту кожної конкретної дисертації.

Дисертація є інноваційним інтелектуальним проектом докторанта, що виконується за підтримки його наукових керівників, у терміни і відповідно до регламенту, визначеного Докторською школою та фаховою групою, яка виконує відповідну докторську програму.

Написання дисертації базується на добровільній домовленості між докторантом і керівниками його дисертації. Ця домовленість стосується вибору напрямку, теми і проблематики дисертації, а також усіх інших необхідних умов її реалізації.

Керівниками дисертації можуть бути фахівці (один – із закордону), наукова компетенція котрих відповідає тематиці й проблематиці дослідження докторанта.

З моменту схвалення докторського проекту (*Doctoral Proposal*, який розглядається фаховою групою відповідної Докторської програми наприкінці першого року навчання) і затвердження наукових керівників, докторант зобов'язаний систематично (мінімум один раз на два місяці – а бажано частіше) інформувати своїх керівників про прогрес у написанні дисертації, дослухатися до їхньої критики та порад, загалом бути активною стороною в оцінюванні й контролі виконання свого дисертаційного дослідження.

Керівники зобов'язані оцінювати якість і контролювати хід написання дисертації, орієнтувати докторанта та регулярно надавати йому консультаційну допомогу, а також ухвалювати рішення щодо готовності дисертації до захисту.

Наприкінці третього року навчання докторант повинен узгодити зі своїми керівниками вірогідний термін захисту дисертації та інформувати про це Виконавчий комітет докторської школи у встановленому порядку.

Тривалість дисертаційного дослідження узгоджується з керівниками дисертації та фахівцями відповідної докторської програми. Загалом цей термін не повинен перевищувати 4 років. За виняткових обставин Виконавчий комітет Докторської школи може вирішити продовжити термін навчання на рік. Рішення щодо продовження терміну роботи над дисертацією може ухвалюватися тільки як виняток консолідованим рішенням Виконавчого комітету й директора Докторської школи за умови представлення докторантом дуже вагомих причин для продовження терміну навчання у докторантурі й переконливих доказів імовірності успішного захисту в разі такого продовження.

Захист дисертації

Орієнтовно в грудні четвертого року навчання докторант повинен представити завершений текст своєї дисертації, схвалений науковими керівниками, фаховій групі відповідної Докторської програми для обговорення. Текст подається у 5 ідентичних примірниках, оформлених відповідно до затвердженого Виконавчим комітетом Докторської школи стандарту оформлення дисертацій.

У разі позитивного рішення фахової групи про допуск докторанта до захисту керівник Докторської програми разом із науковими керівниками докторанта пропонують та узгоджують персональний склад Дисертаційної комісії, що схвалює Виконавчий комітет і затверджує директор Докторської школи. Дисертаційна комісія складається з п'яти осіб, що мають науковий ступінь кандидата наук, доктора філософії (PhD) або доктора наук, троє з яких не є співробітниками НаУКМА (бажано, щоб мінімум один із них був із закордону). Саме ці троє членів Дисертаційної комісії вважаються офіційними опонентами докторанта.

Конкретна дата захисту узгоджується з членами Дисертаційної комісії і, за згоди Виконавчого комітету, затверджується директором Докторської школи щонайменше за три місяці до захисту.

Докторська школа повинна забезпечити отримання дисертації докторанта усіма членами Дисертаційної комісії щонайменше за два місяці до дня захисту. Таким чином, усі члени Дисертаційної комісії матимуть час для того, щоб ретельно і детально ознайомитися із дисертацією.

Захист відбувається на засіданні Дисертаційної комісії. Захист публічний, тобто на ньому без права голосу можуть бути присутні всі охочі.

Офіційні опоненти надсилають свої письмові відгуки на подану докторантом дисертацію до Виконавчого комітету Докторської школи не пізніше, ніж за 5 днів до визначеної дати проведення захисту. Зміст письмових відгуків офіційних опонентів не повідомляється докторантові перед захистом дисертації, а оприлюднюється тільки на засіданні Дисертаційної комісії й обговорюється публічно під час захисту.

На захисті докторант повинен виступити із доповіддю на 20–30 хвилин, в якій він викладає основні положення роботи, наукові

досягнення, а також перспективи свого дослідження надалі. Після доповіді докторанта кожному членові Дисертаційної комісії надається можливість поставити докторантові необмежену кількість запитань щодо змісту його дисертації. Заслухавши відповіді докторанта на всі запитання, кожен член Дисертаційної комісії має право виступити і висловити власну оцінку як загальної значущості поданої дисертації, так і її конкретного внеску у відповідну галузь науки.

Після заслуховування доповіді дисертанта, запитань і відповідей на них дисертанта, а також усіх виступів та оцінкових суджень членів Дисертаційної комісії члени комісії повинні дійти консенсусного рішення, оформленого у вигляді розгорнутого протоколу захисту, підписаного всіма членами комісії. Уся процедура захисту без жодних скорочень фіксується аудіо/відеозаписом.

Голосування Дисертаційної комісії відбувається таємно без присутності докторанта і публіки. Рішення Дисертаційної комісії може бути одним із чотирьох:

- 1) прийняти/вважати дисертацію докторанта такою, що задовольняє вимоги до ступеня доктора філософії (PhD) НаУКМА, і рекомендувати Вченій раді НаУКМА присудити докторантові відповідний ступінь;
- 2) прийняти/визнати дисертацію докторанта як таку, що частково задовольняє вимоги до ступеня доктора філософії (PhD) НаУКМА, і рекомендувати докторантові внести поправки до тексту в шестимісячний термін. Якщо факт внесення відповідних поправок до тексту потверджуватиметься Головою Дисертаційної комісії (без повторного захисту), рекомендувати Вченій раді НаУКМА присудити докторантові відповідний ступінь;
- 3) прийняти/засвідчити, що дисертація докторанта частково задовольняє вимоги до ступеня доктора філософії (PhD) НаУКМА і рекомендувати докторантові впродовж одного року внести суттєві поправки до тексту. Після завершення цього однорічного терміну докторант має право винести оновлену дисертацію на повторний захист. У таких випадках рішенням Виконавчого комітету і директора Докторської школи склад Дисертаційної комісії може бути оновлений;
- 4) ствердити, що дисертація докторанта не задовольняє вимог до ступеня доктора філософії (PhD) НаУКМА. У такому разі

докторант не має права на внесення правок і доповнень до своєї дисертації та на її повторний захист, але відповідно до встановленого Докторською школою порядку має право на оскарження рішення Дисертаційної комісії.

У разі позитивного рішення Дисертаційної комісії для остаточного присудження ступеня доктора філософії (PhD) у місячний термін після захисту перший примірник дисертації та підписаний протокол захисту передається Вченій раді НаУКМА для затвердження. Після ухвалення Вченою радою НаУКМА рішення про видачу диплома доктора філософії (PhD) у певній галузі цей диплом підписується президентом НаУКМА і вручається докторанту на урочистій церемонії градації перед усім науково-педагогічним колективом НаУКМА.

ДОКТОРАНТСЬКИЙ СЕМІНАР

Основним чинником успішності будь-якої докторської програми є дієве фахове середовище, атмосфера активних інтелектуальних циркуляцій, взаємодія поглядів та ідей. Бо в чому один із засадничих недоліків традиційної аспірантури? Нам здається, – в «самотності аспіранта», що вряди-годи зустрічається з одним своїм науковим керівником, а загалом змушений сам на сам переживати «трирічну драму» дослідження обраної теми, часто не маючи певності, що розв'язання даної проблеми взагалі має сенс і справді примножить суму знань у відповідній галузі.

Зацікавлене фахове середовище і відповідний йому пошуковий мікроклімат – це і є та «тонка матерія», що інкорпорує молодого дослідника в академічну спільноту і надихає його торувати обраний шлях.

Важливим механізмом вироблення цієї «тонкої матерії» (окрім доконечної фахової групи та низки спеціалізованих фахових курсів) є, за нашими спостереженнями, докторантський семінар, нині внесений до навчальних планів усіх структурованих докторських програм НаУКМА. Слід зізнатися, що перші спроби його організації і ведення (2008–2009 рр.) важко назвати вдалими: ці спроби мали свій смисл в тому, що виявили радше типові хиби, ніж ясну силу розуміння, як його, власне, організовувати.

Так, очевидно хибною була надмірна дидактична спрямованість такого семінару, від якого слухачі очікували «готових знанневих порцій», а виконавці-викладачі – сумлінного засвоєння слухачами наперед визначених ними «знанневих порцій». Себто хибною виявилася спроба формувати зміст профільного семінару «згори» – керівником докторської програми або членами відповідної фахової групи. Це не спрацювало: як ще один (черговий з ряду) навчально-практичний курс докторантський семінар не виконував свого

головного призначення, що ним є активізація пошукового мислення у просторі відкритого і тривалого полілогу.

Перше, що було потрібно змінити в самому засновку, це відмовитися від хибної у цьому разі моделі «продуцент – споживач» або ж «адресант – адресат». Слід з усією прямоотою визнати, що *головним продуцентом і водночас споживачем інтелектуального продукту в докторантському семінарі є самі докторанти*. Докторанти є тими, хто ставить запитання, і тими, хто в режимі відкритого полілогу намагається дати на них відповіді й випробувати ці відповіді на міцність.

Це стало можливим з появою другого і третього наборів на докторську програму, себто з побільшенням кількості учасників, до того ж меншою мірою зайнятих суто навчальними курсами і більше – самостійними дослідницькими пошуками (другий і третій рік передбачає ступеневе зменшення навчальної аудиторної роботи і відповідне збільшення самостійних наукових студій).

Відтак почала вимальовуватися ймовірна продуктивна «конструкція» докторантського семінару, яку ми й спробуємо змалювати нижче, наголошуючи на *принциповій відкритості самої форми*, залежної і від наукового напрямку (природничі, соціально-економічні або гуманітарні науки), і від наявності чи відсутності в структурі конкретної програми інших форм гуртової роботи, скажімо, докторанського 2–3-річного проекту. Обираємо випадок, коли програма має мінімум два набори (1–2 роки навчання), а її слухачі ще не залучені до виконання спільного дослідницького проекту (докторантського проекту), не скрізь, як знаємо, доречного і не завжди, на жаль, можливого.

У такому випадку загальна композиція докторантського семінару передбачає щонайменше дві природні і третю ймовірну композиційну складові.

Перша складова – це систематичні (раз на місяць) індивідуальні науково-дослідні презентації слухачів програми. У кожного молодого дослідника є той чи той «наріжний камінь», здебільшого методологічний, що має бути покладений у фундамент усієї праці. Є окремі «локальні питання» високої складності. Чи ж не варто кожному спробувати їх сформулювати і представити в очевидній і природній на цьому етапі питальності? Тут особливо варто підкреслити, що йдеться не стільки про завершені результати авторських досліджень – постулати й аргументовані твердження (скажімо,

у форматі авторської статті, хоча і це можливо), – скільки про питання і припущення у форматі «авторської тези», до розмислу над якими залучаються усі інші докторанти цієї ДП.

Це означає, що за визначеним часовим графіком кожний докторант представляє той чи той (обраний на власний розсуд) аспект/елемент/епізод свого дослідження у вигляді *зв'язної цілісної тези*, викладеної на письмі (до 0,5 друк. арк.). «Диригент» докторантського семінару (а ним може бути як один із докторантів, що – найліпше, так і хтось із фахової групи, що свідомо бере на себе функцію координатора) заздалегідь розсилає цю тезу усім учасникам семінару. При цьому мінімум двоє з групи пишуть на цю тезу свої докладні письмові відгуки (2–4 с.), себто виступають у ролі «офіційних рецензентів/опонентів». Решта учасників семінару може обмежитися лапідарним письмовим судженням довільного обсягу, проте будь-що-будь зобов'язана висловитися стосовно означеного питання.

Уся ця попередня «підготовча» робота відбувається у спосіб електронного спілкування, з тезою та відгуками на неї учасники ознайомлюються *до засідання*, а у визначений день і час, раз на місяць відбувається «очна» презентація авторської тези та обмін думками з приводу як самої тези, так і «офіційних» на неї відгуків. Під час такого вільного обговорення хтось згадає важливу працю, що випала з поля зору автора тези, хтось зверне увагу на ризики або перспективи, не завважені автором, і це матиме сенс для всіх. Давно відомо, що найкращий експромт – це добре підготовлений експромт. Та й «самостійна робота» кожного над поставленим запитанням є не менш важливою, ніж підсумкова публічна дискусія на задану тему, бо «тонка матерія» фахового дискурсу тчеться кожним зокрема і є продуктом індивідуальних розумових зусиль.

Друга природна складова – *колективне обговорення нових наукових праць* або ж *художніх артефактів* у даній галузі (в гуманітарній сфері – це нові твори, що мають європейський і світовий резонанс, здобули престижні премії або номінувалися на ці премії). Ознайомлення з такими «новинками» та їх обговорення відбувається за такої ж «режисури», що й презентація «авторської тези»: презентація/представлення новинки одним із докторантів – два обов'язкові письмові відгуки, – письмове судження кожного докторанта.

Ясна річ, що це також потрібно і планувати, і забезпечувати, уможливаючи всім учасникам доступ до обговорюваних науко-

вих або художніх текстів. Докторська школа НаУКМА сьогодні готова виділяти помірні кошти на закупівлю докторантами нових наукових і художніх видань (і оригінальних, і перекладних), що примножуватимуть собою славнозвісний «гарвардський метр» у кожній ділянці і після одноразового цільового використання стануть на полиці наукової бібліотеки ДШ для майбутніх докторантів.

З одного боку, це активізація науково-бібліографічного розшуку і підтримка фахової поінформованості, бо і вибір матеріалу для презентації, і вникнення в нові праці йде на користь загальної обізнаності кожного молодого науковця. З іншого боку, саме під час таких обговорень формується *культура наукової полеміки і розвивається критичне мислення* кожного докторанта. Важливо наголосити, що *предмети обговорення визначають самі докторанти*. Варто також зазначити, що не раз такою «новинкою» для багатьох може виявитися та чи та фундаментальна (класична) концепція/праця, головне інше: бажання докторантів присвятити цьому предметові свій час, бо він – того вартий.

Якщо припустити, що раз на місяць відбувається презентація авторської докторантської тези (а учасників – близько 10 з двох річних наборів) й так само раз на місяць предметом обговорення є та чи та атракційна публікація (науково-критична чи художня), коли при цьому погодитися, що кожне з таких обговорень вимагає щонайменше 2–3 годин часу, то вже з цього вимальовується річний план докторантського семінару.

Третя ймовірна і завжди бажана складова – це зустрічі зі знаними вітчизняними та іноземними фахівцями відповідної галузі, запрошеними на семінар. Так, цю складову, на відміну від перших двох, здебільшого важко спланувати з достатньою певністю, оскільки заходження семінару потрапляє у залежність від «третьої особи», поява якої на теренах Києва і НаУКМА часто непередбачувана і залежить від низки обставин. Але ж, погодьмося, що, за бажання самого семінару, кожна така – непередбачувана і несподівана – зустріч може «потрапляти» в будь-який пункт накресленого річного графіка, потісняючи собою сплановані і заздалегідь підготовлені зустрічі.

Вирішальним тут є інше: наявність у докторантів певної докторської програми «складних питань», що вимагають поглибленого осмислення, і наявність фахівця, чий досвід і знання можуть прислужитися повнішому розумінню цих «складних питань» (ясна річ, що «наявність фахівця» може бути як перманентною – в колі прак-

тичної досяжності, так і okazіональною, себто несподівано уможливленою візитом до НаУКМА певної знаної особи).

За належної «питальної активності» докторантів ця складова може реалізуватися у прямій оперативній співдії з керівником докторської програми (членами фахової групи) та керівництвом Докторської школи. Адже, розглядаючи цю складову, ми маємо на увазі спеціальні запрошення до участі в семінарі, коли більш як доречним (щоб не сказати абсолютно необхідним) є авторитетне звернення «вченого до вченого», в деяких випадках – компенсування транспортних витрат, а подеколи – і скромна (можлива) винагорода запрошеному, себто авторський гонорар.

Ці речі перебувають у полі оперативних рішень керівництва і забезпечуються спеціально призначеними на це коштами. Докторська школа НаУКМА має ці «скромні цільові кошти», важливо мати «ціль»! Саме для цього керівникові ДП разом з організатором/ами семінару від докторантів при складанні річного робочого плану варто обміркувати приблизний «кошторис витрат», що передбачатиме як кошти на закупівлю обговорюваної літератури, так і запрошення бажаних гостей. Звісно, це буде вельми попереднє планування витрат, однак і в такому вигляді воно стане в пригоді керівництву Докторської школи при плануванні річного бюджету.

Коли найліпше komponувати річний зміст семінару? Наша практика свідчить: відразу по здійсненні нового набору, у жовтні місяці. **Хто** має ініціювати таку спільну зустріч «старших» і молодших докторантів? Старші докторанти за підтримки керівника докторської програми, котрий у ході засідання може допомогти слухачам своїми порадами та рекомендаціями, *але не вказівками*. Бо основною рушійною силою цієї відкритої науково-навчальної форми є самі докторанти.

Так само зрозуміло, що хтось із докторантів (це – найліпше) або членів фахової групи має взяти на себе «диригентську роль» в організації почергових обговорень, розсиланні матеріалів обговорення і акумулюванні рецензій та індивідуальних суджень (це стосується здебільшого першої і другої складової). Натомість коли йтиметься про бажання докторантів зустрітися з конкретним науковцем і почути його думку стосовно спільного для них предмета дослідження, завдання старших колег і керівництва Докторської школи – уможливити таку зустріч і організаційно, і, коли це неминуче, – фінансово.

Було б вельми бажаним, щоб робота таких «профільних докторантських семінарів» відображувалася на відповідній сторінці сайту Докторської школи (як це і прийнято в усіх авторитетних університетах, скажімо, Колумбійському). Це надає семінару важливості, дисциплінує учасників. Сподіваємося, що й ми зможемо цього досягти.

А ось активність самих докторантів поза всяким сумнівом має фіксуватися організатором засідань і слугувати підставою для зарахування семінару у виконаний індивідуальний план кожного докторанта. Себто, з одного боку, семінар є переважно «самоорганізованою формою» фахової підготовки, а, з іншого, – обов'язковою, а коли так, то й участь кожного в роботі семінару має бути більш-менш рівномірною і відображатися в калькуляції науково-навчальної активності (в кредитах).

Володимир Моренець,
проф., д-р філол. наук,
віце-президент з науково-навчальних студій НаУКМА

ПІДГОТОВКА ДОКТОРСЬКИХ ПРОЕКТІВ

Докторський проект – це ґрунтовна письмова робота обсягом 40–50 сторінок тексту, яку кожен докторант має подати на розгляд фахової групи своєї докторської (PhD) програми наприкінці першого року навчання. Докторські проекти розглядатиме комісія, яка складатиметься із щонайменше двох фахових експертів відповідної докторської програми та представника адміністрації Докторської школи НаУКМА. Перед початком другого року навчання кожен докторант захищатиме свій докторський проект перед відповідною комісією; успішний захист є передумовою продовження навчання в Докторській школі НаУКМА.

У докторському проекті мають бути відображені і розгорнуті:

- 1) конкретизований опис запропонованої теми дисертаційного дослідження; виклад дослідницьких завдань (*research questions*); аргументація актуальності теми;
- 2) критичний огляд літератури, яка стосується тематики потенційної дисертації, та аргументований виклад потенційної наукової новизни результатів дослідження;
- 3) опис методології та методів дослідження, аргументація саме такого вибору;
- 4) докладний план подальшої дослідницької роботи (*project timeline*); опис потенційних ризиків, обмежень, аргументація реалістичності запропонованого плану.

Докторський проект може бути написаний українською або англійською мовою. Вибір мови залежатиме від бажання докторанта (і можливостей конкретної докторської програми) залучити закордонного не україномовного науковця як другого наукового керівника докторанта.

У 2010 році терміни подання докторських проектів були такими:

- до 14 липня – здача письмових робіт (2 примірники);
- захисти докторських проектів – між 30 серпня і 17 вересня.

Увага! У межах захисту докторського проекту комісія із захисту може також перевірити загальну обізнаність докторанта в тематиці та найновіших досягненнях його галузі. Для захисту буде відведено до 10 хв докторанту для презентації основних моментів запропонованого плану дослідження і до 30 хв для запитань членів комісії та дискусії.

Типова програма міждисциплінарного практичного курсу «Написання докторського проекту»

Анотація курсу. Впродовж чотирьох семінарських занять докторанти обговорять основні елементи докторського проекту й отримають коментарі щодо відповідності написаних попередніх проектів досліджень стандартам якості Докторської школи НаУКМА. Курс сфокусований на тому, щоб допомогти докторантам стисло сформулювати тему власного дослідження (зокрема дослідницькі завдання – *research questions*), обґрунтувати обрані методи та методологію, структурувати критичний огляд літератури і виклад потенційної наукової новизни їх дослідження, конкретизувати план дослідницької роботи надалі.

Чотири письмові роботи оцінюватимуться викладачем – кожна у межах 20 % від загальної кількості балів за курс. Участь на кожному занятті оцінюватиметься за 5-бальною шкалою (разом – 20 % від загальної кількості балів за курс).

План занять

17 березня 2010 р. – 14:00–15:30

Тема 1: Що таке «докторський проект» (*doctoral proposal*) і як його писати?

- Головні елементи успішного докторського проекту;
- процес формулювання «дослідницьких запитань»;
- організація роботи над структуризацією «фону» для власного дослідження.

Література

1) Locke, L. F.; Spirduso, W. W.; Silverman, S. J. Proposals that work: A guide for Planning Dissertations and Grant Proposals, 5th ed. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 1** "The Function of the Proposal"
- b. **Chapter 3** "Developing the Thesis or Dissertation Proposal: Some Common Problems".

2) Rudestam, K. E.; Newton, R. R. Surviving your Dissertation: A Comprehensive Guide to Content and Process, 3rd ed. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 1** "The Research Process"
- b. **Chapter 2** "Selecting a Suitable Topic"

Завдання: Написати план докторського проекту на 2-3 сторінки із конкретизацією підрозділів і викладом аргументації актуальності, пізнавальної суті, наукової важливості та практичних можливостей здійснення запланованого дослідження в межах часу, відведеного для завершення докторської програми.

Здати викладачеві (можна електронною поштою) **до 18:00 25 березня.**

31 березня 2010 р. – 13:30–15:00

Тема 2: Написання критичного огляду літератури:

- структура викладу аргументованого огляду літератури;
- обґрунтування наукового підходу до дослідження;
- форматування посилань.

Література

1) Locke, L. F.; Spirduso, W. W.; Silverman, S. J. Proposals that work: A guide for Planning Dissertations and Grant Proposals, 5th ed. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 4** "Content of the Proposal: Important Considerations".

2) Rudestam, K. E.; Newton, R. R. Surviving your Dissertation: A Comprehensive Guide to Content and Process, 3rd edition. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 4** "Literature Review and Statement of the Problem".

Завдання: Написати план огляду літератури на 3-4 сторінки, який відображає загальну структуру запланованого дослідження,

черговість аргументації полеміки з прочитаною літературою та обґрунтування обраного наукового підходу.

Здати викладачеві (можна електронною поштою) **до 18:00 28 квітня.**

28 квітня 2010 р. – 13:30–15:00

Тема 3: Обґрунтування вибору методу та методології дослідження:

- якісна парадигма / кількісна парадигма – відмінності викладів;
- обмеження, делімітація, аргументація вибору методів.

Література (обов'язкова):

1) Rudestam, K. E.; Newton, R. R. Surviving your Dissertation: A Comprehensive Guide to Content and Process, 3rd edition. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 3** “Method of Inquiry: Quantitative and Qualitative Approaches”
- b. **Chapter 5** “The Method Chapter: Describing your Research Plan”

Додаткова література:

Якісні методи:

1) Locke, L. F.; Spirduso, W. W.; Silverman, S. J. Proposals that work: A guide for Planning Dissertations and Grant Proposals, 5th ed. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 5** “Preparation of Proposals for Qualitative Research: Different Assumptions”.

2) Rudestam, K. E.; Newton, R. R. Surviving your Dissertation: A Comprehensive Guide to Content and Process, 3rd edition. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 7** “Presenting the Results of Qualitative Research”.

Кількісні методи:

1) Rudestam, K. E.; Newton, R. R. Surviving your Dissertation: A Comprehensive Guide to Content and Process, 3rd edition. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 6** “Presenting the Results of Quantitative Studies”
- b. **Chapter 11** “How to Complete your Dissertation Using Online Data Access and Collection”
- c. **Chapter 12** “Guidelines for the Presentation of Numbers in the Dissertation”.

Завдання: Описати й обґрунтувати вибір методу дослідження – 3 сторінки.

Здати викладачеві (можна надіслати електронною поштою) **до 18:00 12 травня.**

19 травня 2010 р. – 13:30–15:00

Тема 4: Стилїстика написання і презентації докторського проєкту:

- етика дослідника;
- основні елементи презентації.

Література

1) Locke, L. F.; Spirduso, W. W.; Silverman, S. J. Proposals that work: A guide for Planning Dissertations and Grant Proposals, 5th ed. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 2** “Doing the Right Thing: the Habit of Truth”
- b. **Chapter 6** “Style and Form in Writing the Proposal”
- c. **Chapter 7** “ The Oral Presentation”.

2) Rudestam, K. E.; Newton, R. R. Surviving your Dissertation: A Comprehensive Guide to Content and Process, 3rd edition. London: Sage Publications, 2007.

- a. **Chapter 13** “Informed Consent and Other Ethical Concerns”.

Завдання: Описати й обґрунтувати календарний план дослідження – 2 сторінки.

Здати викладачеві (можна надіслати електронною поштою) **до 18:00 26 травня.**

*Михайло Винницький,
PhD у галузі соціології*

ОПИС ДОКТОРСЬКИХ (PhD) ПРОГРАМ

Докторська програма «Біологія та біорізноманіття»

Докторська (PhD) програма «Біологія та біорізноманіття» – спільна програма лабораторії генетики та клітинної біології кафедри біології НаУКМА й об'єднаного науково-навчального комплексу моніторингу та досліджень екосистем кафедри екології НаУКМА та Інституту ботаніки НАН України. У рамках цієї програми можуть виконуватися дослідження з двох спеціальностей у галузі біологічних наук: 03.00.15 – генетика та 03.00.16 – екологія.

Наукова робота зі спеціальності генетика здійснюватиметься за такими напрямками:

- інтрогресія чужинних генів у генофонд рослин, що культивуються;
- геномна та субхромосомна інженерія рослин;
- генетичний аналіз рослин із використанням методів геномної та хромосомної інженерії;
- популяційна генетика;
- генетика стійкості рослин до біотичних та абіотичних стресів;
- генетика поліфакторіальних ознак;
- розробка методологічних основ використання генетичних маркерів для генетичного аналізу рослин інтрогресивного походження.

Екологічні дослідження можуть виконуватися за такими напрямками:

- організація та науково-методичне забезпечення біологічних та екологічних досліджень різних типів природних і штучних екосистем різних регіонів України;
- розробка наукових основ сталого природокористування біологічними ресурсами природних екосистем, збереження біорізноманіття, екологічних засад органічного землеробства та підтримки урбоекосистем;

- розробка наукових засад відновлення природних екосистем після антропогенних порушень, зокрема в результаті рекреаційного навантаження;
- виконання науково-дослідних робіт у галузі моделювання біологічної структури, продуктивності та функціонування природних і штучних екосистем в умовах змін клімату;
- комплексні дослідження енергетичних потоків у різних компонентах природних екосистем;
- розробка баз даних екологічної інформації, геоінформаційних систем для моніторингу та моделювання природних і штучних екосистем, оцінки їх стабільності, розвитку тощо.

Навчання на докторській програмі відбуватиметься як органічне поєднання діяльності докторанта у трьох блоках.

Перший блок міждисциплінарний, він складається з прослуховування методологічних курсів, поглибленого вивчення англійської мови та викладацького практикуму. Блок триває протягом перших двох років та становить 8,5 та 6 кредитів, відповідно. Поглиблене вивчення англійської мови націлено на вироблення у докторантів навичок активного володіння англійською мовою в академічному стилі, що конче необхідно для цієї докторської програми. Починаючи з другого року, докторантам призначається ще один науковий керівник, який, на відміну від першого – співробітника НаУКМА, призначеного з першого року навчання, має бути (переважно) з однієї з країн Європи. Дисертацію, якою завершується навчання на докторській програмі, бажано написати англійською мовою. Обов'язковим елементом успішного завершення програми є оприлюднення результатів дослідження в англomовному журналі.

Другий блок – фаховий – передбачає прослуховування спеціальних курсів за вибором докторантів із числа курсів магістерських програм «Біологія» і «Екологія та охорона навколишнього середовища». Важливою частиною фахового блоку є участь докторантів у докторському семінарі. Саме в рамках цього семінару відбувається апробація як теоретичних, так і експериментальних здобутків докторантів протягом років навчання на програмі. Фаховий блок триває три роки: 8 кредитів у першому та по 2 кредити у другому та третьому роках навчання.

Третій блок діяльності – дослідницький. Він триває чотири роки і становить 13,5, 22, 28 та 30 кредитів, відповідно до років навчання. У першому році цей блок завершується написанням докторського

проекту, який захищається докторантом перед фаховою групою та є обов'язковою умовою для продовження навчання на докторській програмі. На другому та третьому роках навчання дослідницький блок передбачає експериментальну роботу з об'єктом дослідження, працю над текстом дисертації, написання та подання статей для публікації у фахових журналах, участь у конференціях, стажування за кордоном. У четвертому році передбачається продовження експериментальної роботи з об'єктом дослідження, проте написання тексту дисертації має бути завершено. Здійснюється апробація роботи на докторантському семінарі та ухвалення рішення щодо допущення дисертації до розгляду на фаховій групі. Це рішення та розгляд на фаховій групі мають бути ухвалені впродовж четвертого року навчання.

Докторська програма «Масові комунікації»

Докторська (PhD) програма з масових комунікацій стала однією з трьох перших докторських програм Докторської школи НаУКМА, започаткованих у жовтні 2008 року.

Докторська програма (PhD) з масових комунікацій створена Могилянською школою журналістики НаУКМА та кафедрою соціології НаУКМА за фінансової підтримки Благодійного фонду «Розвиток України», який надав грант на 2008/2009 навчальний рік у розмірі 560 тис. грн.

Мета програми полягає у підготовці науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації за зразком третього циклу єдиного Європейського простору вищої освіти, описаного в так званих Зальцбурзьких принципах.

Навчання на програмі передбачає: прослуховування докторантами НаУКМА низки навчальних курсів; виконання самостійного оригінального наукового дослідження під керівництвом кількох наукових керівників-консультантів; публікацію результатів (або частини результатів) досліджень у міжнародних реферованих фахових журналах та у вітчизняних фахових виданнях; презентацію результатів (або частини результатів) досліджень на міжнародних і вітчизняних конференціях, форумах, симпозіумах; викладання навчальних курсів; написання на базі власного дослідження тексту дисертації та її публічний захист перед спеціалізованою дисертаційною

комісією, яка складається із провідних спеціалістів світового рівня, запрошених для оцінювання конкретного дисертаційного дослідження.

Основні напрями досліджень у рамках докторської програми:

- комунікація і громадська сфера;
- антропологічні аспекти комунікації;
- політична комунікація, громадська думка та політична психологія;
- міжнародні медійні системи та глобальна комунікація;
- організаційна, стратегічна та маркетингова комунікація;
- медійна політика та урядова комунікація;
- міжкультурні та міжперсональні комунікації;
- гендерні аспекти в комунікації;
- візуальна комунікація та дослідження кіно;
- комунікація про здоров'я.

Структура й адміністрування

Менеджмент програми здійснює фахова рада програми на чолі з головою. Рада складається з представників Могилянської школи журналістики та кафедри соціології, координатора програми від Фонду «Розвиток України», а також керівників наукових центрів, створених при кафедрах. До ради можуть бути залучені представники професійних кіл, які матимуть дорадчий голос. За умови створення для реалізації програми міжнародного консорціуму за участю закордонних університетів, їхні представники можуть увійти до складу фахової ради.

Керівництво програмою здійснює Євген Миколайович Федченко, кандидат політичних наук.

Докторська програма «Управління в охороні здоров'я»

Докторська (PhD) програма з управління в охороні здоров'я – одна з перших трьох докторських програм Докторської школи НаУКМА, яка розпочала функціонування у жовтні 2008 року.

Докторська програма створена на базі Школи охорони здоров'я, Центру дослідження здоров'я та соціальної політики, а також

кафедр політології, соціології, зв'язків з громадськістю, психології та педагогіки, Школи соціальної роботи факультету соціальних наук і соціальних технологій НаУКМА.

Мета програми – підготовка фахівців переважно для викладання та досліджень, зокрема досліджень міждисциплінарних. Програма зосереджена на теоретичній освіті, практичній підготовці та науковому керівництві/консультуванні. Відповідно, акцентується розвиток дослідницьких умінь, інтенсивне консультування, співпраця з іншими докторантами та досвідченими науковцями у межах Школи охорони здоров'я, кафедр факультету соціальних наук і соціальних технологій НаУКМА та поза ними.

Навчання на програмі передбачає: прослуховування докторантами НаУКМА низки навчальних курсів; виконання самостійного оригінального наукового дослідження під керівництвом кількох наукових керівників-консультантів; публікацію результатів (або частини результатів) досліджень у міжнародних реферованих фахових журналах та у вітчизняних фахових виданнях; презентацію результатів (або частини результатів) досліджень на міжнародних і вітчизняних конференціях, форумах, симпозіумах; викладання навчальних курсів; написання тексту дисертації на базі власного дослідження та її публічний захист перед спеціалізованою дисертаційною комісією, яка складається із провідних спеціалістів світового рівня, скликаних для оцінення конкретного дисертаційного дослідження.

Основні напрями досліджень у рамках докторської програми

1. Адміністрування в охороні здоров'я (*Healthcare Administration*)/з менеджменту і політики (*Health Management and Policy*) в охороні здоров'я фокусується на розвитку навичок планувати й управляти закладами, послугами в охороні здоров'я, відповідними дослідженнями. Навчання за цим напрямом передбачає опанування курсів: менеджмент організацій, фінансовий та операційний менеджменти, управління якістю, зв'язки з громадськістю, управління персоналом, інвестування і розробки політики, законодавство й регулювання в охороні здоров'я. За цією спеціалізацією можуть бути підготовлені також фахівці для адміністрування освітніх програм з охорони здоров'я у вищих закладах освіти.

2. Економіка та політика охорони здоров'я (*Health Economics and Policy*) зосереджується на проблемах стримування витрат, оптимізації роботи персоналу, доступності медичного обслуговування, профілактики і засобів сприяння здоров'ю, оцінки медичних технологій, фармекономіки, а також на питаннях інвестування і розробки законодавства, стратегії та правого регулювання у цій сфері.

3. Охорона громадського здоров'я акцентує увагу на дослідженні проблем, пов'язаних із глобальними проблемами здоров'я, інфекційними й хронічними неінфекційними захворюваннями, появою нових хвороб, а також із дослідженням персональних поведінкових факторів ризику, підходів щодо усунення несприятливих соціоекономічних умов. Ця спеціалізація зосереджена на розробленні та пошуку підходів до розв'язання важливих проблем здоров'я населення, зокрема пов'язаних із довкіллям, сприянням здоров'ю тощо. Основні напрями досліджень полягають у прогнозуванні динаміки і тенденцій у проблемах здоров'я населення, пропозиціях щодо їх розв'язання за умов ефективного використання ресурсів.

Структура й адміністрування

Менеджмент програми здійснює фахова рада програми на чолі з головою. Рада складається з представників Школи охорони здоров'я, кафедр соціології, політології, зв'язків з громадськістю, психології та педагогіки і Школи соціальної роботи. До ради можуть бути залучені представники професійних кіл із дорадчим голосом. За умови створення та реалізації програми міжнародного консорціуму за участю закордонних університетів, їхні представники можуть увійти до складу фахової ради.

Керівництво програмою здійснює Ірена Максимівна Грига, кандидат медичних наук.

Термін навчання – 4 роки. Форма навчання – денна.

Докторська програма «Фінанси»

Докторська (PhD) програма з фінансів – одна з трьох піонерських програм Докторської школи НаУКМА, розпочатих у жовтні 2008 року.

Докторська програма створена на базі кафедри фінансів НаУКМА, Лабораторії фінансово-економічних досліджень НаУКМА та Школи фінансів при Києво-Могилянській Бізнес-школі (KMBS).

Мета програми – плекання українських фахівців екстра-класу в галузі фінансів, спроможних втілити глибокі наукові дослідження, що відповідатимуть високим міжнародним стандартам.

Програма складається з двох фаз:

- підготовча фаза, наповнена інтенсивними курсами, що викладатимуться провідними українськими та закордонними фахівцями;
- фаза досліджень, що завершується публікаціями у провідних спеціалізованих журналах та захистом дисертації.

Вимоги до кандидатів

Кандидати на програму повинні бути максимально орієнтовані на дослідницьку діяльність, академічну та консалтингову кар'єру у сфері інституційних і корпоративних фінансів. Ідеальний аплікант повинен продемонструвати свої попередні академічні досягнення, публікації, солідні знання з економіки та фінансової математики, вільно володіти англійською мовою як на письмовому рівні, так і на рівні комунікацій.

Перша фаза: PhD курси (тривалість 1,5 року). Навчальна частина програми поділяється на курси загального, міждисциплінарного блоку (Докторські програми – міждисциплінарні курси) та спеціалізовані (фахові) курси для фінансистів. Програма передбачає вибір докторанта із фахових курсів 8 обов'язкових курсів із нижченаведеного переліку (20 аудиторних годин кожний):

- Фінансова теорія.
- Корпоративні фінанси.
- Фінансова математика та стохастичне числення.
- Застосування теорії ігор у фінансовому моделюванні.
- Управління портфелем фінансових інструментів.
- Фінансова економетрія.
- Емпіричні фінанси.
- Інвестиційний менеджмент.
- Похідні фінансові інструменти.
- Ризик-менеджмент.
- Фінансові кризи та їх передбачення.

- Моделювання кредитного ризику.
- Поведінкові фінанси.
- Числові методи у фінансах.
- Фінансовий інженеринг.
- Сучасні напрями фінансових досліджень: теорія і практика.

Перша фаза навчання завершується складанням інтегрованого підсумкового іспиту.

Друга фаза: PhD дослідження (тривалість 2,5 року). Успішне завершення першої фази передбачає вибір докторантом теми наукового дослідження і написання (та захист) детального докторського проекту. Після успішного захисту докторського проекту також передбачено викладацьку практику, яка відбуватиметься під час викладання курсів на магістерських програмах Києво-Могилянської академії.

Щопівроку передбачається проведення докторантських робочих конференцій, де докторанти матимуть змогу презентувати свої наукові дослідження перед досвідченою науковою аудиторією. Мета таких конференцій – спонукати докторантів до інтенсивної роботи та надати їм творчого поштовху.

Програма завершується захистом PhD дисертації і врученням диплома доктора філософії (PhD) у галузі «Фінанси».

Керівництво програмою здійснює Ірина Григорівна Лук'яненко, доктор економічних наук, професор.

Докторська програма «Філософія літератури»

Ця міждисциплінарна програма підготовки фахівців вищої наукової кваліфікації, що завершується захистом дисертації і присудженням наукового ступеня доктора філософії (PhD) у галузі літературознавства або філософії, розроблена науковцями двох кафедр НаУКМА: філософії та релігієзнавства і літературознавства та іноземних мов.

Ідея програми полягає в тому, щоб зіперти сучасні літературознавчі дослідження на надійний філософський ґрунт, а дослідження філософсько-антропологічного й естетичного плану спрямувати на конкретний матеріал вітчизняної і світової літератури. На думку розробників програми, філософське осмислення мистецтва слова в усьому комплексі проблем його власної природи та культурно-історичного функціонування є актуальним завданням і відкриває

величезні можливості перед українським літературознавством. Так само й філософування набуває нової питомості, коли воно зосереджується на конкретному художньому матеріалі. Синергія двох знанневих сфер виводить і філософські, і літературознавчі дослідження на вищий інтелектуальний рівень.

Докторська програма «Філософія літератури» охоплює такі традиційні наукові спеціалізації:

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури;

09.00.08 – естетика;

10.01.01 – українська література;

10.01.03 – література слов'янських народів;

10.01.04 – зарубіжна література;

10.01.05 – порівняльне літературознавство;

10.01.06 – теорія літератури.

Навчальний план розрахований на 4 роки і складається з таких частин:

I. Міждисциплінарні нормативні курси (для усіх докторських програм НаУКМА):

- 1) сучасні теорії пізнання (епістемологія);
- 2) курс «Англійська мова для науковців»;
- 3) англійське академічне письмо;
- 4) якісні методи;
- 5) семінар «Вступ до досліджень: епістемологія та онтологія» (*Introduction to Research*);
- 6) кількісні методи – аналіз даних;
- 7) семінар з підготовки докторського проекту.

II. Нормативні дисципліни докторських програм «Філософія літератури»:

- 1) колективний науковий проект (з першим набором слухачів об'єкт і предмет дослідження визначає фахова група, проект виконують упродовж наступних 3–4 років);
- 2) докторантський семінар (його зміст і структуру визначають самі докторанти, а теми і проблеми зумовлюються їхніми індивідуальними дослідженнями);
- 3) друга іноземна мова (дворічний цикл німецької чи інших європейських мов);
- 4) «Філософія і література» (курс лекцій);
- 5) методологія гуманітарного пізнання (курс лекцій);
- 6) філософія мистецтва (курс лекцій);

7) антропологічні виміри літератури (курс лекцій);

8) література XX–XXI століть (курс лекцій).

III. Вибіркові дисципліни програми «Філософія літератури». Повний перелік вибірових дисциплін налічує понад 30 предметів, частина яких – це науково-навчальні курси, спеціально розроблені для цієї докторської програми, а частина – літературознавчі та філософські курси, які викладаються на відповідних магістерських програмах НаУКМА і можуть бути корисними для тих, хто їх не слухав, але з огляду на обрану дисертаційну тему – потребує. Ці дисципліни обирає сам докторант у порозумінні з фаховою групою.

Науково-дослідна робота є складовою загальної програми підготовки докторанта (приблизно 60 % загального навантаження) і обраховується в кредитах. Навчальна складова (приблизно 40 %) розподілена по роках підготовки і зменшується з року в рік, а четвертий рік повністю присвячується роботі над дисертацією. До навчальної складової належать і 20 обов'язкових годин викладання на нижчих освітніх рівнях НаУКМА, оскільки програма готує слухачів не лише до науково-дослідної, а й академічної діяльності. Нормативні навчальні курси часто подаватимуться у дистанційний спосіб або модульно, що уможливить звести аудиторні заняття до абсолютно необхідного мінімуму. Навчання на програмі стаціонарне, відвідання усіх форм підготовки – обов'язкове.

Як і всі інші докторанти НаУКМА, слухачі програми стажуватимуться у відповідних їхньому дослідженню наукових центрах за кордоном (Німеччина, Франція, Іспанія, Нідерланди, Польща), матимуть можливість виступити з доповідями на міжнародних конференціях і у підсумку зобов'язані подати до публікації мінімум одну статтю до авторитетного міжнародного фахового видання.

Слухачі програми «Філософія літератури», котрі під кінець першого року навчання успішно захистять докторський проект, зараховуватимуться на посади наукових співробітників (за сумісництвом) з відповідною оплатою праці.

Докторська програма «Соціальна робота та соціальна політика»

Основні завдання програми навчання на структурованій (PhD) програмі «Соціальна робота та соціальна політика» такі:

- створити передумови для отримання докторського наукового ступеня (PhD) у галузі соціальної роботи та соціальної політики;
- підтримати розвиток умінь і навичок для діяльності в якості незалежного експерта у сфері соціальної роботи і соціальної політики;
- створити передумови для розвитку нового покоління дослідників і викладачів із добре розвиненими дослідницькими навичками для університетів і коледжів, а також для установ соціального забезпечення та охорони здоров'я.

Очікувані результати:

- глибокі знання з філософії науки, дослідницької етики та методології, а також уміння застосовувати їх у дослідженнях із соціальної роботи та політики;
- уміння перенести теоретичні знання у соціальну роботу та соціальну політику, а також уміння організувати спеціалізоване навчання у цих сферах;
- уміння представити результати дослідження у науковій літературі, на дослідницьких конференціях, семінарах та інших заходах наукового характеру;
- уміння брати участь в академічних обговореннях, аргументовано представляти результати дослідження та впливати на процес прийняття рішень у сфері соціальної політики.

Можливі напрями досліджень:

- проблеми насильства в сім'ї;
- розвиток соціальних послуг, соціальні стандарти;
- політика щодо бездомних;
- політика щодо людей похилого віку.

ДОКТОРСЬКА ПРОГРАМА «УПРАВЛІННЯ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я»: ПРИКЛАД РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Програму «Управління в охороні здоров'я» відкрито 2008 року одночасно з двома іншими докторськими програмами НаУКМА: «Масові комунікації» та «Фінанси». Відкриттю програми передувало вивчення міжнародного досвіду, обговорення змісту та формату з колегами вітчизняної фахової спільноти і представниками інших академічних кіл. Ще рано говорити про результати, адже жоден докторант ще не встиг захиститися, хоча більшість їх упевнено рухаються в цьому напрямку. Однак уже є можливість оглянути критичним оком досвід започаткування програми третього циклу освіти в Україні та поділитись міркуваннями.

Концепція програми

У 2006 р. видавництво Гарвардської Бізнес-школи випустило книгу американських професорів Джефрі Пфеффера та Роберта Саттона «Надійні факти, небезпечна напівправа та повна дурня». Автори книги стверджують, що тоді, як медицина стає доказовою, у сфері освіти «доказовість» також поступово впроваджується, то в сфері управління доказова практика – рідкість [1].

Галузь охорони здоров'я характерна тим, що попит на медичні послуги необмежений, а ресурси завжди вичерпні. Інша особливість полягає в «асиметрії повноважень»: клієнт на відміну від фахівців не володіє інформацією про власний стан, адекватні методи втручання та не знає прогнозу щодо свого здоров'я. Це створює залежність клієнтів від системи і потребує застосування фахівцями доказової практики. Управління системами та закладами охорони здоров'я також має бути обґрунтованим – «доказовим».

Наразі охорона здоров'я сприймається переважно як медицина. Професійна придатність фахівців, що мають право працювати у галузі, визначається наявністю у них базової медичної освіти. Тож

практичне управління, а також дослідження політики та управління у сфері охорони здоров'я здійснюють лікарі. Така система закріплена регуляторно: освітніми та науковими класифікаторами, кваліфікаційними характеристиками тощо.

Розвиток управління в сфері охорони здоров'я в Україні неймовірно гальмує порівняно зі світовими тенденціями та іншими галузями. Натомість доказова практика спирається насамперед на дані останніх найнадійніших досліджень, виконання яких потребує змін у системі освіти і науки. Таким чином, відкриття програми «Управління в охороні здоров'я» стало кроком, який відповідав передусім суспільним потребам.

Програма передбачає підготовку фахівців переважно для викладання та досліджень, зокрема для досліджень міждисциплінарних, і зосереджена на теоретичній освіті, практичній підготовці та супервізії, необхідних для висококваліфікованих дослідників. Тому акцентовано розвиток дослідницьких умінь, інтенсивну супервізію, співробітництво з іншими докторантами та досвідченими науковцями всередині й за межами Школи охорони здоров'я. Остання становить основну базу програми разом із Центром досліджень здоров'я та соціальної політики.

Міждисциплінарність сьогодні має обмежене застосування та експресію для розв'язання проблем охорони здоров'я навіть на рівні досліджень. Тому докторська програма з управління в охороні здоров'я може забезпечити кілька спеціалізацій. Наразі, фактично, спеціалізація відбувається в межах тематики докторських дисертацій. Докторанти також добирають курси відповідно до своїх освітніх потреб та наукової тематики. Водночас у планах передбачено поглиблення спеціалізації докторантів (наприклад, див. у додатках навчальний план ДП «Управління в охороні здоров'я»). Сьогодні розгорнуто кілька головних напрямів.

1. Спеціалізація з адміністрування (*Healthcare Administration*)/ менеджменту і політики (*Health Management and Policy*) в охороні здоров'я концентруватиметься на розвитку здібностей у плануванні та управлінні закладами та послугами в охороні здоров'я й відповідних дослідженнях. Передбачає опанування курсів з менеджменту організацій, фінансового, операційного менеджменту, управління якістю, зв'язків з громадськістю, управління персоналом, інвестування та розробки політики, законодавства та регулювання в охороні здоров'я. Ця спеціалізація готуватиме також до адміністрування освітніх програм з охорони здоров'я у вищих закладах освіти.

2. Спеціалізація з економіки та політики охорони здоров'я (*Health Economics and Policy*) зосереджуватиметься на проблемах стримування витрат, оптимізації роботи персоналу, доступності медичних послуг, профілактичних послуг і послуг зі сприяння здоров'ю, оцінки медичних технологій, фармекономіки, а також на питаннях інвестування та розробки політики, законодавства і регулювання в охороні здоров'я.

3. Спеціалізація з охорони громадського здоров'я акцентує дослідження проблем, пов'язаних з глобальними проблемами здоров'я, появою нових захворювань, інфекційними захворюваннями, хронічними неінфекційними захворюваннями, а також із дослідженням персональних поведінкових факторів ризику, підходів щодо усунення несприятливих соціоекономічних умов. Тобто ця спеціалізація буде зосереджена на пошуках підходів до розв'язання важливих проблем здоров'я населення, зокрема, пов'язаних з довкіллям, сприянням здоров'ю тощо. Основні напрями досліджень полягатимуть у дослідженні та прогнозуванні динаміки і тенденцій проблем здоров'я населення, пропозиціях щодо їх розв'язання за умов ефективного використання ресурсів [2].

Докторська програма «Управління в охороні здоров'я» є складовою кластеру управлінських програм Школи охорони здоров'я. Із 2004 року в Школі успішно функціонує магістерська програма «Менеджмент в охороні здоров'я», розроблена на основі двох магістерських програм Маастрихтського університету «Охорона громадського здоров'я» та «Економіка, політика та менеджмент в охороні здоров'я» у співпраці з фахівцями Департаменту організації, політики та економіки охорони здоров'я названого університету. У 2009 році відбулося відкриття нової магістерської програми з адміністрування в охороні здоров'я (*MBA in Health Care*), з'явилась магістерська програма «Охорона громадського здоров'я».

Створення докторської програми збігається з місією та візією Школи охорони здоров'я, адже наша місія – відповідати потребам суспільства щодо покращення здоров'я населення і трансформації галузі через підготовку фахівців, забезпечення високої якості навчання, досліджень і експертних послуг. Візія Школи до 2010 року полягала у розробці програм професійної підготовки управлінців для охорони здоров'я, які є кращими в Україні та відповідають міжнародним стандартам.

Зміст програми

Сьогодні в міжнародній академічній спільноті мінімальним і достатнім освітнім рівнем, що забезпечує розв'язання комплексних багатовимірних професійних завдань, вважається магістерський рівень освіти.

Згідно з так званими Дублінськими [кваліфікаційними] дескрипторами (грудень 2004), розробленими в межах Болонського процесу, ступінь магістра присвоюється студентам, які продемонстрували здатність генерувати нові оригінальні ідеї, зокрема, в пошуковому дослідницькому контексті, на основі набутих раніше базових знань. Ступінь магістра передбачає також здатність застосовувати знання та вміння під час розв'язання професійних проблем у нових незвичних умовах та у міждисциплінарному контексті.

Очікується, що магістри здатні формулювати судження в ситуаціях неповної чи обмеженої інформації, що передбачає соціальну відповідальність та узгоджується з професійними і соціальними етичними нормами. Нарешті, магістри повинні бути здатні доносити свої судження, а також обґрунтовувати та аргументувати їх у фаховому середовищі, для представників непрофесійних груп чітко й однозначно, а також бути здатними до самостійного продовження цілеспрямованої освіти [3].

Очевидно, йдеться, власне, не про формальну «наявність ступеня магістра», а про спроможність демонструвати згадані здатності, що є передумовою для навчання у форматі докторських програм. Отже, як було зазначено, відсутність ступеня магістра не заперечуватиме можливість вступу на докторську програму, проте передбачатиме опанування певних курсів під час навчання на докторській програмі.

Згідно з «Загребською декларацією», ухваленою 2004 року на Європейській конференції з гармонізації PhD програм у галузі медицини та охорони здоров'я представниками 25 університетів із 16 європейських країн, випускники PhD програм після завершення та захисту докторських дисертацій мають бути спроможними виконувати незалежні оригінальні та науково значущі дослідження, а також критично оцінювати наукові роботи інших науковців [4].

Для того, щоб забезпечити підготовку таких фахівців, докторські програми пропонують навчання. Навчальні курси докторанти

опановують переважно протягом перших двох років, а над докторською тезою працюють від початку навчання, але найінтенсивніше на 3–4-му роках навчання. Передбачається, що більшість студентів завершить програму за 4–5 років. Загалом, навчання складається з кількох принципових опцій: 1) міждисциплінарних курсів, 2) спеціальних професійних навчальних курсів, 3) керівництва, а також обговорення результатів та динаміки власного дослідження у професійному колі: з іншими докторантами, університетськими та сторонніми професорами.

Основу для навчання на програмі становлять кластери курсів магістерських програм, що викладаються на програмах з менеджменту в охороні здоров'я, охорони громадського здоров'я, адміністрування в охороні здоров'я, це зокрема:

- законодавство та аналіз політики охорони здоров'я;
- економіка систем охорони здоров'я;
- економіка здоров'я / економічний аналіз та оцінка медичних технологій;
- менеджмент організацій;
- операційний менеджмент;
- фінансовий менеджмент;
- управління якістю;
- маркетинг;
- епідеміологія;
- статистика;
- сприяння здоров'ю;
- довкілля і здоров'я.

За потреби докторанти беруть курси інших програм, кафедр, шкіл і факультетів. Значною є роль вітчизняних і міжнародних конференцій, що дає можливість у фаховому середовищі обговорити хід, напрями та результати дослідження; дізнатись про ставлення фахової спільноти до власного дослідження, врахувати недоліки, отримати «віддзеркалення», задля цього докторанти заохочуються до участі в усіх релевантних конференціях, семінарах тощо.

Перед відкриттям програми та й нині відчувається серйозний брак ресурсів. І все-таки сформовано кластер спеціальних докторських курсів, дизайн і зміст яких відповідають потребам докторантів. Так, окрім міждисциплінарних нормативних курсів, для докторантів було сплановано кластер фахових обов'язкових курсів і семінарів, які викладаються протягом перших двох років навчання:

- актуальні проблеми досліджень в охороні здоров'я;
- практикум викладання фахових дисциплін;
- психологія управління;
- семінар з підготовки докторської тези;
- доказова практика в охороні здоров'я.

Варто зазначити, що навіть під час планування програми організатори ясно розуміли, що програма фахової підготовки докторантів з управління в охороні здоров'я має бути гнучкою до певної міри. Звісно, кредити/навантаження фіксовані та передбачувані. Курси «Психологія управління» та «Доказова практика в охороні здоров'я» найбільш структуровані та стабільні. Водночас кожен курс передбачає активну участь докторантів. Ідеться про те, що докторанти інтенсивно готуються до семінарів/практичних занять: опановують велику кількість рекомендованої та дібраної самостійно літератури, готують презентації, повідомлення, пишуть есе.

Курс «Актуальні проблеми досліджень в охороні здоров'я» великою мірою залежить від того, якими є сучасні виклики в охороні здоров'я, а також покликаний показати майбутнім докторам з управління в охороні здоров'я обрії в охороні здоров'я разом із глобальними викликами, аби наші випускники орієнтувались у проблемах галузі, мали уявлення про підходи до їх розв'язання, формували концептуальне, цілісне сприйняття певних явищ, відпрацьовували професійну лексику, здатність оперувати термінологією.

Наприклад, протягом 2008/2009 та 2009/2010 рр. курс «Актуальні проблеми досліджень в охороні здоров'я» містив такі теми: «Глобальні проблеми здоров'я», «Розуміння здоров'я», «Дослідження здоров'я», «Неінфекційні захворювання в світі та Україні», «Політика охорони здоров'я в галузі забезпечення лікарськими засобами», «Концептуальні засади оцінювання здоров'я», «Психічне здоров'я», «Інфекційні захворювання», «Stakeholder analyses», «Аналіз державних програм в охороні здоров'я», «Перинатальне здоров'я» тощо.

Кожне заняття модерують двоє: хтось із докторантів та викладач або запрошений фахівець із певної галузі, який попередньо формулює питання для вивчення, рекомендує джерела інформації, координує підготовку. Як правило, кожен із докторантів готує одне із запропонованих питань для представлення його групі та подальшого обговорення. Основним модератором є докторант. Роль ви-

кладача – стежити за ходом дискусії, підтримувати її, коментувати, додавати.

Майже всі докторанти мають досвід викладання: ведуть курси чи окремі теми в курсах, співкерують магістерськими роботами, теми яких, як правило, пов'язані з докторським дослідженням чи з компетенціями/науковими інтересами докторантів. Найменш структурованим і найменш популярним є семінар з підготовки докторської тези. В ньому беруть участь всі докторанти, часом долучаються докторанти інших програм. Тут обговорюються досягнення, труднощі, з якими стикаються молоді дослідники. Вони із задоволенням критикують та ставлять запитання колегам, проте не вельми охоче представляють власні результати. Саме з цієї причини такі сесії часто переносяться, оскільки більшість не може взяти участь в обговоренні. Водночас така форма роботи необхідна, інакше важко сподіватись на появу статей та власне дослідження.

Більшість докторантів відвідує курси магістерських програм, зокрема, епідеміологію та науково-дослідний семінар для магістрантів. Ці курси потрібні для цілісної фахової підготовки докторантів. Заняття за участі докторантів проходять цікавіше, адже відбувається більш змістовний та активний обмін думками, досвідом. Слід наголосити, що з відкриттям докторської програми наповнення магістерських програм стало серйознішим, вимоги зросли. Активізувався інтерес до продовження дослідницької діяльності серед випускників магістерських програм, що позначилось і на якості магістерських робіт, і на конкурсі на докторську програму (він зріс).

Організаційні аспекти

Візитівкою програми є відкритість викладачів та їхня відданість справі підготовки докторантів. Програма має керівника, який підпорядковується директору Докторської школи. Водночас науковці з різних факультетів, кафедр, наукових центрів університету та з поза його меж теж беруть участь у підготовці докторантів як члени фахової групи, що обговорює різноманітні питання, пов'язані зі змістом та планами навчання докторантів, зокрема атестують їх. Члени фахової групи переглядають докторські пропозиції тощо.

Умови вступу передбачають такі вимоги для аплікантів:

- базова освіта (бакалаври, спеціалісти, магістри) в галузі медицини, соціології, економіки, менеджменту, екології, політології, математики, інформатики тощо або диплом магістра менеджменту організації у сфері охорони здоров'я, магістра з охорони громадського здоров'я, державного управління, адміністрування в охороні здоров'я або в іншій спорідненій сфері;
- достатній рівень знань з української та англійської мов;
- відповідність цілей вступників цілям програми;
- наявність актуального, реалістичного, «дисертабельного» дослідницького проекту;
- попередні академічні досягнення, публікації, інші свідчення аналітичних і дослідницьких здібностей апліканта, зокрема, рекомендаційні листи.

Апліканти складають іспити з англійської, української мов, зі спеціальності (галузева соціологія – охорона здоров'я), подають дослідницький проект, проходять співбесіду з представниками фахової групи. Варто зазначити, що наявність ступеня магістра не свідчить автоматично про спроможність аплікантів до виконання дослідження та викладання. Це стосується і тих, хто отримав ступінь магістра за кордоном, хоча нині на програмі двоє таких докторантів.

Студентів супервізують/промотують керівники з НаУКМА, інших провідних науково-дослідних установ України, Маастрихтського (Нідерланди), Іллінойського (США) університетів. Потенційно керівниками можуть бути представники різних університетів, наукові інтереси яких збігаються з тематикою докторських тез.

Наприклад, двоє докторантів першого набору – третього року навчання – мають співкерівників з Маастрихтського університету, адже їхні дослідження відбуваються в межах мультицентрового міжнародного проекту «Оцінювання політик платежів пацієнтів з огляду на економічну ефективність, рівність/справедливість та якість медичних послуг: приклади Центральної та Східної Європи», фінансованого Сьомою рамковою програмою, підтримуваною Європейським союзом (*Project ASSPRO CEE 2007 Grant Agreement no. 217431*). Проект координує Маастрихтський університет, але дослідження, окрім України, відбуваються у Болгарії, Литві, Польщі, Румунії, Угорщині.

Інша докторантка Школи охорони здоров'я має співкерівників з Інституту педіатрії, акушерства та гінекології АМН України та зі Школи охорони здоров'я Іллінойського університету (Чікаго, США). Вона використовуватиме дані, зібрані з 1992 року в межах проекту «Сім'я і діти України», що фінансується Національним інститутом охорони здоров'я США. Дослідження спрямовано на вивчення ризикової поведінки підлітків щодо вживання психоактивних речовин і є лонгітюдним, адже 1992 року створено групи вагітних матерів і з того часу ведеться спостереження за їхніми дітьми. Школа охорони здоров'я брала участь у розробці інструментарію для останньої – 2010 року – хвилі дослідження.

Іншим прикладом співпраці у підготовці докторантів є робота, що виконується докторанткою програми «Масові комунікації», але стосується комунікації про здоров'я. Докторантка бере участь у семінарах Школи охорони здоров'я, відвідує відповідні курси, захищала свою докторську пропозицію за участі представників фахової групи Школи охорони здоров'я, має керівника – доцента Школи охорони здоров'я та Школи соціальної роботи. Нині планується міжнародне порівняльне дослідження. Ця робота уможливлена завдяки гранту програми TEMPUS для підтримки розвитку докторських програм.

Трьома з чотирьох «новонавернених» докторанток погодився співкерувати американський професор, який викладав у Школі охорони здоров'я протягом 2005/2006 навчального року в межах фудбайтівської програми.

Захист докторських тез планується у НаУКМА за умов створення спеціальних рад із залученням фахівців, що знаються на тематиці досліджень, адже у світі саме університети відповідають за якість підготовки випускників. Згідно із «Загребською декларацією» умовами для захисту є щонайменше три статті, опубліковані в міжнародних рецензованих журналах. Також має бути продемонстровано особистий внесок докторанта: наприклад, докторант повинен бути першим автором статей. До захисту може бути подана також і монографія, але водночас докторанти заохочуються до публікації статей. Для докторантів Школи охорони здоров'я, що виконують умови партнерського Маастрихтського університету, захист може відбуватись і там. Водночас планується захист кандидатських дисертацій в Україні у відповідних спеціалізованих радах, адже цього ніхто не відміняв.

Замість висновків

Дворічний досвід реалізації докторської програми з управління в охороні здоров'я свідчить, що вкрай важливою запорукою успіху для її створення та функціонування була відкритість до закордонного досвіду, співпраці та підтримки. Школа охорони здоров'я від початку створення приєдналась до Європейської Асоціації шкіл охорони здоров'я, всі свої програми створювала в партнерстві із закордонними університетами, активно співпрацює з ними у галузі досліджень та освіти.

Варто зазначити, що таке співробітництво відбувається на паритетних засадах, адже наші партнери поважають наші позиції, принципи, а, головне, – компетенції. Чітке розуміння напрямів розвитку Школи, її програм, дослідницьких інтересів дає впевненість партнерам у нашій «справжності» та надійності.

Ми багато чого вчимось. Підготовка кожної статті докторанта – новий поступ не лише в науці, а й у справі керівництва докторантськими тезами. Зазвичай всі співкерівники пропонують свої зауваги та рефлексії. Колективне листування дає неймовірне відчуття підтримки, хоча іноді ми сперечаємось у віртуальному просторі. Й часом наші колеги погоджуються з нашими міркуваннями, підтримують нашу сторону! «Міжнародність» як запорука успіху важлива ще й тому, що уможливорює фінансову підтримку. Без фінансування не може бути серйозних наукових досліджень.

Значним викликом для докторських програм є балансування між формалізованістю/організованістю та вільним навчанням і дослідженням. Виконання кожного дослідження потребує специфічних знань та умінь. Є люди, які здобувають знання лише самостійно, згідно з їхніми освітніми та дослідницькими потребами. На докторському рівні таких – більшість.

Якщо задати досвід більшості професорів, які відомі у академічній спільноті, навряд хтось з них заявить, що здобував знання в аудиторіях. Швидше це відбувалося у бібліотеках, у «чотирьох стінах», коли був на самоті, або ж вів дискусії з керівниками, колегами. Керівники ж завжди були непересічними особистостями. Таким є досвід більшості з нас. Отже, без абсолютизації навчальних програм усвідомлюймо, що кожен докторант повинен мати потенціал для опанування нових знань, виконання дослідження, масштабного

погляду на реальність, розуміння обмежень дослідження та виходу за межі «обмежень».

Докторські ж програми як системи, в яких протягом 4 років перебуватимуть молоді науковці, мають забезпечувати підтримку, відкритість для інформаційного обміну та зворотного зв'язку, гнучкість щодо змісту та форми.

1. Pfefer Jeffrey Sutton Robert I. Hard facts, dangerous half-truths, and total nonsense: profiting from evidence-based management. – Harvard Business School Publishing, 2006. – Р. 5.
2. Грига І. Докторантура з управління в охороні здоров'я / Ірена Грига // Докторські програми в Європі та Україні : матеріали міжнародної конференції «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти /європейського простору в Україні». – К. : Університетське вид-во «Пульсари», 2007. – С. 87–88.
3. The Dublin descriptors (December 2004). – Режим доступу: http://www.bologna.org.gu.se/digitalAssets/759823_Bolognareferensgruppen_minnesant_050128.pdf
4. The Declaration of the European Conference on Harmonisation of PhD Programmes in Medicine and Health Sciences Convened in Zagreb on April 24–25, 2004. – Режим доступу: http://www.fmed.uniba.sk/fileadmin/user_upload/admin/Veda-vyskum/The_Declaration_of_the_European_Conference_on_Harmonisation.

Ірена Грига,
канд. мед. наук,
керівник докторської програми
«Управління в охороні здоров'я»

ПОЛОЖЕННЯ НАУКМА ПРО ВИЗНАННЯ ДИПЛОМІВ «МАГІСТР» І «ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ» (PhD), ЗДОБУТИХ У ЗАКОРДОННИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

1. Загальні положення

- 1.1. Відповідно до «Положення про дослідницький університет України», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № ____ від 23.09.2009, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (далі – НаУКМА) має право як дослідницький університет ухвалою Вченої ради визнавати дипломи «магістр» і «доктор філософії» (PhD), здобуті у закордонних університетах, еквівалентними відповідним дипломам, здобутих в НаУКМА.
- 1.2. Це Положення визначає порядок визнання дипломів «магістр» і «доктор філософії» (PhD), здобутих у закордонних університетах, еквівалентними відповідним дипломам, здобутим в НаУКМА.
- 1.3. Визнання Вченою радою НаУКМА закордонного диплома «магістр» еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, надає його власнику усю сукупність прав, необхідних для вступу до Докторської школи НаУКМА як слухача докторської програми та/або аспіранта.
- 1.4. Визнання НаУКМА закордонного диплома «доктор філософії» (PhD) еквівалентом відповідного диплома, здобутого в НаУКМА, надає його власнику усю сукупність прав під час зарахування на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника на постійній або тимчасовій основі.
- 1.5. Це Положення спирається на європейські стандарти взаємовизнання дипломів другого і третього циклів освіти у Європейському просторі вищої освіти (ЕНЕА), а також у Європейсько-

му дослідницькому просторі (ERA), закріплені офіційними комюніке Болонського процесу.

- 1.6. Дія цього Положення поширюється також на дипломи університетів тих країн, які не приєдналися до Болонського процесу (країни Північної і Південної Америки, Азії, Африки, Австралії).

2. Основні вимоги до кандидатів на визнання закордонного диплома, еквівалентного відповідному диплому, здобутому в НаУКМА

- 2.1. Кандидатами на визнання закордонного диплома, еквівалентного відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, можуть бути громадяни України, іноземних держав і особи без громадянства, без обмеження віку, незалежно від їхнього походження, расової чи національної належності, статі, ставлення до релігії та віросповідання, політичних поглядів, роду і характеру занять.
- 2.2. Власник диплома «магістр», виданого університетом іноземної держави, має право порушувати питання про визнання його диплома еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, у разі подання документів для вступу до Докторської школи НаУКМА на навчання на докторську (PhD) програму або в аспірантуру НаУКМА.
- 2.3. Власник диплома «доктор філософії» (PhD), виданого університетом іноземної держави, має право ініціювати визнання свого диплома як еквівалентного відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, у разі подання заяви на працевлаштування в НаУКМА на посаді наукового чи науково-педагогічного працівника на постійній чи тимчасовій основі.

3. Порядок визнання диплома «магістр»

- 3.1. Власник диплома «магістр», виданого закордонним університетом, подає його (разом із додатком), CV (життєпис) та інші документи, необхідні для вступу до Докторської школи

НаУКМА не пізніше ніж за місяць до кінцевої дати подання документів на навчання на докторських програмах та/або в аспірантурі.

- 3.2. Докторська школа передає ці документи на розгляд Фахової групи відповідної докторської (PhD) програми або на профільну кафедру (для вступу до аспірантури). Фахова група докторської (PhD) програми або профільна кафедра розглядає документи абітурієнта й ухвалює рішення щодо відповідності вимог здобуття цього диплома стандартам якості підготовки магістра (нормам другого циклу освіти) в НаУКМА.
- 3.3. У разі схвального колегіального рішення Фахової групи або профільної кафедри щодо відповідності вимог здобуття диплома абітурієнта стандартам якості підготовки магістра НаУКМА, питання про визнання цього диплома еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, вноситься до порядку денного найближчого засідання Вченої ради НаУКМА, під час якого остаточне рішення про визнання ухвалюється таємним голосуванням.
- 3.4. У разі затвердження Вченою радою визнання диплома еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, його власник допускається і до вступних іспитів, які складає на загальних умовах.

4. Порядок визнання диплома «доктор філософії» (PhD)

- 4.1. Власник диплома «доктор філософії» (PhD), виданого університетом іноземної держави, може ініціювати визнання свого диплома еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, у випадку:
 - а) запрошення для викладання у НаУКМА (громадяни інших держав, що належать до професорсько-викладацького складу закордонних університетів, тимчасове працевлаштування в НаУКМА терміном до 1 року);
 - б) у випадку працевлаштування на тимчасовій основі, терміном до 1 року, на посаді наукового чи науково-педагогічного працівника НаУКМА (громадяни України або громадяни

інших держав, що мають дозвіл відповідних державних органів на працевлаштування в Україні);

- в) у випадку працевлаштування на постійній основі на посаді наукового чи науково-педагогічного працівника НаУКМА (громадяни України або громадяни інших держав, що мають дозвіл відповідних державних органів на працевлаштування в Україні).

5. Порядок визнання диплома «доктор філософії» (PhD), здобутого у закордонному університеті, для тимчасового працевлаштування у НаУКМА за сумісництвом (викладання курсу)

- 5.1. Запрошений для викладання курсу в НаУКМА представник професорсько-викладацького складу закордонного університету, власник диплома «доктор філософії» (PhD), виданого університетом іноземної держави, може ініціювати визнання свого диплома еквівалентом відповідного диплома, здобутого в НаУКМА, для тимчасового працевлаштування у НаУКМА за сумісництвом.
- 5.2. З цією метою він надсилає копію диплома профільній кафедрі (для бакалаврських і магістерських курсів) або Докторській школі (для курсів докторських програм) не пізніше як за місяць до початку курсу. За потреби Докторська школа або профільна кафедра можуть запросити список публікацій за останні 3 роки.
- 5.3. Профільна кафедра (для бакалаврських і магістерських курсів) або Докторська школа (для курсів докторських програм) розглядає відповідність отриманого диплома кваліфікаційним вимогам НаУКМА і приймає письмове рішення щодо надання рекомендації Вченій раді НаУКМА про визнання цього диплома еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА.
- 5.4. У разі схвального колегіального рішення профільної кафедри або Докторської школи стосовно диплома запрошеного викладача питання про визнання диплома еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, вноситься до порядку

денного найближчого засідання Вченої ради НаУКМА, під час якого остаточне рішення про визнання ухвалюється на підставі таємного голосування.

- 5.5. У разі схвального рішення Вченої ради НаУКМА про визнання диплома «доктор філософії» (PhD), здобутого закордоном, еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, його власник отримує усю сукупність прав під час зарахування на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника на тимчасовій основі (чи за сумісництвом) на термін до 1 року.

6. Порядок визнання диплома «доктор філософії» (PhD), здобутого у закордонному університеті, для тимчасового працевлаштування у НаУКМА громадян України або громадян інших держав, що мають дозвіл відповідних державних органів на працевлаштування в Україні

- 6.1. Запрошений для викладання в НаУКМА власник диплома «доктор філософії» (PhD), виданого університетом іноземної держави, надсилає копію цього диплома профільній кафедрі не пізніше як за місяць до початку роботи. За потреби профільна кафедра може запросити список публікацій за останні 3 роки.
- 6.2. Профільна кафедра розглядає відповідність отриманого диплома кваліфікаційним вимогам НаУКМА й надає письмове рішення-рекомендацію Вченій раді НаУКМА про визнання цього диплома еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА.
- 6.3. У разі схвального колегіального рішення профільної кафедри стосовно диплома, питання про визнання цього диплома еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА, вноситься до порядку денного найближчого засідання Вченої ради НаУКМА, під час якого остаточне рішення про визнання ухвалюється таємним голосуванням.
- 6.4. У разі схвального рішення Вченої ради НаУКМА про визнання диплома «доктор філософії» (PhD), здобутого закордоном, еквівалентним відповідному диплому, здобутому в НаУКМА,

його власник отримає усю сукупність прав під час зарахування на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника на тимчасовій основі на термін до 1 року.

7. Порядок визнання диплома «доктор філософії» (PhD), здобутого у закордонному університеті, для працевлаштування на посаді наукового чи науково-педагогічного працівника НаУКМА на постійній основі

- 7.1. Наприкінці першого року роботи в НаУКМА науковий чи науково-педагогічний працівник НаУКМА, якому присуджено науковий ступінь «доктор філософії» (PhD) у закордонному університеті, зобов'язаний ініціювати процедуру нострифікації для подальшого працевлаштування на посаді наукового чи науково-педагогічного працівника НаУКМА на постійній основі. В іншому випадку він автоматично переводиться на посаду старшого викладача без ступеня.
- 7.2. Профільна кафедра НаУКМА, зацікавлена в залученні до роботи на постійній основі викладача зі ступенем «доктор філософії» (PhD), здобутим у закордонному університеті, розглядає заяву кандидата й ухвалює письмове рішення щодо його допущення до процедури нострифікації. У разі позитивного вирішення, кафедра пропонує кандидатури двох експертів (з НаУКМА або, за потреби, з інших закладів) для оцінювання дисертаційного дослідження, захищеного кандидатом для здобуття відповідного ступеня.
- 7.3. Рішення кафедри передається до Вченої ради НаУКМА, яка затверджує 2 експертів для оцінки дослідження і призначає слухання справи на одне із наступних засідань. За потреби, Вчена рада НаУКМА може призначити час і місце проведення публічної лекції, на яку запрошуються фахівці з НаУКМА та інших профільних установ.
- 7.4. На засідання Вченої ради кандидат для визнання диплома «доктор філософії» (PhD), здобутого у закордонному університеті, готує такі документи:
 - оригінал диплома та копію і нотаріально завірений переклад українською мовою;

- реферат дисертаційного дослідження (робочими мовами НаУКМА: українською або англійською);
 - письмові висновки 2 експертів.
- 7.5. Вчена рада заслуховує виступ кандидата (до 10 хв), а також виступи експертів (до 15 хв) і виступ завідувача профільної кафедри (до 15 хв), ухвалює рішення про нострифікацію диплома «доктор філософії» (PhD), здобутого кандидатом у закордонному університеті, таємним голосуванням.
- 7.6. У разі позитивного рішення Вчена рада подає офіційний запит до ВАК України з проханням видати власнику диплома «доктор філософії» (PhD), здобутого у закордонному університеті, еквівалентний диплом «кандидат наук», відповідно до норм законодавства України.

ДОДАТКИ



«Монтування» структурованих докторських (PhD) програм у систему аспірантури: досвід НаУКМА

Михайло Винницький



Вихідні тези

- Традиційна система аспірантури потребує реформування:
 - в Україні лише 7 % аспірантів вчасно завершують дисертації (за 3 роки) і лише 25 % взагалі виходять на захист (дані МОНУ).
 - Основоложний принцип європейської освіти і науки, а саме *автономний* університет, нівельований ВАК
 - Теперішня система аспірантури (разом із обмеженням єдиним науковим керівником, наданням переваги публікаціям у журналах з переліку ВАК, жорстка прив'язка до шифру спеціальності) не надає достатньо можливостей молодому науковцеві інтегруватися у світову наукову спільноту в процесі його підготовки.
- Єдиний спосіб перемогти спротив реформам – демонструвати «ринку» альтернативу чинній системі: модель, яка працює у вітчизняних умовах.



Європейська тенденція: структуровані PhD програми

Структуровані докторські програми в ЄС складаються з:

- обов'язкового прослуховування докторантами **спеціальних курсів**, пов'язаних з науковою діяльністю (*research skills*), це зокрема:
 - методологія досліджень (якісні, кількісні, експериментальні);
 - спеціалізовані семінари, курси, обговорення тощо (за фахом);
- навчання суміжних **навичок** і розвиток індивідуальних здібностей (*transferable skills*):
 - комунікаційні здібності (наприклад, викладання, навички презентації);
 - написання наукових текстів і підготовка публікацій;
 - наукове письмо англійською мовою (зокрема, *How to Write a Research Paper*);
- виконання якісного **дослідження** і підготовки дисертації до захисту перед спеціально скликаною для цього радою (переважно із 5 спеціалістів із теми дисертанта)

3



Структура PhD програм в НаУКМА – адаптація досвіду ЄС

Перший рік		Другий рік		Третій рік		Четвертий рік	
20 кредитів міждисциплінарних курсів: - English academic writing - Дослідницькі методи		10 кредитів міждисциплінарних курсів: - English academic writing - Управління проектами		Дослідницька робота - написання статей - викладацька практика - виступи на міжнародних конференціях - участь у докторських семінарах фахової групи		Завершення дисертації	
20 кредитів фахових курсів: - спеціально розроблені курси для докторантського рівня - курси індивідуального вибору з набору курсів магістерських програм НаУКМА		15 кредитів – фахові семінари				Публічний захист перед спеціально сформованою радою фахівців з тематики дисертанта	
20 кредитів – дослідження		35 кредитів – дослідження (написання першої статті до міжнародного журналу)					

Захист докторського проекту

- призначення другого наукового керівника (переважно з закордону)

1 рік становить 60 ECTS



Перші PhD програми впроваджено в НаУКМА одночасно з чинною аспірантурою

- Докторанти НаУКМА вступають одночасно до аспірантури і на докторську програму:
 - Одна PhD програма може приймати аспірантів із декількох спеціальностей аспірантури.
 - Вступні випробування до аспірантури і на докторську програму (ДП) об'єднано (немає окремого вступу на PhD) – ключові іспити: спеціальність + ДП.
 - Як виняток: докторант НаУКМА може бути не аспірантом, а здобувачем.
- Упродовж перших 3-х років навчання докторанти НаУКМА виконують вимоги традиційної аспірантури:
 - Здають кандидатські іспити з філософії та англійської мови.
 - Пишуть статті до «ВАКівських» видань, виступають на конференціях.
 - Проходять щорічну атестацію, отримують державну стипендію.
- Одночасно докторанти НаУКМА виконують PhD програму.

6



Вимоги докторських (PhD) програм в НаУКМА

- Докторант упродовж першого і другого років навчання слухає фахові спецкурси і міждисциплінарні методологічні курси (наприклад, кількісні/якісні методи, academic writing, управління проектами тощо).
 - У кредитному вимірі орієнтовне навантаження докторанта:
 - Перший рік навчання: 40 ECTS – курси + 20 ECTS – дослідження;
 - Другий рік навчання: 25 ECTS – курси + 35 ECTS – дослідження.
- На додаток до виконання вимог традиційної аспірантури (складання іспитів з філософії, англійської мови), на кінець першого року навчання докторанти НаУКМА готують розгорнутий докторський проект (*doctoral proposal* обґрунтування і план майбутнього дослідження – разом із критичним аналізом літератури), який оцінює фахова група Докторської школи на публічному захисті у вересні.
 - Після успішного захисту докторського проекту докторантові призначається другий науковий керівник – переважно із закордонного університету.

6

Докторські проекти – основна форма підсумкової атестації докторантів першого року навчання на PhD програмах НаУКМА. Наша мета: не формалізм, а, радше, сутнісна оцінка виконаної роботи і фахова порада щодо подальшого розвитку наукового потенціалу молодого колеги.

Якісний докторський проект повинен містити такі складові:

- 1) Критичний огляд літератури, яка стосується теми докторанта.
- 2) Обґрунтовану методологічну пропозицію щодо подальшого дослідження.
- 3) Реалістичний календарний план дослідження.

Критерії оцінювання докторських проектів:

- Рівень глибини представленого в критичному огляді літератури аналізу обраної докторантом теми чи проблеми.
- Ознайомленість докторанта з різними парадигмами, епістемологічними та методологічними підходами до вивчення обраної теми, аргументація дослідницького підходу.
- Актуальність теми і потенціал сутнісного внеску в суму знань обраної докторантом галузі від запропонованого дослідження
- Рівень обґрунтованості обраної докторантом методології дослідження.
- Реалістичність представленого календарного плану дослідження.



Вимоги докторських (PhD) програм у НаУКМА - 2

- Упродовж другого і третього років навчання докторанти систематично презентують й обговорюють проміжні результати своїх досліджень на докторських семінарах за участю міжнародних фахівців відповідної галузі.
- Обов'язковими умовами допуску до захисту дисертації є виступи на міжнародних конференціях і публікація мінімум однієї (бажано 2–3) статті у міжнародному рецензованому журналі (*peer reviewed journal*).

Упродовж другого року навчання кожен докторант обов'язково прослуховує курс «How to Write a Research Paper» – спеціально розроблений для ДШ НаУКМА.

- Обов'язковою умовою допуску до захисту також є проходження докторантом викладацької практики (щонайменше 20 год. викладання на бакалаврському рівні в НаУКМА).
- Наприкінці третього (четвертого) року кожен докторант готує дисертацію на базі незалежно проведених досліджень, яка за своїм змістом має наукову новизну і робить внесок у суму знань певної галузі.



Навіщо аспірантові виконувати ще й вимоги докторської (PhD) програми?

- Уникнення феномена «відірваності», що може виникнути під час навчання в традиційній аспірантурі, побудованій на співпраці єдиного керівника із підопічним аспірантом. Докторанти PhD програм одразу введені в діючий осередок науковців із спільними інтересами, в якому регулярно обговорюються результати досліджень, актуальні проблеми, новинки літератури тощо.
- Структура, задана регулярністю аудиторних занять та обговорень, дисциплінує індивідуальну дослідницьку роботу і розширює можливості для її унапрявлення через різноманітність джерел інформації та спілкування.
- Перспектива співпраці з закордонними колегами (зокрема відрядження, спільні публікації, проекти та ін.).
- Можливість отримання диплома провідного університету (на додаток до того, що виданий державою).

9



Що потрібно для створення докторської (PhD) програми?

- Організаційна основа докторських програм НАУКМА – так звані фахові групи викладачів (не обов'язково з одного шифру спеціальності), у яких є спільні тематичні зацікавлення.
 - Докторанти (після захисту своїх докторських проєктів) мають бути залучені як партнери та повноцінні учасники фахової групи до виконання наукових проєктів. Це робить їх інтегрованою частиною наукової спільноти, отже, посилює мотивацію та покращує дослідницьку діяльність.
 - Керівники фахових груп формують виконавчий комітет Докторської школи – колегальний орган, який відповідає за якість усіх докторських програм НАУКМА.
- Фахова група визначає дослідницьке поле потенційних докторантів і оголошує його у формі тематик наукових досліджень учасників групи.
- Фахова група пропонує для обговорення та затвердження на засіданні виконкому ДШ навчальну програму для своїх докторантів.
 - Перелік фахових курсів, а також обов'язкових курсів, спеціально розроблених для докторантів, і вибіркових курсів з переліку курсів магістерських програм НАУКМА.

10



Наукове середовище: потреба «критичної маси»

Докторські програми

Науково-дослідні центри

Магістерські програми

Фахова група повинна виконувати спільну науково-дослідну тему (фінансовану з бюджету чи з інших джерел), адже на 4-му році навчання докторанти мають запропонувати ставку наукового співробітника – що іще глибше його інтегруватиме у діяльність фахової групи.

11

НАУКОВА ОСВІТА
Національний університет "Киево-Могилянська Академія"

Докторська школа НАУКМА

Докторська школа НАУКМА – створює науково-навчальне середовище, що забезпечує підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації через традиційну докторантуру та через структурування докторських (PhD) програм.

Докторська школа НАУКМА здійснює:

- адміністративну підтримку докторантів та аспірантів;
- інформаційно-навчальну підтримку докторських (PhD) програм у НАУКМА – згідно світового Вченого стандарту НАУКМА Поповича про Докторську Школу;
- розробку практичних аспектів реформи докторської освіти.

www.gradschool.ukma.kiev.ua

Закони докторської роботи
PhD Essay Writing Seminars

Ар

© Всесвітня 2010

Навчальний план докторської програми «Управління в охороні здоров'я»

Порядковий номер	Найменування дисциплін та видів робіт	Обсяг роботи в годинах								Контроль			
		Всього	з них (за 1 трим.):						Самостійна робота	Іспити	Залікові бали	Кількість	
			Разом	Лекції	Групові заняття	Консультації	Офісні години						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
I рік навчання													
1	Academic Writing-1 (дистанційний курс)	108	36	0	36		0	72		1	3		
2	Методологія наукового пізнання	108	22	10	10	2	10	76		1	3		
3	English for Academic Purposes (підготовка до кандидатів)	270	130	0	104	26	0	140	1	1	7.5		
4	Introduction to Research	108	50	0	48	2	0	58		1	3		
5	Семінар з підготовки дослідницької пропозиції	54	10	8	0	2	4	40		1	1.5		
II рік навчання													
6	Філософія (підготовка до кандидатів)	162	58	30	26	2	0	104	1		4.5		
7	Academic Writing-2 (How to Write a Research Paper)	144	54	0	54	0	0	90		1	4		
8	Академічна риторика/Communication and Presentation Skills	54	28	8	8	12	0	26		1	1.5		
Нормативні дисципліни ДП «Управління в охороні здоров'я»													
1	Актуальні проблеми досліджень в охороні здоров'я	144	48	18	30	0	0	96		1	4		
2	Практикум викладання фахових дисциплін	144	48	18	30	0	0	96		1	4		
3	Психологія управління	144	48	18	30	0	0	96		1	4		
4	Семінар з підготовки докторської тези	216	27	12	2	13	0	189		1	6		

ECTS=18

ECTS=10

ECTS=18

5786808

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Вибіркові дисципліни ДП «Управління в охороні здоров'я»											
1	Аналіз політики охорони здоров'я	108	40	16	24	0	0	72	1		3
2	Вступ до економіки охорони здоров'я	108	32	20	2	10	0	76		1	3
3	Вступ до охорони здоров'я	108	35	22	2	11	0	73	1		3
4	Економіка охорони здоров'я	144	40	28	2	10	0	104			4
5	Епідеміологія, оцінювання детермінант здоров'я та втручань в охорону здоров'я	108	36	16	20	0	0	72	1		3
6	Забезпечення якості в охороні здоров'я	162	54	22	32	10	0	108		1	4,5
7	Логістика та операційний менеджмент в охороні здоров'я	162	54	22	30	10	0	108		1	4,5
8	Статистика в охороні здоров'я	126	37	30	2	5	0	107	1		3,5
9	Менеджмент людських ресурсів	126	37	30	2	5	0	107	1		3,5
10	Менеджмент організації охорони здоров'я	108	36	16	20	0	0	72	1		3
11	Менеджмент та супервізія проєктів	108	36	16	20	0	0	72	1		3
12	Методологія та організація досліджень	108	36	16	20	0	0	72	1		3
13	Виробнича практика	216	216	0	216	0	0	0		1	6
14	Організаційна діагностика та організаційні зміни	126	37	30	2	5	0	107	1		3,5
15	Основи епідеміології	108	36	16	20	0	0	72	1		3
16	Основи статистики	108	36	16	20	0	0	72	1		3
17	Охорона здоров'я жінок	90	30	10	2	10	0	104		1	2,5
18	Сприяння здоров'ю	108	36	16	20	0	0	72	1		3
19	Маркетинг в охороні здоров'я	126	37	30	2	5	0	107	1		3,5
20	Фінансовий менеджмент в охороні здоров'я	126	37	30	2	5	0	107	1		3,5
21	Доказова практика в охороні здоров'я	108	36	16	20	0	0	72	1		3
22	Соціальна структура та соціальна динаміка суспільства	54	18	8	10	0	0	36	1		1,5
23	Друга іноземна мова-1	360	156	72	72	12	0	204	1	2	10
24	Друга іноземна мова-2	216	96	44	44	8	0	120	1	2	6

Керівник докторської програми

Наукове видання

ДОКТОРСЬКІ ПРОГРАМИ В УКРАЇНІ: ДОСВІД НАУКМА

Колективна монографія

Науковий редактор *В. П. Моренець*
Упорядник *Л. В. Пізнюк*

Редактор *Лариса Мечова*
Художнє оформлення *Дмитро Виговський*
Верстка *Марина Кулікова*
Коректор *Олена Пазюк*

Підписано до друку 26.10.2010. Формат 60×84^{1/16}.
Гарнітура Warnock Pro. Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 9,3. Наклад 300 прим. Зам. 11-10.

Надруковано в Університетському видавництві «Пульсари»
вул. Межигірська, 7/16Д, Київ, 04071

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 585 від 05.09.2001 р.

**Докторські програми в Україні : досвід НАУКМА / Нац. ун-т
Д63 «Киево-Могилян. акад.» [В. Моренець та ін.] ; за ред. В. П. Мо-
ренця. – К. : Університет. вид-во «Пульсари», 2010. – 160 с.**

ISBN 978-966-2171-90-7

Висвітлено практичний і теоретичний досвід НАУКМА у розвитку третього рівня вищої освіти, що неминуче має змінити організацію і суть традиційної аспірантури. Вміщено спостереження і матеріали загального, оглядового і, певною мірою, методологічного характеру. На рівні положень, правил, умов та обов'язків учасників освітньо-наукового процесу описано розроблені й уже чинні у НАУКМА структуровані докторські програми, додано окремі навчальні плани, методичні матеріали тощо.

Для фахівців у галузі освіти і науки.

ББК 74.58(4УКР)+72.4(4УКР)